

31718

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

NEDİM DİVANI'NDA MAHALLİLEŞME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİLEK BATISLAM

DANIŞMAN : PROF. DR. MİNE MENGİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ADANA 1993

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

GİRİŞ (Mahallileşme)

NEDİM DİVANINDA MAHALLİLEŞME

I. BÖLÜM

NEDİM DİVANINDA İÇERİKTEKİ MAHALLİLEŞME ÖGELERİ

<i>1-Mahalli Coğrafya</i>	39
İstanbul	42
İstanbul'un Doğal Güzellikleri	56
İstanbul'un Semtleri	61
<i>2-İstanbul'da Yaşam</i>	76
Ramazanlar , Bayramlar, Nevrûz, Helva Sohbetleri , Hamama Gitme	78
İçki İçme Geleneği (Rindlik) ve Beslenme Alışkanlıkları	130
Giyim Kuşam , Süslenme	145
Gelenek , Görenek ve İnançlar , Tedavi Yöntemleri	160
İnsan Yapısı ve Toplum (Tipler , Kişiler)	173
<i>3-Lale Devri</i>	189
Lale Devri'nin Özellikleri , Lale Devri'nde Yapılan Seferler	189
Tarihi Bilgiler , Bilimsel ve Teknik Alandaki Gelişmeler Lale Devri'nde İmar Faaliyetleri	213
İstanbul ve Nevşehir'in İmarı	213
II. BÖLÜM	
NEDİM DİVANINDA DİL ve ÜSLUPTAKİ MAHALLİLEŞME ÖGELERİ	261
III. BÖLÜM	
NEDİM DİVANINDA BİÇİMDEKİ MAHALLİLEŞME ÖGELERİ	324
Nedim'in Kasidede Yaptığı Yenilikler	327
Nedim'in Şarkıları ve Gazelleri	337
Kıta ve Tarihler	341
Terkipler ve Mesneviler	342
Vezin ve Kafiye	345
SONUÇ	354
BİBLİYOGRAFYA	361

K I S A L T M A L A R

A.	Atasözü
A.g.e.	Adı geçen eser
A.G.N.D.	Abdülbaki Gölpınarlı , Nedim Divanı
Ank.	Ankara
Bas.	Basımevi
Bas. haz.	Baskıya hazırlayan
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
D.	Deyim
G.	Gazel
İst.	İstanbul
K.	Kaside
Kı.	Kıta
L.	Lügaz
M.	Mesnevi
Mad.	Maddesi
R.	Rubai
S.	Sayı
s.	Sayfa
Ş.	Şarkı
T.	Tarih
TDK.	Türk Dil Kurumu
TTK.	Türk Tarih Kurumu
Tü.	Türkü
v.b.	ve benzerleri
v.s.	ve saire
Yay.	Yayınevi
Yay. haz.	Yayıma hazırlayan

Ö N S Ö Z

Bilindiği gibi Nedim 18. yüzyıl divan edebiyatının en önemli ve ünlü sanatçılarından biridir. Bu nedenle de Nedim'in eserleriyle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış , şairin şiirlerindeki özellikler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak şairin şiirlerindeki mahalli öğelerle ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bizce Nedim'in şiirlerinde görülen en önemli özelliklerinden biri mahallileşmedir. Çünkü divan şiirinde mahallileşme denilince ilk akla gelen isim Nedim'dir. Nedim hem kendisinden önce başlatılan mahallileşme hareketini geliştirmiş hem de bu hareketin 18. yüzyıldaki en başarılı temsilcisi olmuştur. Biz " Nedim Divanı'nda Mahallileşme " konulu bu tezde Nedim'in Divanı'nda yer alan çeşitli mahalli öğeleri ortaya koymaya çalıştık. Bu konuyu seçmemizin nedeni daha önce bu konuda herhangi bir çalışma yapılmamış olmasıyla Nedim'in şiirlerinin en belirgin özelliğinin mahalli öğeler içeriyor olmaları.

Çalışmamızın giriş bölümünde genel olarak mahallileşme kavramı üzerinde durduktan sonra , Nedim'e gelinceye kadar mahallileşme hareketinin divan şiirindeki gelişimine değindik. Mahalli öğelerin yer aldığı inceleme bölümünü ise içerikteki , dil ve üsluptaki mahallileşme öğeleri ve biçimdeki mahallileşme öğeleri olmak üzere üç ana bölüme ayırdık. Planımızdaki bu sıralamayı yaparken mahalli öğeleri ağırlıklarına göre düzenledik.

Bu nedenle Divan'da ağırlıklı olarak işlenen mahalli coğrafya , İstanbul , İstanbul'daki yaşam , mahalli gelenek görenek ve inançlar , Lale Devri ve bu devrin çeşitli özellikleri , imar faaliyetleri ön planda ele alınmış daha sonra da mahalli dil ve üslup özellikleriyle mahalli biçimsel öğelere yer verilmiştir. Sözünü ettiğimiz bu çeşitli mahalli öğeleri belirleyebilmek amacıyla Nedim Divanı'nı tarayarak çıkardığımız fişlerden yararlandık. Tarama sonucunda ortaya çıkardığımız bu fişleri sınıflandırarak ilgili bölümlerde örnek verdik. Ancak zaman zaman aynı örneği bir kaç kez kullandığımız da oldu. Bunun nedeni bazı konularla ilgili örneklerin azlığıyla , bir örneğin birkaç konuyla ilgili özellikler taşıması. Örnekler mahalli öğeleri içeren beyitler arasından seçilmiş olup örneklerin mahalli özellikleri iyi yansıtıp yansıtmadığına dikkat edilmiştir. Tarama işlemini yaparken ve örnekleri belirlerken Nedim Divanı'nın A.Gölpınarlı baskısıyla Halil Nihat baskısından yararlandık.

Çalışmamızın sonuç bölümünde de genel bir değerlendirme yaparak Nedim Divanı'nın mahallileşme açısından önemini ve özelliklerini ortaya koymaya çalıştık.

Yaptığımız bu çalışmanın tam anlamıyla eksiksiz bir çalışma olduğunu söyleyemeyiz. Mutlaka bu işe yeni başlamış olmamızın getirdiği eksiklikler ve yanlışlıklar olacaktır. Eksikliklerin ve yanlışların hoşgörülle karşılanması dileğiyle , çalışmalarım sırasındaki yardımlarından dolayı başta danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mine Mengi'ye ve tezin ortaya çıkmasında emeği geçen diğer hocalarıma teşekkür ederim.

H. Dilek Batislam.

GİRİŞ

Mahallileşme

1

Mahallileşme, kavram olarak edebiyat tarihimizi ilgilendiren değişik kaynaklarda çeşitli vesilelerle yer almaktadır. Önce kaynaklara daha sonra da edebiyatımızın tarihi gelişimine bakarak mahallileşmenin ne olduğunu tanımaya çalışalım. Kaynaklardan birinde mahallileşmeyle ilgili olarak şu bilgilere rastlanmaktadır: "Dil ve edebiyatımızın kendi içinde gelişip olgunlaşması manasında, yerli ve halk tesirinde bir hareket olan mahallileşme cereyanı, başlangıçtan beri edebiyatımızda bazen şuurlu ve açık bazen varlığı belli belirsiz hissedilen ince bir iz olarak, dilde sadelik ve edebiyatta millileşmedir." (1)

Bu kaynakta verilen bilgilere göre mahallileşmenin kısaca dilde sadelik , edebiyatta millileşme olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz.

Bir başka kaynakta ".....Yerlileşme eğilimini ise biçim ve öz açısından iki ayrı düzeyde ele almak gerekmektedir. Biçimde yerlilik dilde, söyleyişte yabancı sözcüklerden kaçınmak, Türkçeye yönelmek olarak özetlenebilir.....18. yüzyıl sonunda Nedim'le belirginlik

1. Tahir Üzgör , Edebiyat Bilgileri , Veli Yay. ,
İst. 1983 s.39

kazanan yerlileşme eğilimi ise öze ilişkindir. " (1) denilmektedir.

Yukarıda verilen bilgilere baktığımız zaman mahallileşmenin biçim ve öz açısından olmak üzere iki ayrı bölümde ele alınması gereği üzerinde durulduğu ayrıca biçimdeki mahallileşmenin dil ve söyleyişte yabancı kelimelerden kaçınmak olarak kabul edildiği , 18. yüzyılda Nedim'de görülen mahallileşmenin ise özdeki mahallileşme olarak değerlendirildiği dikkatimizi çeker.

Diğer bir kaynakta da özet olarak mahallileşmeyle ilgili şu bilgiler veriliyor : "Mahallileşme 18. yüzyılın edebiyat hareketleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu yüzyıldaki edebiyatın daha yerli ve daha milli bir edebiyat haline gelmesini sağlamıştır. Mahallileşme akımı daha önceki yüzyıllarda başlayan halk edebiyatı ile divan edebiyatı arasındaki yakınlaşmanın etkisiyle ortaya çıkmıştır. Mahallileşmeyle birlikte eserlerde mahalli hayattan alınma konular çoğalmış, bazı divan şairlerinin gazellerinde ve kasidelerinde mahalli hayatı yansıtan özellikler görülmüştür. Divan şiirinin dilinde sadeleşme başlamış, halkın konuştuğu dil ve ifade tarzı benimsenmiştir. Halk gelenek ve göreneklerinden, yaşam biçiminden söz eden eserler çoğalmıştır. Özellikle nazımda halk edebiyatı zevkinin divan edebiyatına yansısıyla

1. Atilla Özkırımlı , Türk Edebiyatı Ansiklopedisi , " Türk Edebiyatında Akımlar " mad. C.4 ; Cem Yay. 4.Bas. İst. 1987 s.1152-1153

ortaya çıkan şarkı nazım şekli çok ilgi görmüş , aydın kesime ve halka aynı anda seslenebilen şarkılar , diğer divan şiiri örneklerine göre daha sade bir dille yazılmışlardır. Şarkılarda milli ve mahalli malzemeler kullanılmıştır. 18. yüzyıl Türk edebiyatında varlığını güçlü bir biçimde gösteren mahallileşme hareketi dolayısıyla edebiyatımızdaki İran edebiyatı etkisi de azalmıştır. Biçim bakımından genellikle divan şiir geleneğine bağlı kalınmakla birlikte 18. yüzyıl edebiyatında yeni ve milli bir edebiyat olma özelliği vardır. İran edebiyatının etkilerini bir tarafa bırakarak yaşadığı çevrenin şairi olmak, bu çevrenin özelliklerini yansıtmak 18. yüzyıl divan edebiyatı şairleri için önemlidir. Sayılan özellikleri dolayısıyla mahallileşme hareketi 18. yüzyıl edebiyatının önemli bir özelliği olmasıyla dikkati çeker. Bu hareket bütün bir edebiyatı kaplayan genel bir hareket olmamasına rağmen edebiyatımızın kendine özgü nitelikler kazanmasına katkıda bulunması bakımından önemlidir." (1)

Bu kaynakta ise daha çok 18. yüzyıldaki mahallileşme hareketi üzerinde durulduğunu ve bu yüzyılda varlığı güçlü bir şekilde hissedilen mahallileşmenin 18. yüzyıl edebiyatına katkıları, getirdiği yenilikler ve özellikleri hakkında çeşitli bilgiler verildiğini, mahallileşme hareketinin edebiyatımızın kendine özgü bir kimlik

1. Hıfzı Tevfik Gönensoy , Nihat Sami Banarlı , Başlangıcından Tanzimata Kadar Türk Edebiyatı Tarihi , Güven Bas. , 2.Bas. ist. 1942 s. 218-220

kazanmasındaki , millileşmesindeki rolü üzerinde durulduğunu görüyoruz.

Sözünü ettiğimiz çeşitli kaynaklardaki bilgileri toparlayarak bir değerlendirme yapacak olursak, mahallileşmenin Arap ve daha çok İran edebiyatları etkisi altında gelişen divan şiirimizde , dilde sadeleşmeyle başlayarak zaman içinde gelişen , dilden biçime ve içeriğe de yansıyan , edebiyatımızın kendi toplumumuza ve yaşamımıza yönelmesine kadar genişleyen bir millileşme hareketi olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda mahallileşme hem dildeki sadelikle hem de edebiyatımızın biçimindeki ve içeriğindeki milli olma özelliğiyle ilgilidir demek yanlış olmaz. Kaynakların söylediklerine ek olarak mahallileşmenin coğrafi yönünün de bulunduğunu belirtmemiz gerekiyor. Çünkü mahallileşmeyle birlikte edebiyat eserlerindeki coğrafya da yavaş yavaş değişmiş , başta İstanbul olmak üzere, üstünde yerleşilen toprak edebiyata girmeye başlamıştır.

Divan edebiyatının tarihi gelişimine ve onun yanı sıra varlık gösteren mahallileşmeye göz atacak olursak, başlangıç dönemlerinde amacı Arap ve İran edebiyatlarındaki örnekleri taklit ederek benzerlerini yazmak olan divan edebiyatı sanatçılarımız, zamanla Arap ve İran edebiyatlarının etkisinden kurtularak özgün eserler vermeye başlamışlardır. Dolayısıyla dilimiz ve edebiyatımız kendi içinde gelişip olgunlaşarak , toplumumuza özgü bir kimlik kazanmıştır. Bu kimlik kazanma süreci içinde mahallileşme adını verdiğimiz

dilde sadeleşme ve edebiyatta millilik , halk kültüründen ve halk edebiyatından etkilenmeler de kimi zaman azalarak kimi zaman da çoğalarak dilden içeriğe doğru genişleyerek devam etmiştir. 18. yüzyılda da Nedim'le hem içerikte ve dilde hem de coğrafyada en üst düzeye ulaşmıştır. Şimdi kısaca genel özelliklerini vermeye çalıştığımız mahallileşme hareketinin Nedim'e gelinceye kadar nasıl geliştiğine bakalım.

Bilindiği gibi divan edebiyatı Türklerin ortak İslam kültürü içinde Arap ve İran edebiyatlarını örnek alarak oluşturdukları edebiyattır. Müslümanlığın kabul edilmesiyle başlayan divan edebiyatının kuruluş dönemlerinde yazılan eserlerde Arap ve İran edebiyatları örnek alındığı için bu iki dilin söz varlığı da yavaş yavaş dilimize girmeye başlamıştır. Yeni kabul edilen İslamiyet ve İslam kültürü aruz vezninin kullanılması yabancı kelimelerin Türkçeye girmelerine neden olmuştur. Fuat Köprülü " Milli Edebiyat Cereyanı'nın İlk Mübeşşirleri " (1) adlı makalesinde, 14. ve 15. yüzyıllarda yazılan eserlerin geniş bir halk kitlesine hitap ettiği için oldukça sade bir dille yazıldıklarını, Türkçe kelimelerin çoğunlukta olduğunu, dildeki bu sadeliğin zamanla kaybolduğunu özellikle de şiir dilinin 16. yüzyılda İran şiirinin etkisiyle Arapça, Farsça kelime ve terkiplerle dolduğunu , Türkçe kelimelerin

1.Fuad Köprülü , " Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri " Edebiyat Araştırmaları I , Ötüken Neşriyat , 3.Bas. İst. 1989 s.271-315

hızla azaldığını söylemektedir. Fuad Köprülü'nün de söylediği gibi divan şairlerimizin çoğu Türkçe kelimeleri giderek daha az kullanmaya başlamışlardır. Şairlerin ve devlet adamlarının İran şiirine ve edebiyatına duydukları hayranlık 15. yüzyılda önceki yüzyıllara göre daha da artmıştır. Türk şairlerinin amacı da çok ilgi gören İran edebiyatı örneklerine benzer eserler yazmak için birbirleriyle yarışmak olmuştur. Bu tür davranışların sonucunda Türkçe Arapça, Farsça kelime ve tamlamalarla dolarak ağır bir dil haline gelmiştir.

15. yüzyılda İran edebiyatına duyulan hayranlığa tepki gösteren şairlerin bir kısmı Türkçenin dil ve anlatım olanaklarından yararlanarak, mahalli konulara ve tasvirlere yönelerek kendi kendilerini bulma çabası içine girmişlerdir. Bu tepkiyi başlatan şairler arasında Aydınlı Visali de vardır. Aydınlı Visali hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi yoktur. Kaynaklardan birinde şairle ilgili şu bilgiler veriliyor: " İkinci Bayezit ve Birinci Selim zamanında Edirne'de " Saray-ı Humayun " hocalığı yapmış olan ve " İlm-i beyanda " ve " Fenn-i aruzda " geniş bilgisi bulunan Visali şair olarak büyük bir değer taşımaz. Şiirlerinin değersizliğini Sehi, " Eş'arı ilmüne göre degül andan hazz olunmaz." kaydıyla belirtir. Visali'nin Latifi tezkiresinde bulunan sade Türkçe ile yazılmış bir gazelinin :

Gözlerüfdür güzelüm gözimi can ile seven
Göze göster gözünü gözden ırağ olma igen

matlaından da anlaşılacağı üzere zayıf bir şairdir. "

15. yüzyılda Aydınlı Visalî'den başka şairler de bazen sade Türkçe ile şiirler yazmışlardır. Bu yüzyıl şairlerinin çoğu şiirlerinde halk tabirine, atasözlerine yer vermek , Türkçe kelimelerden yapılmış kafiye ve redifleri bol bol kullanmak , yerli tasvirler yapmak suretiyle dilde bir sadeleşme akımı yaratmışlardır. Safî mahlâsıyla şiirler yazmış bulunan Cezri Kasım Paşa'nın ve Necatî'nin şiirlerinde atasözlerini kullanmış olmakla tanındıkları Sehî , Lâtîfî tezkirelerinde yazılıdır. Lâtîfî , Safî için " Şuâra- yı Rûmda mesel-gûyluk evvelâ andan sâdır olmuş ve Necatî Begde kemâlin bulmuştur." der. Bu yüzyılın her bakımdan önemli bir şairi olan Necatî kasidelerinde ve gazellerinde İran şiirini örnek almış Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaları kullanmış olmakla birlikte hayranlıktan ve taklitten kurtularak kendi kendisini bulmaya çalışmıştır. Aşık Çelebi , tezkiresinde Fars şairlerinin attıkları ayıplama taşlarının insafsız yaralarından Anadolu şairlerini onun kurtarmış olduğunu söyler. Necatî Türkçeyi şiir dili olarak işlemek için büyük çaba göstermiştir. Sade beyitleri yanında çok kullandığı halk tabirleriyle , atasözleriyle , Türkçe kelimelerle yapılmış kafiye ve redifleri ile şiirlerine bir sadelik , tabîlik ve yerlilik vermeye çalışmıştır. Sade beyitlerinden birkaç örnek verelim :

Dünyâyı bir yana kosalar bir yana seni

Bana seni gerek seni ey bî-vefâ seni

Padişahım boynu bağı kulunam
Dile öldür dile sakla dile at

Aşıklarun ne itdügini anlamag için
Allah edeydi bir güzele mübtelâ seni

Yüzüne gülse birkaç gün Necâti sakın aldanma
Ki gerçekler inanmadı bu dünyânun yalanına

Adeti hüblarun cevri ü cefâdur ammâ
Bana ittiklerini kimselere itmediler

Ben üzümün suyun severüm sofi danesin
Zira kimi kızını sever kimi anasın

Güzelsüz olmayuz oluruz etsüz ekmeksüz
İki gözsüz bakayım dünyaya ben (1)

Necati'nin atasözlerini ve deyimleri de şiirlerinde çok sık kullandığını söylemiştik . O'nun şiirlerindeki bu özelliğe aşağıdaki beyitleri örnek verebiliriz :

1. Hasibe Mazıoğlu , " Divan Edebiyatında Sadeleşme Akımı " , Dil Yazıları I , TTK. Bas. 2.Bas. Ank.1988 s.48-50

Eğerçi ağır olur taş kopduğı yerde
Sitâre var ki akiki ider Yemen'de garîb

(Taş düştüğü yerde ağırdır.Taş yerinde ağırdır.)

Meyl it gözüm yaşına eyâ serv-i hoş hırâm
Dirler ki eyle iylügi âb-ı revâna at

(iyilik et denize at , balık bilmezse Halik bilir.)

Nâle kıl kim alasın nâ-merd dünyâda murâd
Ana sūd virmez Necâti tâ kim oğlan ağlamaz

(Ağlamayan çocuğa meme vermezler.)

Hâlûñ cefâyı hûşe-i zülfüñden öğrenür
Üzüme göre kararur ey bivefâ üzüm

(Üzüm üzüme baka baka kararır.)

Emin olma göñül hicrândan ineñ
Bilürsen dost olmaz eski düşmen

(Eski dost düşman olmaz.)

Kendüyi ta'rif idermiş müşg-i ter
Öksüz oğlan göbeğin kendü keser

(Öksüz oğlan göbeğini kendi keser.) (1)

15. yüzyılda mahalli özellik gösteren şairler sadece Visali ve Necati değildir. Bu yüzyılda mahalli özellikler taşıyan diğer şairler , Sarıca Kemal ve kısmen de Ahmet Paşa'dır. Ahmet Paşa'nın şiirlerinde aruz vezni başarıyla kullanışı , Türkçeyi aruza uydurmakta zorlanmayışı , şiire getirdiği ahenk , yer yer sade bir dil kullanması nedeniyle az da olsa mahalli özellikler taşır.

Sarıca Kemal ise şiir sanatında gösterdiği ustalığın yanı sıra özellikle atasözleri ve deyimleri kullanarak , Türkçeyi şiirde işlemeye özen gösteren şairlerden biri olarak bilinir.

.....
Severem didüğüm için hem imdi
Depelersin be zâlim pâdişâcık

1. Mine Mengi , " Necati'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı " Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi , C.2 S.4 , TTK. Bas. Ank. Ocak 1986 s.51-53

Döşer güller yüzünü ayaguna
Çemende yüriseñ yalın ayacık

Didüm bir gez lebüñde n'ola öpsem
Eyitdi n'ideyin kakır babacık

Lebüñ ile idersin sulha âheng
Kaşuñ ile idersin yaygaracık

Yalan mıdır Kemâl eydür ki sordum
Şekerden tatlıdur şol bal tadacık

Sarıca Kemal'in yukarıdaki şiiri kafiye kelimeleri bakımından hayli ilginç bir örnektir. Aşağıdaki şiir de yine aynı şaire ait olup şairin kullandığı dili ve bu dilin özelliklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Şeb-i hicrânuñ âh gündüzi yok
Aşıkun yerde gökde yılduzı yok

Lâle öykindügi için ruhuña
Nergisün anı göreceğ gözi yok

Nisbet itmiş perî yüzüñe yüzün
Ademîye görünmege yüzü yok

Zâhidâ ol elüñe yerme meyi
Ki meyl-i ahmerüñ ag u bozı yok

Aferin ol teb ü dehâna Kemâl
K'anlara âferidenüñ sözi yok (1)

15. yüzyılda başlayan şiir dilinde sadeleşme hareketine paralel olarak , mesnevi konularında da değişiklikler başlamıştır. İran edbiyatından alınan mesnevi konuları yerine , orjinal mesnevi konuları ele alınmıştır. Mesîhi'nin 16. yüzyıl başlarında yazdığı Edirne şehrengizi ile Tâcizâde Ca'fer Çelebi'nin Hevesnâme'si mahalli konuları işleyen ilk orjinal mesnevilerdendir. Bu mesnevi ile şehrengizin Anadolu coğrafyasından söz ediyor olmaları nedeniyle yukarıda sözünü ettiğimiz coğrafyada mahallileşme bakımından da önemleri vardır.

Tâcizâde Ca'fer Çelebi Hevesnâme adlı mesnevisinde,

Geniş sahrâsı çevre yanı kuhsâr
Dırâhistân ü sebzistân ü gülzâr

Aralık yerde bir ırmak revâne
Çemenlerdir kenâr-ı bigerâne

1. John Walsh , The Divânçe-i Kemâl-i Zerd , Journal of Turkish Studies , Vol.3 Cambridge 1979 s.403-442

Çemen pür lâle vü güldür serâser
Gül âteşpâredir her lâle ahker

GÜLÜŞÜR gonceler idüp nezâre
Gül ile mâcerâ-yı cûybâre (1)

beyitleriyle İstanbul'un Kağıthane semtini anlatır. Yine aynı mesnevide şair , İstanbul'da başından geçen bir aşk macerasını anlatırken de Galata'nın yüksek binalarından , dükkânlarından , meyhanelerinden söz eder. Ağaçlar ve bahçelerle çevrili Kağıthane'yi , Ayasofya camisini , Fatih'in yaptırdığı saray , hamam , kasır , cami , medrese , imaret gibi mimari eserleri tanıtır. Tâcizâde Ca'fer Çelebi'nin mesnevisine coğrafi mekan olarak İstanbul'u seçmesi coğrafya açısından da mahallileşmenin zaman içinde geliştiğinin göstergesidir.

16. yüzyılda Tatavla'lı Mahremî ile Edirneli Nazmî de Türki-i Basit adı verilen akımla divan şiirinin mahallileşmesine katkıda bulunmuşlardır. Kaynaklarda bu iki şair hakkında çok fazla bilgi yoktur. Sözünü ettiğimiz şairlerden Mahremî hakkında en geniş bilgiyi Fuad Köprülü " Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri "

1. Ağâh Sırrı Levend , Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler , Mazmunlar ve Mefhumlar) , Enderun Kitabevi , 4.Bas. İst. 1984 s.613

(1) adlı makalesinde vermektedir. Köprülü bu makalesinde Mahremi için " Her nereden mülhem olursa olsun , önce Türki-i Basit ile şiirler yazdığından , milli lisan ve edebiyat cereyanının adeta ilk müjdecisi sayabileceğimiz bu şâir için , milli edebiyat tarihimizde çok mühim bir yer ayırmak mecbûriyetindeyiz. " demektedir. Dolayısıyla Mahremi'nin milli edebiyat hareketinin başlatıcılarından biri olması nedeniyle önemli bir sanatçı olduğunu vurgulamaktadır.

Bir başka kaynakta Mahremi'nin sanatçılığıyla ilgili olarak şu bilgiler verilmiştir :

" Aruzla ama yalın bir Türkçe ile şiir yazmayı amaçlayan Mahremi'nin şairlik yeteneği konusunda fikir yürütme olanağı yoktur. Şairin Basit-nâme adını verdiği eseri günümüze ulaşamamıştır. Aşık Çelebi'nin bir beyitini andığı bu eserin niteliği de tam olarak bilinmemektedir. Mahremi'nin tezkirelerde geçen bir iki beyti , Edirneli Nazmi'nin Mecmaü'n-nezâir'indeki beş gazeli ise Türki-i Basit dışındaki şiirleridir. Aşağıdaki beyit Basitname' dendir :

1. Fuad Köprülü , " Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri " Edebiyat Araştırmaları I , Ötüken Neşriyat , 3.Bas. İst. 1989 s.281-288

Gördüm seğirdir ol ala gözlü geyik gibi
Düştüm saçı tuzağına bön üveyik gibi " (1)

Edirneli Nazmi'ye gelince ,

" Yaşadığı çağın sanat anlayışı açısından Edirneli Nazmi'nin önemli bir şair olduğu söylenemez. Tatavlalı Mahremi'yi izleyen , Türki-i Basit akımının savunucularından olan şair , gerek çağında gerekse daha sonraları bir çeşit tezkire sayabileceğimiz Mecmaü'n- nezâir adlı derlemesiyle tanındı. Biçim kaygısının ağır basması , yabancı sözcüklerin ve tamlamaların Türkçeye doluşması karşısında bilinçli bir başkaldırı olarak nitelenebilecek Türki-i Basit akımı Edirneli Nazmi'yle en çalışkan savunucusunu buldu. Ama soruna salt dil açısından bakması ,

Başım ahımla dumanlı yüce bir dağa dönmüştür
Gözüm yaşımla su dolmuş iki bardağa dönmüştür

gibi çeviri kokan , şiirsellikten uzak , zorlama olduğu belli şiirleri izleyici bulamamıştır. Kuşkusuz bu şiirler dil tarihimiz açısından önem taşır. Mecmaü'n- nezâir ise , kendisinden önceki ve elimizde çoğunun divanı bulunmayan dönemdeki şairlerin yapıtlarını kapsamı açısından çok önemlidir.

TERCİ-İ BEND-İ TÜRKİ-İ BASİT'TEN :

Her kişi dünyadan en son ki geçer ah gider
 Sen de gönlünden onun sevgisini imdi gider
 Ne görürse gözün özenme bebek gibi ana
 Uyma avret gibi bu dünyaya gel er ol er
 Yilteme yıl gibi gönlün olur olmaz işe var
 Varlığını çünkü bilürsin kara toprağ üler
 Kızıl altun ile ak gümüşe düşürme gönül
 Bunda anlar kalur en son seni yir bu kara yer

Delüler işini ko uslulara öyküne gör
 Bil nedür assı ziyan varsa bir ussun eger
 Her işin sonunu gözle ölümün an ölümün
 Hey ne mutlu ana derdin ana yindeg ölümün " (1)

Aşağıdaki şiir de Nazmi'nin şiirlerindedir :

TÜRKİ-İ BASİT

O kim yolunda can vermez ana yuf
 Dahi her kim anın adın ana yuf
 Yolunda sevdiğim sevginle en son

1. Atilla Özkırımlı , Türk Edebiyatı Ansiklopedisi ,
 Edirneli Nazmi mad. C.2 , Cem Yay. 4.Bas. İst. 1987
 s.421-422

Eğer can vermez isem ben bana yuf
 O kim sevdiğinin yolunda ölmez
 Ana yoldaşlar imdi yuf ola yuf
 Yuf ola kande varsa var yemezler
 Dahı öygüne her kim anlara yuf
 Eğer kim dost yolunda be Nazmi
 Kor isen düşmana öcün sana yuf (1)

Tatavlı Mahremi ile Edirneli Nazmi'nin temsilcileri olduğunu söylediğimiz Türki-i Basit akımı konusunda L.Sami Akalın, Edebiyat Terimleri Sözlüğü'nde : " 16. yüzyılda Edirneli Nazmi ve Tatavlı Mahremi adlı şairlerin Osmanlıca tamlamalar ve elden geldiğince Arapça,Farsça sözcükler kullanmadan aruz ölçüsü ve genellikle gazel nazım şeklinde yazdıkları şiirlerin toplu adı. Konuşma dili ve Türkçe deyimlere bolca yer verilen bu şiirler , düşünce olarak divan şiirinin Türkçe yazılabileceğini göstermesi bakımından çok önemlidir. Gerek lirizminin güçlü olmayışı , gerek Türk Divan Şiirinin altın çağına rastlamış bulunması gibi nedenler le Türki-i Basit gerçekleşmeden yalnız bir çağın ve bir bölgenin sesi olarak kaldı. Yüzyıllar sonraki dil devrimi ve ulusal kaynak lara dönüş Türki-i Basit'in saygıyla anılmasını sağlamıştır. " (2)

-
1. Agah Sırrı Levend , Tanzimata Kadar Edebiyat Tarihi Dersleri , Kanaat Kitabevi , 6.Bas. İst. 1941 , s.184-185
 2. L. Sami Akalın , Edebiyat Terimleri Sözlüğü , Varlık Yay. 6. Bas. İst. 1984 s.288

demektedir.

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi Türki-i Basit hareketiyle bu hareketi temsil eden sanatçıların önemi , dilde sadeleşme eğilimine katkıda bulunmalarından , bazı mahalli özellikler taşımalarından ileri gelmektedir.

16. yüzyılın diğer divan şairlerinden Bâki , Fuzûli , Hayâli Zâti , Güvâhi , Nev'î ve Taşlıcalı Yahya'nın eserlerinde de kimi mahalli öğelere rastlanmaktadır. Mahalli öğelerin az ya da çok oluşu şairlere göre değişir. Bu yüzyılda divan şairlerinin çoğunda mahalli renk vardır. Çünkü 16. yüzyıl divan edebiyatının en parlak dönemidir. Divan şairleri 16. yüzyılda Arap ve İran edebiyatlarını örnek almak yerine kendilerine özgü orjinal eserler oluşturmaya başlamışlardır. Kendi duyuş ve düşüncelerini , toplum yaşamını Türkçenin dil varlığı içerisinde yer alan atasözleri , deyimler , halk söyleyişleri v.b. milli unsurları , ortak islâmi malzemeyle yoğurarak klasik bir Türk şiiri yaratmak istemişlerdir.

Sözünü ettiğimiz 16. yüzyıl divan şairlerinden Güvâhi'nin Pend-nâme'si , içinde bulunan atasözleri ve deyimler bakımından önemlidir. Güvâhi , Pend-nâme'sini Attar'ın Pend-nâme'sini örnek alarak yazmış fakat eserinde çok sayıda atasözü ve deyime de yer vermiştir.

Aşağıdaki beyitler Gûvâhi'nin Pend-nâme'sindendir:

İl il üzre olur âlemde çokdur
Ev ev üzre veli olduğu yokdur

(Dünyada elin el ile bir arada görülmesine sık rastlanır , ama ev ev üstünde olmaz.)

Evün var ise havlun içre hâîf
Kimesne koyma yığ içine çalı

(Avlunun içinde boş bir evin varsa gerekirse çalı çırpı koy ama yabancı koyma) (1)

Yüzyılın diğer şairlerinden Fuzûli yer yer halk söyleyişine yaklaşan ifadeleriyle , Hayâli ve Zâtî de sade bir dil ve söyleyiş biçimine sahip olmaları nedeniyle mahalli özellikler göstermektedirler. Bâki İstanbul Türkçesini kullanması , İstanbul'dan şiirlerinde sıkça söz etmesiyle dikkati çeker. Örneğin : Şair ,

Dil-rübâlar ile aceb kesreti var her yolun
Geçemez hûblarından gönül İstanbul'un

1. Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri,
Gûvahî mad. Ötüken-Söğüt Yay. C.3 İst.1986 s.242-243

Serv-kâmetler iki yanın alırlar yolun
Râh-ı gülzâra döner yolları İstanbul'un

beyitlerinde olduğu gibi , çeşitli şiirlerinde İstanbul'u , İstanbul'un güzelllerini , dilberlerini anlatır.

16. yüzyılın diğer iki şairi Nev'i ile Taşlıcalı Yahya'da ise mahalli özellikler yukarıda ismini verdiğimiz şairlere göre daha fazladır.

Nev'i kendi döneminin toplum hayatını , eğlencelerini , oyunlarını , mimarisini , yiyecek ve içeceklerini , günlük hayatta kullanılan bazı eşyaları , gelenek ve görenekleri şiirleriyle tanıtır. Şair Nev'i'yi yaşadığı yüzyılın yaşam biçimini yansıtmaya çalışması ve çok yönlü bilgiler vermesi nedeniyle , mahallileşme hareketinin 16. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edebiliriz. Örneğin : Şairin

İRTE DERSE ÇIKAMAZ GİCE KİTÂBA BAKAMAZ
EĞER İÇMEZSE MÜDERRİS İKİ FİNCAN KAHVE

beyitinden kahvenin o dönem içecekleri arasında yer aldığı anlaşılıyor.

BİR RAST GELÜR HİL'AT İDİ HER BOYA ŞİMDİ
KÛTEH BİÇİLÜR ATLAS U DİBÂ-YI VAZİFE

beyitinde de giyim kuşamla ilgili olarak kumaş çeşitlerinden söz edilmektedir. (1)

Nev'i Divanı'nda bu örneklerde olduğu gibi dönemin çeşitli özelliklerini yansıtan mahalli öğelerin yer aldığı çok sayıda beyit yer almaktadır.

Bu sâde nazmı ehl-i senayi beğenmezse
Nev'i ne gam bizim sözümüz âşıkânedir (2)

diyen Nev'i atasözlerini de şiirlerinde bolca kullanır. Aşağıdaki beyitler şairin atasözü kullanımına örnektir :

Her ne dersen bulunur gülzâr-ı dehr içre hemân
Hârsuz gül gözleme ağyârsuz yâr isteme

(Dikensiz gül olmaz.)

İstesem bir çâre bin nâ-çârlık yüz gösterür
Vüs'at istersem geniş dünyâ başuma tar olur

1. M. Nejat. Sefercioğlu , Nev'i Divanı'nın Tahlili ,
Kültür Bakanlığı Yay. Ank.1990 s.88-106

2. Agah Sırrı Levend , Tanzimata Kadar Edebiyat Tarihi
Dersleri , Kanaat Kitabevi , 6.Bas. İst.1941 s.148

(Dünya başına dar geliyor.)

Ger suçum la'lün emüp kan itdügümse sâkiyâ
Kanlar ağılatma beni kanı yumazlar kan ile

(Kanı kan ile yumazlar , kanı su ile yurlar.) (1)

Mesnevi ustası olarak bilinen Taşlıcalı Yahya hamse sahibidir. Mesnevileri İran örneklerinden alınmamıştır. Orjinal mesnevilerdir. Şair bu mesnevilerinde , yaşadığı dönemin özelliklerini , İstanbul'un çeşitli semtlerinin tasvirini yapar. Örneğin :

İki bahr eylemiş o şehri penâh
Biri Bahr-ı sefid ü biri siyâh

Bir civândır o şehri-i mehpeyker
Kuşanur sûrdan gümüş hançer

Kurşun örtülü kubbeler yer yer
Yelken açmış gemilere benzer (2)

1. M. Nejat Sefercioğlu , Nev'i Divanı'nın Tahlili ,
Kültür Bakanlığı Yay. Ank. 1990 s.11-12

2. Ağâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı (Kelimeler ve
Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar) Enderun Kitabevi
4.Bas.İst.1984 s.613

beyitlerinde şair , İstanbul'un yerinden ve güzelliğinden söz eder. Bu yüzyılda İstanbul'la ilgili şiirleri olan şairler arasında Zâti , Nihânî , Zihni ve Latîfi de vardır. Ancak Taşlıcalı Yahya yaşadığı dönemin özelliklerini vererek ve sade bir dil kullanarak eserlerine mahalli bir renk katmıştır. Şair , sade bir dil kullanmasının yanı sıra şiirlerinde atasözü ve deyimlere yer vermesiyle de dikkati çeker. Örneğin :

Atun oynağı olursa n'ola iklim-i Acem
Aşığa Bağdat ırak olmaz meseldür bî-gümân

Bilmedük nice irişdüğümüzi Bağdad'a
Asâfâ olmaz imiş âşıka Bağdad ırak

Yukarıdaki iki beyitte şair " Aşığa Bağdat uzak olmaz." atasözünü kullanmış ancak birinci beyitte bu sözün atasözü olduğunu da söylemiştir.

Bûseni bin cânâ değışdün heman
Eyler imiş az tama' çün çok ziyan

beyitinde de " Az tamah çok zarar verir." atasözü az bir değişiklik ile vezine uydurularak kullanılmıştır.

Şi'rimün beş beyti Yahyâ ma'nide yeksândur
Söylenür illerde gerçi düz degül engüşt-i penç

beyitinde ise , " Beş parmak bir olmaz." atasözü bazı kelimelerin yerine Farsçalarının konulmasıyla " Engüşt-i penç düz degül." biçiminde biraz değiştirilerek kullanılmıştır. (1)

Örneklere de görüldüğü gibi Taşlıcalı Yahya , mesnevilerindeki mahalli öğelerin yanı sıra diğer şiirlerinde de atasözlerini ve deyimleri çeşitli biçimlerde değiştirerek ya da olduğu gibi kullanmıştır.

Mahallileşmenin 17. yüzyıl divan edebiyatı içindeki yerine gelince , bu yüzyılda şiirlerinde mahalli özellikler görülen şairler arasında öncelikle Nâbî , Nef'î ve Sabit'in isimlerini sayabiliriz. Nâbî'de görülen mahalli özellikler , şairin İstanbul Türkçesine önem vermesi , Arapça ve Farsça kelimelerin çok fazla kullanılmasına karşı olması ve içinde yaşadığı toplumla ilgili bilgiler vermesi , toplum hayatında görülen bozukluklara yönelik eleştiriler yapmasıdır. (2)

Ey şi'r meyânında satan lafz-ı garîbî

Dîvân-ı gazel nûsha-i kâmûs değildir

1. Cemal Kurnaz , Taşlıcalı Yahya Beğ Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler , Türk Kültürü Araştırmaları , Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş'ın Hâtırasına Armağan , Yıl : 17-21 / 1-2 Ank. 1979- 1983 s.198

2. Tahir Üzgör , Edebiyat Bilgileri , Veli Yay. ist. 1983 s.41

diyen Nâbî , İstanbul Türkçesinin Arapçadan daha güzel olduğunu Teberdâr Mehmed Paşa'nın ikinci sadâreti nedeniyle yazdığı bir kasidede:

Sem'in gıdâsı ma'ni-i pâkize-nutktur
Çeşmin gıdâsı hüsndür anla hikâyeti

Elfâz-ı sükkerîn-i Sitanbuliyân'dan
Sem'in kenârlarda kalur dilde hasreti

Mînâ-yı çeşmi garka-i nûr-ı sürûr eder
Hûbân-ı şehriyânın o hüsn ü letâfeti

Hüsn-i edâ ve hüsn-i vefâ hüsn-i her umûr
Ol şehri-i bî-bedelde bulur hüsn-i gâyeti

Ol dil-güşâ me'âller ol hurda nükteler
Mümkün müdür bula Arabistân'da sûreti

Ol can-fezâ suhanlerin ol şûh edâların
Akamlar lisânına olsun mu nisbeti

beyitleriyle anlatır. Şair bir gazelinde de ,

Kâiliz nağme-şinâsânına İstanbul'un
Çiğner ağzında Yahûdfiler'i Çingâneler'i

diyerek İstanbullu hânendelerin şivelerini beğendiğini, o zamanlar çok olan Yahudi ve Çingene hânendelerin bozuk şivelerinden de nefret ettiğini açıkça söyler. (1) Nâbî ,

Şehr-i İstanbul ise ma'rûf-ı âm
Her ne murâd eylesen onda tamam

Hatırına her ne iderse hutûr
Anda müheyyâ bulunur bî-kusûr

Zâhide esbâb-ı salâh u sedad
Fâsika sermâye-i fısk u fesad

diyerek iyinin de kötünün de aradığını İstanbul'da bulacağını

Bilen hâk-i İstanbul'dur rüsûm-ı şive vü nâzı
Kenârın dilberi nâzik olsa da nâzenin olmaz

Şehr-i İstanbul'un en güzel merdümânı kim
En sâde levhı nâzik olur nüktedân olur

beyitlerinde de İstanbul'un dilberlerini anlatır.

1 . Fuad Köprülü, Milli Edebiyat Cereyanı'nın İlk Mübeşşirleri Edebiyat Araştırmaları I , Ötüken Neşriyat , 3.Bas. İst.1989 s.294-296

17. yüzyıl divan edebiyatının ünlü kaside ustası Nef'i İranlı şairlerle boy ölçüşmesi , onlardan üstün , kendine özgü nitelikler taşıyan şiirleriyle mahalli çizgiler taşımaktadır. O , " Hem kadeh hem bâde hem bir şûh sâkidür gönül " derken aruzu yabancı bir vezin olmaktan çıkarmış , sözüm redifli na't kasidesinde ,

Hâk-i pâyum sürme eyleser aceb mi rûzgâr
Unsur-ı rûh-ı Kemâl-i İsfahanîdür sözüm

derken veya rahşiyyesinde ,

Devletünde nola Urfi gibi meşhûr olsam
Var mı bir bencileyin şâir-i pâkîze-edâ

derken kendisini İran şairleriyle eşit tutmuş gibi görünür. Ancak şair , Sultan Birinci Ahmed'e sunduğu "verür" redifli kasidesinde,

Vassâf-ı Muhteşem-suhanam kim kasâidüm
Şâhân-ı Cem-şükûh-ı cihân-bâna şân verür

derken veya Sultan Dördüncü Murat'a bir kasidesinde ,

Sen bir şeh-i zî-şânsın şâhenşeh-i devrânsın
Yani ki sen hakânsın devründe ben Hâkânîyem

Sözde nazir olmaz bana ger olsa âlem bir yana
Pür-tumturak ü hoş-edâ ne Hâfızam ne Muhteşem

Hâkânîyem ben Muhteşem yanumda serheng-i haşem
Hâfız olur leb-beste-dem hâmem edince zir ü bem "

derken veya Sultan ikinci Osman'a sunduğu kasidede ,

Harfidür mecmuâ-i esrâr-ı divân-ı Kemâl
Noktasıdur mühre-i dâğ-ı derûn-ı Enverî "

derken kendisini İran şairlerinden üstün gördüğünü açıkça ifade etmektedir. (1) Ayrıca Nef'i'nin İstanbul'dan söz eden şiirleri de vardır. Örneğin Şair , 17. yüzyılda çok sevilen bir eğlence yeri haline gelen İstanbul'un Kâğıthane semtini ve kalabalıklığını

Mahşer olmuş sahn-ı Kâğıthane dünyâ bundadır
Cennete dönmüş güzellerle temâşâ bundadır

dizeleriyle anlatır.

17. yüzyıl şairlerinden Şeyhülislâm Yahya da ,

" Neler çeker bu gönül söylesem şikâyet olur "
şeklindeki mısralarıyla saf Türkçeyi bulmuş gibidir.

Korkarım cenette de uşşâk rahat bulmıya
Öğrenirse şive-i hûbân-ı İstanbul'u hûr

beyitiyle İstanbul'un şivekâr ve cefakâr dilberlerinden

Ko kafes nâlesini nağme-i peyderpeye gel
Râyegân dinliyelim bûlbûl-i İstinye'ye gel.

beyitiyle de İstanbul'un İstinye semtinden söz etmiş ,
şiirlerine az da olsa mahalli olma özelliği kazandırmıştır.

Atayı de 17. yüzyılın hamse sahibi sanatçısı olup
Türk'e özgü hayal ve mazmunlarını , atasözleriyle ,
deyimlerle süslemiş , taklit edilen Acem ahenginden mahalli
ögelere işleyerek kurtulmaya çalışmıştır. (1)

Yukarıda sözünü ettiğimiz , mahalli çizgiler taşıyan
divan şairlerinden başka , 17. yüzyılda mahallileşme
denildiği zaman ilk akla gelen isimlerden biri de Sabit'tir.
17. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Sabit , şiirlerinde
atasözlerine , deyimlere , Türkçe kelimelere ve mahalli
ögelere çok yer verir. Günlük konuşma diline yakın

1.Turgut Karacan , Bosnalı Alaeddin Sabit Divan , Cumhuriyet
Üniversitesi Yay.No:37 , Sivas 1991 s.VII

bir dil kullanır. Şiirlerinde sadece dilin kullanımıyla ilgili mahalli özelliklere yer vermekle kalmayan şair yaşadığı dönemin gelenek ve göreneklerine , yaşam biçimine ait bilgiler de verir. Kısacası Sabit şiirlerini biçim ve içerikle ilgili çeşitli mahalli öğeleri kullanarak zenginleştirmesiyle dikkati çeker. Örneğin:

Ağzı sulanmak (D) " Ağzının suyu akmak "

Şeftâlû-yı bâğ-ı ruhunun yok mı zekâtı

Dil hâstelerün pâdişehüm ağzı sulandı

Ak akça kara gün için (A) " Ak akçe kara gün içindir. "

Aceb mi aglar isem hattuna eceldür bu

Ak akça kara gün için dinür meseldür bu

Başı dumanlı (D) " Başı dumanlı "

Tâk-ı abrûsuna kandîl idecek cânânun

Aşıkun başı tumanlı dil-i sûzânı mı var

Bel bağlamak (D) " Bel bağlamak "

Aferin hamm-ı kemende hidmete bel bağlayup
Yola çekdi kâfirün çok güm-reh-i mağrûrını (1)

beyitleri Sabit'in deyim ve atasözü kullanımını gösteren beyitlerdendir. Şair şiirlerinde yaşadığı dönemin bayram kutlamalarını , ramazanlarını , halk arasındaki bazı tedavi yöntemlerini , gelenek ve görenekleri de anlatır. Ancak özellikle de atasözleri ve deyimlere şiirlerinde çok yer vermesi şairin önemli özelliklerinden biri olarak bilinir.

Sabit'in şiirlerinde içerikle ilgili mahalli özelliklerin de olduğunu söylemiştik. Örneğin :

Sâye-i gül düşüp endâmı gögermiş n'aceb
Şişe çekdürse yapışdursa mükerrer sünbül

beyitinde şair , halk arasında kullanılan tedavi yöntemlerinden biri olan şişe çektirmekten , aşağıdaki beyitte ise

Sâbit o şûh-ı nev-hattı sanmaktadır ilâc
İster bahar yakısı dilde olan cüruh (2)

1. Turgut Karacan , Bosnalı Alaeddin Sabit Divan ,
Cumhuriyet Üniversitesi Yay.No:37, Sivas 1991 s.111-113

2. A.g.e. s. 87

diyerek başka bir tedavi yöntemi olan yakı yakmaktan söz etmektedir. Bu tür yöntemler eski toplum hayatında önemli yer tutan , halk arasında gelenek halini alan hastalık iyileştirme yöntemlerindedir.

Eskiden dua ve muskaların etkisine inanılırdı. Şirin gözükmek için yazılan " şirinlik muskası " müşterilerin çok olması için yazılan " karınca duası " , " mercan duası " , " kadeh duası " gibi muskalar sosyal hayatın vazgeçilmez unsurlarıydı. Sabit , aşağıdaki beyitlerde bu tür inançlara yer vermektedir:

Rûy-ı sâki kâgız ü sâgar devât ü bâde sürh
 Duht-i rez şîrinlik yazsun idip âmâde sürh
 Nazardan itse isâbet iderdi pîr-i mugân
 Kadeh du'âsını bâzû-yı sâkiye tâ'viz

Cân-ı alile yazdı birer âyet-i şifâ
 Hâh ol gubâr-ı şârib-i nûşîn hâh hat (1)

Sabit coğrafyada mahallileşmeye bağlı olarak ,

 1. Turgut Karacan , Bosnalı Alaeddin Sabit Divan ,
 Cumhuriyet Üniversitesi Yay. No:37 Sivas 1991 s.88

Çıktı İstanbul'un mevâlisî
Her birinin şeneldi yalısı

Gittiler zevk içün Hisar'lara
Göksu seyrine Sarıyar'lara

Koziçi oldu karye-i Beykoz
Doldu Fındıklı ile İstavroz

Tayyiderler mesâfe-i bâğın
Buldu bir hatvede Alemdağ'ın

beyitleriyle İstanbul'un semtlerini ,

Ya gaayet mihribandır ya ziyâde bî-hakikattir
Bizim İstanbul'un âfetlerinde ortaya büt yok

beyitiyle de İstanbul'un güzellerini anlatır.

Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi Sabit , şiirlerinde çeşitli mahalli öğelere yer vermiş , halk arasında görülen çeşitli inanç ve iyileştirme yöntemlerini anlatmış, atasözü ve deyimleri kullanmış , İstanbul'dan da söz etmiştir. Şairin divanında bu tür mahalli özellikler içeren çok sayıda beyit vardır. Nedim'e yani 18. yüzyıla gelinceye kadar tanıtmaya çalıştığımız değişik divan şairlerinde görülen mahalli özellikleri

değerlendirecek olursak , şairlerin bir bölümü , sade bir dil kullanmaları, halk diline ve söyleyişine, Türkçeye önem vermeleri, atasözlerini ve deyimleri eserlerinde çok kullanmaları nedeniyle, bir bölümü milli olmaları , Arap ve İran edebiyatlarını taklit etmekten çok kendi toplumumuza yönelik özgün eserler oluşturmaları dolayısıyla, bir diğer bölümü de yaşadıkları dönemin toplum hayatını, gelenek ve göreneklerini, yaşam biçimini , yaşadıkları coğrafyayı anlattıkları için mahallileşme akımı içinde yer almışlardır. Ancak yukarıda sözünü ettiğimiz çeşitli mahallileşme öğelerinin hepsini ya da bazılarını içeren eserler veren sanatçılar da vardır. Burada önemli olan mahalli özelliklerin sanatçılar tarafından eserlerde ne kadar çok ve ustaca kullanılabildiğidir.

Kısaca söylemek gerekirse Nedim'den önce ve Nedim'den sonra da divan şairleri şiirlerinde yer yer mahalli öğelere yer vermişlerdir. Fakat Nedim , diğer şairlerden farklı olarak şiirlerinde mahalli öğelerin hepsini en güzel ve en başarılı biçimde kullanmayı başarabilmiş , bu nedenle de divan şiirinde mahallileşme denilince ilk akla gelen isimlerden biri olmuştur. O , bütün bir Lale Devri' ni şiirleriyle zihnimize canlandırırken adeta bizi o devirde yaşatır. Günlük konuşma dilini , İstanbul Türkçesini başarıyla kullanarak yaşadığı dönemin eğlencelerini , güzelliklerini , insanlarını gerçekçi bir biçimde şiirleriyle anlatan Nedim , divan şiirinin mahallileşmesinde çok önemli rol oynamıştır. Hem yaşadığı dönemdeki hem de kendinden sonraki şairleri etkilemiştir.

Nedim'le aynı dönemde yaşayan ve mahalli özellikler taşıyan başka şairler de vardır. Örneğin : " Lâle Devri şairlerinden Dürrî Efendi'nin şair kardeşi Sa'di Çelebi şiirin sade Türkçe sözlerle söylenmesi gerektiğinde ısrar eden bir kasidesinde ,

Eğer memdûh ise Türkî lisânda nazm-perverlik
Selîs ü vâzih ister dinleyen fehmeyleye anı

Nice Türkî denür ol şi're kim her lafzının halli
Lugatler bakmağa muhtâc ide meclisde yârânı

Benüm Türkî dilinde cümleñün ma'lûmudur şi'rüm
Ki lafz-ı nâ-şenîdeyle mükedder etmem ahbâbı

gibi beyitlerle , şiirde dinleyenin hemen anlayabileceği akıcı bir dil kullanılması lâzım geldiğini , dilin tabiiîliğinin herkes tarafından bilinip kullanılmasından ileri geldiğini , lugatlere bakılarak anlaşılabilir bir dilin Türkçe sayılamayacağını , duyulmamış kelimelerin insanı mükedder ettiğini bir reaksiyon ve bir gerçek olarak açıkça ifade etmektedir.

Mahallileşme cereyanının özel bir mahsulü sayılabilecek bir kasidesinde İstanbul'un o zaman ki pahallılığından yakınan Reis-i Şâirân Osmanzâde Tâib (?-1724) de şiirlerinde genellikle sâde dil kullanmış bununla da kalmayarak münşeâtının mukaddimesinde yazının bilinen kelimelerle yazılması gerektiğini , aşırı derecede süslü ,

münşiyâne yazıların sevilip okunmayacağını söylemiştir." (1)

Ne var ki , yukarıda sözünü ettiğimiz şairler , 18. yüzyıldaki mahallileşme hareketi içinde Nedim kadar önemli bir yere sahip değillerdir. Divan şiirinde 18. yüzyıl ve mahallileşme söz konusu edildiğinde hem yüzyılın hem de mahallileşme hareketinin en güçlü ve başarılı temsilcisi olması nedeniyle en çok sözü edilmesi gereken şair Nedim'dir.

Nedim'in şiirlerinde mahalli özelliklerin hemen hepsini kullandığını söylemiştik. Bu mahalli özellikleri , Nedim Divanı'nda ki ağırlıklarına göre temel üç grupta toplamak mümkündür :

- 1-İçerikteki mahallileşme öğeleri.
- 2-Dil ve üsluptaki mahallileşme öğeleri.
- 3-Biçimdeki mahallileşme öğeleri.

Şairin şiirlerinin içeriğinde görülen mahalli öğelerin çok olması nedeniyle önceliği içerikteki mahallileşme öğelerine verdik. Kasidelerinin nesip bölümlerinde 18. yüzyıl İstanbul'unun yaşam biçimini , eğlencelerini , gezinti yerlerini , helva sohbetlerini, çırağan safalarını tasvir eden Nedim , Lale Devri'nin İstanbul'unu şiirleriyle ölümsüzleştirmiştir. Şiirlerini yaşadığı dönemin , içinde bulunduğu çevrenin , yetiştiği toplumun duygu ve

davranışlarından aldığı ilhamlarla yazan şair , divan şairlerimiz içinde yaşadığı dönemi ve çevresini en güzel biçimde anlatan şairlerden biri olarak kabul edilmiştir. O'nun şiirlerinde camileri , mescidleri , kandilleri , şadırvanları , hamamları , sarayları , köşkleri bahçeleri , yeşil ve güzel tepeleriyle 18. yüzyıl İstanbul'u bir tablo güzelliğiyle karşımıza çıkar. Şair , aynı ölçüde olmamakla birlikte koruyucusu ve dostu Damat İbrahim Paşa'yı ve onun memleketi Nevşehir'i , Nevşehir'deki imar faaliyetlerini anlatmayı da ihmal etmez. Kimi şiirlerinde de Lale Devri'nin tarihi olaylarını , savaşları , antlaşmaları , bilimsel ve teknik alanlardaki gelişmeleri ele alır. Nedim'in bir başka özelliği divan şiirinin soyut güzeli yerine yaşayan , varlığı hissedilen güzel tipini şiirlerinde vermeye çalışmasıdır.

Sen böyle soğuk yerde niçin yatar uyursun
 Billâhi döğer dur hele dâyen seni görsün
 Dahı küçüceksin yalnız yatma üşürsün
 Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucağım (1)

örneğinde olduğu gibi şiirlerinin büyük bir bölümünü , İstanbul Türkçesinin şiir dilindeki en güzel örneklerinden sayılabilecek bir dil anlayışıyla oluşturan Nedim , içtenlikle benimsediği halk inançlarını , halk tabirlerini , gelenek ve göreneklerini de şiirlerinde

başarıyla kullanmıştır.

Şair , halk edebiyatındaki koşma ve türkü nazım şekilleri etkisiyle oluşturulan ve divan şiiri nazım şekilleri içinde Türklerin oluşturduğu milli nazım şekli olarak kabul edilen şarkı nazım şeklinin en güzel örneklerini vermiştir. Bununla da yetinmeyerek hece vezniyle bir de türkü yazmıştır.

Nedim , sadece yaşadığı toplumu ve insanları anlatmayıp kendi kişisel özelliklerini , sevinçlerini ve üzüntülerini , yaşadığı dönemden şikayetlerini de dile getirmiştir.

Sıraladığımız bütün bu özellikler Nedim'in şiirlerine hiçbir divan şairinin ulaşamadığı ayrı bir güzellik vermiş , şair şiir lerinde içerik , biçim , dil ve söyleyiş özellikleri bakımından yaptığı yeniliklerle ve ustalığı nedeniyle divan şiirimizin 18. yüzyılda millilik ve mahallilik özelliklerini başarıyla yansıtabilen en ünlü şairi olmuştur. Divan şiirimizin kendini bulmasında toplumumuza özgü nitelikler taşımada yani milli ve mahalli olmasında önemli rol oynamıştır.

Biz de çalışmamızın sonraki bölümlerinde mahalli öğeleri şiirlerinde ustaca kullanan Nedim'in Divanı'ndan aldığımız örnekler yardımıyla kullandığı çeşitli mahalli öğeleri ve bunların özelliklerini ortaya koymaya çalışacağız.

NEDİM DİVANI'NDA MAHALLİLEŞME

NEDİM DİVANI'NDA İÇERİKTEKİ MAHALLİLEŞME ÖGELERİ

MAHALLİ COĞRAFYA

Divan şiirimiz Arap ve İran edebiyatlarını özellikle de İran edebiyatını örnek alarak gelişmiştir. Dolayısıyla divan şiiri sanatçıları , divan edebiyatı ortak İslâm kültürü temeli üzerine kurulduğundan İslâm dünyasının kültür öğelerine , İslâm coğrafyasına , hattâ İslâmiyet dışındaki mitolojik öğelere eserlerinde geniş yer vermişlerdir. Bu divan şiirinin karakteristik özelliğidir. Bilindiği gibi eski edebiyatımızın oluşup gelişmeye başladığı dönemlerde bugünkü anlamda bir toplum düzeni yoktu. Osmanlı toplumunda ümmet anlayışı vardı. Bu anlayış nedeniyle sanatçılarımızın bağlı buldukları topluluğun ve kültür dairesinin sanat araçlarını kullanmaları yadırganmamalıdır. Çünkü edebiyat insanlığın kültür varlığının bir parçasıdır.

Ahmet Hamdi Tanpınar da divan şiirinin Fars edebiyatından sadece kelime zevkini ve hayal sistemini değil İslâm mitolojisini ve buna bağlı olarak İslâm coğrafyasını da aldığını , bu geniş coğrafyanın Çin'den başlayarak

Tuna'ya , Fas'a ve hatta Habeşistan'a kadar gittiğini İstanbul dışında hemen hemen bize ait hiçbir yerin anlatılmadığını , Arabistan coğrafyasının ise İmparatorluğun bir parçası olmasından çok çok kültür veya dinle ilgili olarak ele alındığını , halk edebiyatının dahi bu yarı efsanevi coğrafyayı bize ait öğelerle biraz daha genişlettiğini söyler. (1)

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yukarıda verdiğimiz görüşleri de bizim görüşlerimizi desteklemektedir. O da eski edebiyatımızdaki coğrafyanın kültür ve dinle bağlantılı olarak kendi coğrafyamızdan farklı bir coğrafya olduğunu söylemektedir. Ancak divan şiiri üzerindeki etkisi başlangıç dönemlerinde güçlü bir şekilde hissedilen Arap ve İran edebiyatları zaman içinde bu etkilerini kaybetmişlerdir. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren divan şairlerimiz daha önce örnek aldıkları İranlı şairlerle boy ölçüşecek duruma gelmişlerdir. Sanatçılarımız şiirlerinde kendi duyuş ve düşüncelerini , toplumun yaşam biçimini , mahalli özellikleri ele almaya başlamışlardır. Şiirleriyle kendi toplumumuza ve yaşadığımız coğrafyaya yönelerek özgün eserler vermişlerdir.

16. yüzyıldan itibaren kendi toplumumuza özgü bir

1. Ahmet Hamdi Tanpınar , XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi , Çağlayan Kitabevi , 6.Bas. İst.1985 s.5

kimlik kazanma yoluna giren divan şiirimizde incelememizin konusunu oluşturan 18. yüzyıl divan şairlerimizden Nedim'e gelinceye kadar pek çok şair , şiirlerinde mahalli coğrafyadan ve toplumumuzun yaşam biçiminden az da olsa söz etmiştir. Ancak Nedim'i bu şairlerden ayıran özellik onun yaşadığı dönemi , yaşadığı yeri en gerçekçi , en güzel , en başarılı ve en geniş kapsamlı biçimde anlatan şair olmasıdır. O , şiirlerinde Üçüncü Ahmet dönemi İstanbul'unu bütün canlılığı ve güzelliğiyle , neşesiyle , sokaklarıyla , insanlarıyla , eğlence yerleriyle , gelenek ve görenekleriyle yaşam biçimiyle , mimarisiyle yaşatır.

Nedim'in bir başka özelliği ise , İstanbul dışına çıkarak Nevşehir'den de söz etmesidir. Şairin koruyucusu ve dostu , aynı zamanda dönemin Sadrazamı olan Damat İbrahim Paşa da Nevşehirlidir. Nedim , İbrahim Paşa'nın Nevşehir'in imarıyla ilgili çalışmalarına ve yaptırdığı binalara divanının tarihler bölümünde geniş yer ayırır. Bunun nedeni Paşa'nın ilgisini ve yardımını görmek olsa bile divan şiiri açısından bir yenilik olarak kabul edilebilir. Çünkü şair bu şiirleriyle Anadolu coğrafyasına yöneldiğini gösterir. Örneğin :

Etti sefid dîde-i uşşâkı bahr-i eşk
Ol kıç levend-i şûh meğer Akdenizlidir (1)

beyitinde de farklı bir coğrafyaya , kendi coğrafyamıza yöneldiğini gösterir.

Aşağıdaki bölümde Nedim'in İstanbul'u coğrafi konumu , genel görünümü , doğal güzellikleri ve semtleriyle nasıl anlattığını divanından aldığımız örneklerle göstermeye çalışacağız. Böylece kendi coğrafyamızla ilgili mahalli özellikler ortaya çıkarılmış olacaktır.

İ S T A N B U L

Fetihten sonra beşyüz yıla yakın bir süre Osmanlı devletinin başkenti olan İstanbul , yüzyıllar boyunca Türk zevk ve yaratıcılığının en güzel örnekleriyle büyük bir kültür ve uygarlık merkezi haline getirilmiştir. Güzel ve çeşitli doğa manzaraları , sarayları , konakları , köşkleri yalıları , ibadet yerleri , medreseleri , imalathaneleri , çarşıları , eğlence yerleri ve mesireleriyle bu büyük şehir Türklerin yaşam biçimlerini , dünya görüşlerini değiştirerek onlara farklı bir kimlik kazandırmıştır. (1)

İmparatorluğun başkenti olması ve doğal güzellikleri dolayısıyla İstanbul , pek çok divan şairinin ilgisini çekmiş ve şiirlerine konu olmuştur. (2) İstanbul sadece divan şairlerinin ilgisini çekmekle kalmamış aynı zamanda halk edebiyatında ve Tanzimat sonrası Türk Edebiyatı'nda da bu şehirden ve çeşitli özelliklerinden söz edilmiştir.

1. Mehmet Kaplan , İstanbul (Türk Edebiyatında) , İslâm Ansiklopedisi, C.5 , Milli Eğitim Bas.İst.1988 s.1214 / 158-162

2. Orhan Şaik Gökyay , Divan Edebiyatında Şehirler I , Tarih ve Toplum , Eylül 1992 C.18 S.105 s.137-140

Başlangıç dönemlerinde Konya , Germiyan , Bursa ve Edirne gibi şehirlerde gelişmeye başlayan divan edebiyatı , özellikle İstanbul'un fethiyle birlikte İmparatorluğun gücünü ve ihtişamını gösteren yaşam biçimiyle güçlenmeye başlar. Kendi toplumumuza ve yaşantımıza yönelir. İstanbul çeşitli özellikleriyle divan edebiyatında önemli bir yer edinir. İstanbul'un özelliklerini anlatan çeşitli eserler yazılır.

Nedim'e gelinceye kadar şairlerin birçoğu İstanbul'un güzelliğini , havasını , suyunu , çarşılarını , ibadet yerlerini , semtlerini , İstanbul eğlencelerini anlatır. Ancak 18. yüzyılda İstanbul'u anlatan şairler arasında Nedim'in özel bir yeri vardır. Çünkü Nedim yukarıda da belirttiğimiz gibi şiirlerinde İstanbul'u bütün yönleriyle , coğrafi konumu , semtleri , insanları , gelenek ve görenekleriyle , yaşam biçimiyle gözümüzün önünde canlandırır. O'nun şiirlerinde anlattığı İstanbul'u tanıyabilmek için yaşadığı dönemi ve bu dönemin özelliklerini de bilmemiz gerekir. Bilindiği gibi Nedim'in yaşadığı yıllar tarihte Lale Devri adıyla bilinen 1718-1730 arası döneme rastlar. Lale Devri'nde sadrazam olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın çabasıyla korunan 13 yıllık barış döneminin tadını çıkarma , her ne pahasına olursa olsun zevk ve eğlence içinde yaşama isteği sadece saray ve devlet adamlarının değil aynı zamanda İstanbul halkının da isteği olmuş , bu yaşam biçimi ve düşünce tarzı şiire ve sanata ilginin artmasını sağlamıştır. Dolayısıyla 18. yüzyılda edebiyatımızın günlük hayata yer vermesinde , konularda daha çok mahallileşmenin görülmesinde , halk

zevkine yaklaşımda Lale Devri'nin hayata bakış tarzının etkisi olmuştur.

Lale Devri'nin özelliği sadece zevk ve eğlence dönemi olması değildir. Dönemin Padişahı Üçüncü Ahmet ile Sadrazam Nevşehirlî Damat İbrahim Paşa zevk ve eğlenceye düşkün kişiler olmakla birlikte bilim adamlarını ve sanatçıları korumuş , onları yanlarından ayırmamışlardır. (1) Padişah ve Sadrazam İstanbul'un imarını da ihmal etmeyerek , öncelikle yıkılmış ve yıpranmış binaları tamir ettirmiş , sonra da yeni saraylar , köşkler , kasırlar , çarşılar, hamamlar , havuzlar , kütüphane ve medreseler yaptırmışlardır. Avrupa'dan ve Asya'dan İstanbul'a mimarlar çağrılmış , bütün yeni binalar farklı bir mimari tarzda inşa edilmiştir. Boğaziçi sahilleri köşklerle , bahçelerle süslenmiştir. Şehrin temizliğine önem verilmiş , Balıkpazarı civarında oturan Musevilerin sokakların kirlenmesine neden oldukları düşünülerek , bunların evleri satın alınmış ve şehir dışındaki mahallelere yerleşmeleri sağlanmıştır. (2)

Şimdi yukarıda kısaca özelliklerini vermeye çalıştığımız Lale Devri'nin ve bu devir İstanbul'unun Nedim'in şiirlerinde nasıl yer aldığını görmek için

-
1. Hasibe Mazıoğlu , Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik , İş Bankası Kültür Cep Kitapları 4 TTK.Bas. Ank.1957 s.9-10
 2. Ahmet Refik Altınay , Lale Devri , Bas.Haz.Ali Haydar Dirioz , Milli Eğitim Bas. 1.Bas. Ank.1973 s.37-38

Divan'dan aldığımız örneklere bakalım. İstanbul'u şiirlerinde bütün canlılığıyla yaşatan Nedim , İstanbul'u tanıttığı ve İbrahim Paşa'ya sunduğu ünlü kasidesinde (2)

Bu şehir-i Sitanbul ki bî-misl ü behâdır
Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedâdır

diyerek eşsiz bir şehir olarak gördüğü İstanbul'u anlatırken mübalağaya kaçır ve bu şehrin bir taşına bütün Acem mülkünü fedâ eder.

Nedim'in şiirlerinde İstanbul'un coğrafi konumu ve genel görünümü ile ilgili bilgiler içeren beyitler de vardır.

İstanbul coğrafi konumu dolayısıyla tarih boyunca ekonomik ve kültürel bakımdan önemli bir şehir olmuştur. Özellikle iki deniz arasında yer alması , Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlaması bu şehrin öneminin her geçen gün artmasını sağlamıştır. (2)

Nedim İstanbul'un bu önemli coğrafi konumunu ,

1. A.G.N.D. s.85

2. İslâm Ansiklopedisi (Türk Edebiyatında) İstanbul ,
C.5 , Milli Eğitim Bas. İst.1988 s.1136

Bir gevher-i yek-pâre iki bahr arasında
Huşîd-i cihân-tâb ile tartılsa sezâdır (1)

beyitiyle anlatmaya çalışır. Coğrafi konumu dolayısıyla İstanbul'u iki deniz arasında tek parça elmasa benzettir. Dünyayı aydınlatan güneşle tartılmaya layık görür.

Her bâğçesi bir çemenistân-ı letâfet
Her kûşesi bir meclis-i pür feyz-i safâdır

İnsâf değildir anı dünyâya değişmek
Gülzârların cennete teşbîh hatâdır

.....
Câmi'lerinin her biri bir kûh-ı tecelli
Ebrû-yı melek andaki mihrâb-ı duâdır

Mescidlerinin her biri bir lücce-i envâr
Kandilleri meh gibi leb-rîz-i ziyâdır

Ser-çeşmeleri olmada insana revân-bahş
Germâbeleri câna safâ cisme şifâdır

Kühsârları bağları kasırları hep
Gûyâ ki bütün şevk u tarab zevk u safâdır (2)

beyitlerinde de şair , İstanbul'un genel görünümünden , bahçelerinden , mimari eserlerinden , yani camilerinden , mescidlerinden , çeşmelerinden ve hamamlarından söz eder. Nedim'in çeşitli sahnelerle gözümüzün önünde canlandırmaya çalıştığı , bahçelerinin güzelliğini anlattığı , dünyaya değişmeyi insafsızlık saydığı , cennete benzettiği , camileri , pırıl pırıl mescidleri , çeşmeleri ve şifalı hamamları bulunan İstanbul hayal ürünü bir şehir değil , içinde yaşanan gerçek , güzel ve büyük bir şehir olarak karşımıza çıkar. Nedim ,

Altında mı üstünde midir cennet-i a'lâ
Elhak bu ne hâlet bu ne hoş âb ü hevâdır (1)

beyitiyle de İstanbul'un benzersiz havasını ve suyunu anlatır.

Hüner ve marifet sahiplerinin sığınacağı yerin , ilim , irfan kaynağının İstanbul olduğunu da ,

Bir kân-ı niamdır ki anın gevheri ikbâl
Bir bâğ-ı iremdir ki gülü izz ü ulâdır
.....
Herkes erişir anda murâdına anınçün
Dergâhları melce-i erbâb-ı recâdır

Kâlâ-yı mârif satılır sûklarında
Bâzâr-ı hüner ma'den-i ilm ü ulemâdır (1)

beyitleriyle dile getirir.

Nedim bazı şiirlerinde İstanbul'un ikliminden de söz eder. İstanbul'un Akdeniz iklimine benzer bir iklimi vardır. Yazları sıcak ve kurak , kışları ılık ve yağmurlu geçer. Ancak İstanbul iklim olaylarının sık sık değiştiği , poyraz ve lodos rüzgârlarının hakim olduğu bir yerdedir. Boğazın yukarı kısımlarında yazların daha serin , kış mevsiminin de Marmara kıyılarında daha ılık geçtiği bilinir. (2) Konumu dolayısıyla değişken bir iklime sahip olduğunu belirttiğimiz İstanbul'un şiddetli soğukların hüküm sürdüğü bir kışını Nedim , ünlü şitaiyyesinde ,

O rütbe etti bu keskin soğuk zemine eser
Kenâr-ı cûyda gömgök kesildi nîlûfer

Başında kar saçağı sarık arkada sâde
Nice gezer bu soğuklarda bî nezem ar ar

1. A.G.N.D. s.85

2. Besim Darkot , İstanbul , İslâm Ansiklopedisi , C.5
Milli Eğitim Bas. İst.1988 s.1140

Şitânın ettiği bîdâdı mülk-i gülşende
Efendi binde birin söylesem dolar defter

Ayağı donmadı mı cûyun evvelâ baştan
Ya düşmedi mi çenârın eli çemende meğer

Hazan yeli eser etmiş misâl-i rih-i merak
Bu hastelik beden-i servi korkarım sarsar

Kanı çemendeki germiyyet-i tarab şimdi
Aceb ne hâlde bülbül dedikleri kaşmer

Komaz getirmeğe bûy-ı bahârı bâd-ı sabâ
Kenâr-ı bâmda yahlar durup yalın hançer

Uçar soğuktan efendi semender âteşte
Bir iki gün dahı böyle eserse bu sarsar

Bürrûdet öyle ki buzlanmasın deyü lâyık
Konulsa penbeye yâkut-pâre veş ahker

Açılmaz oldu çemenlerde çeşm-i şehlâsı
Değirdi nerkise de çeşm-i rûzgâr nazar

Görüp bu hâli gülistanda dondu cedvel-i âb
Bahâra dek duramaz korkarım kenâr çizer

Kılıç gibi esiyor sarsar-ı zemîstânî
Nihâl giyse nola yahtan âhenin miğfer

Kesâdı yok hele kış günleri akâr-ı gamın
Harâb hâneler akmazsa da hele damlar

Düşüp bu gice tevârîhe fikr-i gülle hezâr
Ayâz kıssasın etti sabâha dek ezber (1)

beyitleriyle anlatır. Şair , yukarıda verdiğimiz beyitlerde çok soğuk geçen bir kış mevsiminin doğayı yani ağaçları , çiçekleri ve hayvanları nasıl etkilediğini dile getirir. Böylece İstanbul'un kışları hakkında fikir edinmemize de yardımcı olur.

Nedim bahardan söz ettiği bir şarkısında da ,

Bülbüllerin ister seni ey gonca-dehen gel
Gül gittiğini anıyalım gülşene sen gel

Pâmâl-i şitâ olmadan iklim-i çemen gel
Ver hükmünü ey serv-i revân köhne behârın (2)

diyerek gonca ağızlı sevgilisini isteyen bülbüllerin ,
gülşene sevgilisinin gelmesiyle gülün gittiğinin

1. A.G.N.D. s. 54-55

2. A.G.N.D. s. 347

anlaşılamayacağını söylediklerini belirtir. Çimenlik , kışın ayaklarının altına düşmeden sevdiğinin gelmesini ister. Baharın hakkını vermek gerektiğini söyler. Şair , burada bize baharın gül ve bülbül mevsimi olduğunu , çimenlerin güzelliğini , baharın aynı zamanda eğlencenin mutluluğun mevsimi olduğunu hatırlatır. Nedim yine aynı şarkısının bir başka dörtlüğünde de ,

Cennet gibi âlem yine her meyve firâvân
 Sen meyve-i vaslın dahı etmezmişsin erzân
 Uşşâka birer bûse edip gizlice ihsân
 Ver hükmünü ey serv-i revân köhne behârın (1)

diyerek baharda âlemin cennet gibi olduğunu , meyvelerin bol olduğunu ancak sevgilinin kavuşma meyvesini bol vermeyip , aşıklara gizlice birer öpücük verdiğini baharın hakkını vermesi gerektiğini söyler. Sevgilisine seslenen Nedim ,

Sen böyle soğuk yerde niçin yatar uyursun
 Billâhi döğêr dur hele dâyen seni görsün
 Dahı küçüceksin yalnız yatma üşürsün
 Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucağım

Yaklaştı şitâ ebr-i siyeh tuttu cihânı
 Kalmadı sabânın gezecek tâb ü tûvânı

Kurbânın olam geçti boğaz seyri zamânı
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucağım (1)

mısralarıyla onu soğuktan koruma isteğini dile getirir. Kışın yaklaştığını , her yerde siyah bulutların olduğunu , sabâ rüzgarının artık esmediğini , boğazda gezme vaktinin geçtiğini , gelen kışla birlikte havaların soğuduğunu anlatmaya çalışır.

Şairin bir şiirinde de ,

Gel ey fasl-ı bahâran mâye-i ârâm u hâbımsın
Enîs-i hâtırım kâm-ı dil-i pür ıztırâbımsın

Dehân-ı gonceyi bâz it zebân-ı sûseni ter kıl
Şikest -i tevbeye dahl edene hâzır cevâbımsın

Gülistandan nümâyân ol çü ma'nâ-yi bülend ey serv
Bu mevzun kadd ile hakkâ ki beyt-i intihâbımsın

Açıl ey fasl-ı dey gülsitanlardan açılın gül
Terennüm eyle bülbül mutrıbım çengim rebâbımsın

Salındır şöyle kim yıktın beni ey ar'ar-ı âzâd
Seni gördükte sandım dilber-i âlî-cenâbımsın

.....

Müdâm ey lâle-i hâtır-güşâ dûr olma gülşenden
 Seninle neş'e tahsîl eylerim câm-ı şarâbımsın

Ne hâlettir sana baktıkça ey cû ömrüm eksilmez
 Meğer zencîr-bend-i pâ-y-i ömr-i pür şitâbımsın (1)

beyitleriyle ıstırap dolu gönlünün dostu , mutluluk kaynağı ve dinlenme , eğlence zamanı olan bahar mevsimini çağırarak , baharın gelmesini istediğini söyler.Çünkü bahar güzelliklerin mevsimidir. Gül bahçelerinde güller açacak , bülbüller en güzel şarkılarını söyleyecektir. Ağaçlar yeşerecek , nazla salınacaklardır. Gönül açan laleler , neşe dağıtan şarap kadehleri gibi gülşenden uzak olmayacaktır. Irmaklar coşkuyla akacaktır. Şairimiz de kendince bütün bu güzelliklere bir an önce kavuşmasını sağlayacak olan bahar mevsiminin gelmesini istemekte haklıdır.

Nedim Damat İbrahim Paşa'ya yazdığı Bahâriye'de ,

Fasl-ı gül geldi mi ayâ deyü pürsân olarak
 Bülbülü kûçede gördüm ki gülîstâna gelir

Fasl-ı gül dahı heman bir iki günden sonra
Hâk-bûs-ı der-i destûr-ı cihân-bâna gelir (1)

beyitleriyle bûlbûlün acaba gül mevsimi geldi mi ?
diye sorarak küçük bir sokaktan gül bahçesine doğru
geldiğini , onun arkasından da bahar mevsiminin geldiğini
anlatır. Yine aynı şiirde şair ,

Cemreler her sene tâ birbirinin ardınca
Nev-behâr erdiği müjdeyle gülistâna gelir

Göreyim şöyle kef-i cûdunu kim ebr-i behâr
Ana yüz şerm ile deryûze-i bârâna gelir (2)

beyitleriyle de cemrelerin ilbaharın geldiğini
müjdeleyerek birbirinin arkasında gülbahçesine geldiklerini
bahar bulutunun cömert elinin utanarak dilenci kasesiyle
yağmura geldiğini anlatır.

Nedim'den başka divan şairleri de şiirlerinde tabiata
ve mevsimlere yer vermişlerdir. Kışın şiddetli soğuşundan ,
zalimliğinden , baharın güzelliğinden , insanlara verdiği
mutluluktan , canlılık ve enerjiden söz etmişlerdir. Ancak
Nedim şen , coşkulu , zevke ve eğlenceye düşkün yaratılışı
dolayısıyla özellikle bahar mevsiminden bu mevsimin

1. A.G.N.D. s.63

2. A.G.N.D. s.66

güzelliğinden bahseder. Onun için bahar, yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi gezme , eğlenme , bülbul ve gül mevsimidir. Doğanın canlandığı bu canlılığın insanlara da yansıdığı , gezinti yerlerinin ilgi gördüğü en güzel mevsimdir. Şaire göre bu mevsime hakkını vermek ve güzelliğini yaşamak gerekir. Nedim mevsimlerden ve bu mevsimlere özgü eğlence biçimlerinden , mevsimlerin güzelliğinden söz ederken bize İstanbul'un iklimiyle ilgili ipuçları vererek , yaşadığı şehrin bahar ve kış mevsimlerini bu mevsimlerin çeşitli özelliklerini örneğin : Baharın güzelliğini , baharda doğada görülen canlılığı , kışın soğukluğunu ve bu soğğun doğadaki etkilerini , bitkilerin ve hayvanların durumunu da verir. Ayrıca şair az da olsa mevsimlerin insanlar üzerindeki etkilerine de değinir.

İSTANBUL'UN DOĞAL GÜZELLİKLERİ

İstanbul'un imarı ve semtleriyle ilgili bölümlerde örnek verdiğimiz Sa'dâbâd'ı , Vefâ bağıını , Üsküdar'da yapılan Fener bahçesini anlatan şiirlerinde Nedim İstanbul'un doğal güzelliklerini de anlatmıştır. Ancak döneme adını veren " Lale " çiçekleriyle dolu bahçelerin , İstanbul'un doğal güzelliğindeki rolünü unutmamak gerekir.

İbrahim Paşa İstanbul'un süslenmesi , daha güzel ve iç açıcı bir görünüme kavuşması için sadece kasırlar ve sayfiyeler yaptırmakla kalmamış , çerağan şenliklerinin düzenlenmesini de sağlamıştır. Şenliklerin ve bahçelerin vazgeçilmez süsü lale hiçbir zaman bu dönemdeki kadar ilgi görmemiştir. İstanbul'un en seçkin bahçelerini süsleyen çeşit çeşit laleler şehrin güzelliğine güzellik katmışlardır. Lale çeşitleri gündün güne çoğaltıldığı gibi bu iş için yarışmalar bile düzenlenmiştir. Özellikle

İbrahim Paşa yaratılışı , doğaya olan düşkünlüğü dolayısıyla lalenin yayılması için çaba göstermiştir. İstanbul'da ortaya çıkan bu lale merakı zamanla başka yerlere de yayılmış , Avrupa'nın her tarafından İstanbul'a çeşit çeşit laleler getirilmiştir. Lalelere değişik isimler verilmiş , bu işin ticaretini yapanlar giderek çoğalmıştır. Nedim de sarayın bahçesinde ortaya çıkan iki yeni laleye isim koymuştur. Örneğin :

Hemîşe bu müferrîh lâle-i dil-cû-yı hüsn-âmîz
Ola ismi gibi bezm-i Şehenşâh'a Ferah-engîz (1)

Bu nâzik lâle-i zîba ki olmuş nâmı Gül-ruhsâr
Ola Hünkârımın bezminde sad şevk ile hidmetkâr (2)

bu iç açıcı lale , her zaman , şahlar şahının meclisi için , adı gibi " Ferah engiz " (Sevinç koparan) olsun. Adı " Gül ruhsar " (Gül yanak) olan bu nazik güzel lale , Hünkarımın meclisinde , yüz şevkle hizmetçi olsun " der. (3)

Vakt-i gül-geşt-i çemen seyr-i kenâr eyyâmıdır
Lâle faslı îyd hengâmı behâr eyyâmıdır
i'tidâl ü revnak-ı leyl ü nehâr eyyâmıdır
Lâle faslı îyd hengâmı behâr eyyâmıdır

Şevk ile meyletmede diller gülîstan seyrine
izz ü nâz-ı gül niyâz-ı andelîban seyrine
Şâh-ı âlem dahı gelmez mi çerağan seyrine
Lâle faslı îyd hengâmı behâr eyyâmıdır

1. A.G.N.D. s.365 , 2. A.G.N.D. s. 366

3. Ahmet Refik Altınay , Lale Devri , Bas.Haz.Ali Haydar Diriöz , Milli Eğitim Bakanlığı Bas. 1.Bas. Ank. 1973 s. 42-45

Şehriyârâ buldu âlem devletinde i'tidâl
 Lâlelerle geldi bâğa başka bir hüsñ ü cemâl
 Rûz u şeb kılmakta gülşen lûtf-ı teşrifin hayâl
 Lâle faslı îyd hengâmı behâr eyyâmıdır (1)

şarkısında da şair , çimenlikte gezme ve güzelleri seyretme zamanının geldiğini , lale mevsimi olduğunu anlatmaya çalışır. cihan padişahının da böylesi güzel günlerde çerağın seyrine gelip gelmeyeceğini sorar. Lalelerle güzelleşen bağları anlatır. İstanbul'u güzelleştiren bahar mevsiminden ve lale bahçelerinden söz eder.

Üçüncü Ahmet'in laleye olan tutkusu ve çerağın safaları lalenin değerini bir kat daha arttırmış , başta Vezir-i a'zam olmak üzere devlet adamlarının çoğu bahçelerini lalelerle süslemişlerdir. Lale devrinin en çok ilgi gören lalelerini Ahmet Refik Altınay , Câm-ı Hurşid , Mücellâ turuncu , Hoş turuncu , Zîb-i Hümâyûn , Mensûb-ı Ferah , Sun'-ı Hudâ , Nevvâr-ı Şeyh , Reşk-i Elmas , Yegâne , Alî harîde , Şu'le-i Çemen , Hadeng , Kıt'a-i Yâkût , Nîze-i Lâ'lin , Sîm Endâm , Dil-cû , Sâye-i Elmâs olarak tanıtır.
 (2)

1. A.G.N.D. s.345

2. Ahmet Refik Altınay , Lale Devri , Bas.Haz.Ali Haydar Diriöz , Milli Eğitim Bakanlığı Bas. 1.Bas. Ank.1973 s.43 , Ayrıca Bkz.İ. Hakkı Uzunçarşılı , Osmanlı Tarihi IV C.I TTK.Bas. Ank.1956 s.169

Bu dönemin şairleri arasında laleyi ve İstanbul'un doğal güzelliğindeki yerini en renkli , en güzel şekilde anlatan şair olan Nedim ,

Erişti nev-behâr eyyâmı açıldı gül ü gülşen
 Çerâğın vakti geldi lâle-zârın dîdesi rûşen
 Çemenler döndü rûy-ı yâre reng-i lâle vü gülden
 Çerâğın vakti geldi lâle-zârın dîdesi rûşen

Açıldı dil-berin ruhsârı gibi lâleler güller
 Yakıştı zülf-i hûban-veş zemîne saçlı sümbüller
 Nevâ-sâz olmada bin şevk ile âşüfte bülbüller
 Çerâğın vakti geldi lâle-zârın dîdesi rûşen (1)

diyerek çerağın vaktinin gelmesiyle lale bahçesinin gözünün aydın olduğunu söyler. Dilberlerin yanağı gibi açılan lalelerden, güllerden , güzellerin zülfüne benzeyen sümbüllerden ve bülbüllerin şevk ile ötüşlerinden bahseder. Bütün bu güzelliklerin çerağın eğlencelerinin yapılacağı zamanın geldiğinin müjdecisi olduğunu anlatmaya çalışır.

Kısacası yukarıda örnek verdiğimiz şiirlerde de görüldüğü gibi şairin bir bütün olarak anlattığı İstanbul'un doğal güzelliklerinden ve bu güzelliklerin şehrin görünümüne katkılarından söz etmeyi de ihmal etmediğini söyleyebiliriz.

İSTANBUL'UN

SEMTLERİ

Şiirlerinde temel mekân olarak İstanbul'u kullanan Nedim , İstanbul'un çeşitli semtlerini özellikle de Sa'dâbâd'ı , onun güzelliğini ayrıntılı olarak anlatır. Şairin övgüyle söz ettiği , anlatmakla bitiremediği Sa'dâbâd Lale Devri'nin en önemli eğlence yerlerinden biridir. Üçüncü Ahmet zamanında Kâğıthâne'ye ve burada yaptırılan köşke Sa'dâbâd adı verildiğini biliyoruz. Kaynaklardan öğrendiğimize göre Kâğıthâne , İstanbul'un fethinden itibaren eğlence yeri olarak ilgi görmüş , İstanbul halkının Kâğıthâne'ye olan ilgisi yıllarca sürmüştür. Damat İbrahim Paşa'nın Sadrazam olduğu sırada Kâğıthâne yüksek zümrenin ve halkın gezdiği güzel bir mesire yeri olarak tanınır. İstanbul'un yeri ve manzarası dolayısıyla güzel yerlerine Neşât-âbâd , Asâf-âbâd , Husrev-âbâd , Şeref-âbâd , Emn-âbâd gibi kasırlar yapılırken Kâğıthâne'de de İbrahim Paşa'nın emriyle diğerlerinden üstün olması istenen Sa'dâbâd kasrı inşa edilmiş , Paşa'nın gayretiyle kısa sürede bitirilen bu kasır için bir açılış töreni yapılmıştır. Sa'dâbâd'ın açılışı için yapılan bu görkemli törene padişah Üçüncü Ahmet de katılmış , çeşitli yarışlar düzenlenerek ziyafetler verilmiştir. (1) Nedim de ,

 1. Ahmet Refik Altınay , Lale Devri , Bas.Haz.Ali Haydar Diriöz , Milli Eğitim Bakanlığı Bas. 1.Bas. Ank.1973 s.30-33

Ey şehenşâh-ı cihân lutfunla Sa'dâbâd'ı çün
Eyleyüp teşrif verdin tâze revnak şânına

Lâle-zârın da acâib şevkı var hasrettedir
Ol da yüz sürmek diler Hünkârımın dâmânına

Çünkü Sa'dâbâd'ı seyrettin şehenşâha buyur
İzz ü devletle çerağın dahı seyrânına (1)

" Ey cihanın şahlar şahı lutfunla Sa'dâbâd'ı şereflendirerek onun şânına taze parlaklık verdin. Lale bahçesinin de şaşılacak bir isteği vardır. O da hünkarımın eteğine yüz sürmeyi diler. Ey şahlar şahı Sa'dâbâd'ın seyrine geldiğin gibi ululuk ve devletle çerağın görmeye de buyur." diyerek Sa'dâbâd'ın açılış törenine padişahın geldiğini anlatır. Ayrıca padişahı çerağın seyrine de davet eder.

Bak Sitânbul'un şu Sa'dâbâd-ı nev-bünyânına
Ademin canlar katar âb u hevâsı cânına

Ey sabâ gördün mü mislin bunca demdir âlemin
Püşt ü pâ urmaktasın İrân'ına Tûrân'ına

Ey felek insâf et mihr-i cihân-ârâ aman
Bir nazîri var ise söylen konulsun yanına

Ben de bilmem böyle rûh-fezâlığın aslın meğer
Hızr tohm-ı ömr-i câvid ekdi nahlistanına

Hey ne feyz-i câvidandır kim olur serv-i sehî
Sürseler bir katre âbın nâvekin peykânına

Şöyledir sahnındaki cûş u hurûş-ı nev-bahâr
Kim erişmiştir telâtum âsman eyvânına

Hey ne hâlettir ki dûdun sünbül-i sîr-âb eder
Uğrasa bâd-ı sabâsı duzâhın nîrânına

Turfa rengâreng âheng eylemiş sahrâyı pür
Kûh ses verdikçe şeydâ bûlbûlün efgânına

Sabr u tâkatsız çıkıp bir gül dahı peydâ eder
Hande sığmaz goncenin zîrâ leb-i handânına

Arşa dek çıkmakta mânend-i duâ-yı müstecâb
Uğrayan âb-ı musaffâ râh-ı şâdirvânına

Sizde böyle müşk olur mu deyü hâkinden biraz
Ah göndersem sabâyile Hutun hâkânına

Cedvel-i sîm içre âdem binse bir zevrâkçeye
İstese mümkün varılmak cennetin tâ yanına (1)

Nedim , Sa'dâbâd'ı anlattığı ve Üçüncü Ahmet'e sunduğu yukarıdaki kasidesinde de Sa'dâbâd'ın güzelliği karşısındaki duygulanmalarını anlatır. " İstanbul'un şu yeni yapılmış Sa'dâbâd'ına bak. Havası, suyu insanın canına can katar. Ey sabâ bunca zaman dünyanın pek çok yerini dolaştın. Benzerini hiç gördün mü ? Ey felek insaf et. Ey dünyayı aydınlatan güneş bir benzeri varsa söyleyin. Yanına konsun. Bunun cana can katmasındaki asıl nedeni ben de bilmem. Herhalde Hızır fidanlığına ebedî ömür tohumu ekmiş. Ölümsüz olan feyzi yüzünden okun temrenine bu şehrin suyundan bir damla sürülse, servi fidanı biter. " diyen Nedim , Sa'dâbâd'ın havasını , suyunu , cana can katan güzelliğini anlattıktan sonra , Sa'dâbâd'da ilkbaharın ne kadar güzel olduğunu anlatır. ilkbahar gelince bülbüllerin öttüğünü , güllerin açtığını söyler. Şadırvandan akan güzel suyun kabul edilmiş bir dua gibi göğe doğru çıktığını , Çin hükümdarına sizde böyle misk olur mu diye toprağından biraz göndermek istediğini belirtir. Cedvel-i sim içinde kayığa binenlerin isterlerse cennetin yanına ulaşacaklarını söyler. Şair Nedim , Sa'dâbâd'ın güzelliklerini sadece bu kasidesinde değil başka şiirlerinde de anlatır.

Ne münâsib yere durmuş o tavanlı köprü
Cümle gözden geçirir seyre gelen hûbânı

Pek safâ kesbedecek tekye hele Hayr-âbâd
Cümle zevk ehli anın zümre-i dervîşânı

Görmeyen âdeme el-hak ne kadar vâsfetsem
Nice ta'bir olunur çağlayanın seyrânı

Yok bu dünyâda hele Kasr-ı Cinân'nın misli
Bilmezem var mı cinân içre dahı akrânı

Çeşme-i nûr ise Nûr âyetin eyler tefsir
Cedvel-i Sîm ile bulsa nola ziyb ü şânı

Pek güzel mevkiine düştü hele Kasr-ı Neşât.
Gerçi kendi küçük ammâ ki büyüktür şânı

Ye o cesrin ki adı kendi gibi Nev-peydâ
Şübhesiz yoktur ana mülk-i cihânda sâni

Ferkadan'dır adı üstünde olan kasrların
Ki ederler ikisi âleme nûr-efşâni

Hurrem-âbâd'a karîb olduğıçün Cesr-i Sürûr
Etmede hurrem ü mesrûr dil-i nâlânı

Kadd-i hûban mıdır âyâ o sûtûn-ı bâlâ
Ki temâşâsının olmakta cihan hayrânı

Gör ki başındaki zer tâs ile andırmaz mı
Peyk-i mevzûn-reviş-i Pâdşeh-i devrânı (1)

Sa'dâbâd'ı tanıtan bir başka kasideden aldığımız yukarıdaki beyitlerde de Nedim , Sa'dâbâd'daki güzelleri gözden geçirir gibi duran köprüyü , dervişleri zevk ehli olan , mutluluk veren bir tekkeye benzettiği Hayr-âbâd'ı , görmeyene güzelliğini anlatmanın mümkün olmadığı çağlayanı , dünyada ve cennette benzeri olmadığını düşündüğü Kasr-ı Cinân'ı , Çeşme-i Nûr'u , Cedvel-i Sim'i , kendi küçük ünü büyük olan Kasr-ı Neşat'ı , yeni bir tarzda yapılan ve bu nedenle Nev-peydâ adı verilen köprüyü , Ferkadan isimli ışık saçan iki kasrı , Hurrem-âbâd yakınlarındaki Cesr-i Sürûr adlı köprüyü , bakınca hayran olunan güzellerin boyuna benzettiği sûtunu içtenlik ve coşkuyla anlatır.

Ye Sa'dâbâd-ı dil-cûnun efendim sorma hiç vafın
Kulun bir vech ile ta'bire kâdir olmazam anı

Müferrih gam-zedâ hâtır-güşâ dil-cû vü rûh- efzâ
Temâşası muhassal mest ü hayrân eyler insânı (1)

beyitlerinde de Nedim , Sa'dâbâd'ın insanı hayran eden,
gönül açan güzelliklerini ve niteliklerini anlatmanın kolay
olmadığını dile getirir.

Söyle kim milk-i Sebâ'nın var mı bir pîrâyesi
Kasr-ı zerrin-tâk-ı Sa'dâbâd-ı nev-peydâ gibi (2)

derken Sebâ mülkünde Sa'dâbâd gibi mamur , güzel bir
yer bulunmadığını belirtir. Nedim bir başka kasidesinde de,

Kasr-ı Cinân'a azmedelim sevdiğim dedim
Ol hûr-veş dedi ne durursun aman hemân

Görmüş mü kimse Cedvel-i Sîm'in nazirini
Dilberler atsa seyrine anın aceb mi cân

Havzın safâsını edemem hiç sana beyân
Düştük bu gün o şûh ile zevrakte yan be yan (3)

beyitlerinde sevdiğiyle birlikte , dilberlerin seyrine
can attığı Sa'dâbâd'ta kayıkla yaptığı gezintinin
güzelliğinden söz eder.

1. A.G.N.D. s.52 , 2. A.G.N.D. s.346

3. A.G.N.D.s.346

Çektirip pek seherî doğruca Sa'dâbâd'a
Tutayım zinde iken cennet-i a'lâda makâm

Varayım hâk-i tarab-nâkine yüzler süreyim
Bir gün olsun alayım bâri felekten bir kâm

Havzdan kevser-i pâkîzeyi nûş eyleyeyim
Kasrdan bûy-ı cinânı edeyim istişmâm

İyd ola fasl-ı behâr ola da Sa'dâbâd'ın
Zevkını eylemeyim sıhhat olur bana harâm (1)

diyen Nedim , sabah erkenden Sa'dâbâd'a gidip hayattayken cennette yer tutma isteğini , sevinçli toprağına yüz sürerek , felekten kâm alma , isteklerine kavuşma , havuzdan kevser içme , köşkten cennet kokusu koklama arzusunu anlatır. Ayrıca bayramda ve bahar mevsiminde Sa'dâbâd'ın zevkini çıkarmamanın imkansız olduğunu , yoksa sağlığını kendisine haram olacağını söyleyerek , bayramda ve baharda Sa'dâbâd'ın zevkini çıkaracağını belirtir.

Gel hele bir kerrecik seyret göze olmaz yasâğ
Oldu Sa'dâbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ

Çâr-bâğ-ı Isfahân'ı eylemiştir dâğ dâğ
 Oldu Sa'dâbâd şimdi sevdiğim dâğ üstü bâğ (2)

.....
 Andadır seyr-i nihâlistân ü taraf-ı cûy-bâr
 Andadır gül-geşt-i sahrâ andadır seyr-i kenâr
 İster isen kûhu seyret ister isen bâğa var
 Oldu Sa'dâbâd şimdi sevdiğim dâğ üstü bâğ

Anda idi dünkü gün hemşire-i sa'd-ahterin
 Sen de gel gâhice hâlî kalmasın cânâ yerin
 Suç benim olsun beni döğsün duyarsa mâderin
 Oldu Sa'dâbâd şimdi sevdiğim dâğ üstü bâğ (1)

Yukarıdaki şarkısında Nedim , Sa'dâbâd'ın güzelliğini anlatır. Sevdiğini Sa'dâbâd seyrine çağırır. Sevdiğine yerinin boş kalmaması için gelmesini , sevdiğinin annesi onun yanında olduğunu duyarsa suçu kendi üzerine alacağını söyler. Sa'dâbâd'ın havuzundan , taze fidanlarından , bağların güzelliğinden , bunları seyretmekten duyulacak zevkten bahseder. Maddi güzelliklerini anlattığı Sa'dâbâd'ı sevdiğiyile birlikte görme isteğini dile getirir.

Bir safâ bahşedelim gel şu dil-i nâ-şâda
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

İşte üç çifte kayak iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
Mâ-i tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan
Görelim âb-ı hayât aktığını ejderhâdan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

Geh varıp havz kenârında hırâmân olalım
Geh gelip kasr-ı cinan seyrine hayrân olalım
Gâh şarkı okuyup gâh gazel-hân olalım
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

İzn alıp cuma namâzına deyü mâderden
Bir gün uğrılıyalım çerh-i sitem-perverden
Dolaşıp iskeleye doğru nihan yollardan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a (1)

şarkısında da şair , sevgilisine gönül ehlinin , şairlerin ve eğlenceye düşkün olanların toplandığı en güzel gezinti yeri olarak bilinen Sa'dâbâd'a gitmeyi teklif eder. Ayrıca Sa'dâbâd'a gidince neler yapacaklarını anlatır. İskelede kayak hazır beklemektedir. Gülüp oynayıp dünyanın tadını çıkaracak , yeni yapılan çeşmeden su içeceklerdir. Ejderha biçimindeki çeşmeden âb-ı hayat gibi güzel bir suyun

aktığını göreceklendir. Havuz kenarında dolaşacak ya da Kasr-ı cinan'ı seyredecek bütün bu güzelliklere hayran olacak , şarkılar , gazeller söyleyeceklerdir. Şair sevgilisinin annesinden cuma namazına gideceklerini söyleyerek izin alacak fakat sevgilisiyle kendisi kimseye görünmeden gizli yollardan iskeleye doğru giderek , felekten bir gün çalacaklardır. Nedim bir başka şarkısında da ,

Andırır Kasr-ı cinân'ı bu dil-i nâ-şâda
 Nice akmaya gönül su gibi Sa'dâbâd'a
 Düşürür kevseri ol havz-ı dil-ârâ yâda
 Nice akmaya gönül su gibi Sa'dâbâd'a (1)

diyerek Sa'dâbâd'a gönüllerin su gibi aktığını , Sa'dâbâd'a olan tutkusunu dile getirir. Sa'dâbâd'ın kasrından , kevseri hatırlatan havuzundan söz eder.

İstanbul'un çeşitli semtlerini ve bu semtlerin güzelliğini anlatmakla bitiremeyen Nedim , şiirlerinde İstanbul'dan övgüyle söz eder. Örneğin :

Sitanbul'un hele her cânibin reşk-i behişt
 Bu da'vaya delil olur mu Sa'dâbâd'dan âlâ (2)

1. A.G.N.D. s.357

2. A.G.N.D. s.209

beyitinde İstanbul'un her yerinin cenneti kıskandıracak güzellikte olduğunu , bunun en güzel delilinin ise Sa'dâbâd olacağını belirtir. Zaman zaman mübalağaya kaçmakla birlikte duygularını içtenlikle anlatır.

Şair Sa'dâbâd kadar ayrıntılı olmamakla birlikte İstanbul'un Göksu , Çubuklu , Atmeydanı , Eyüp , Tophane , Üsküdar gibi başka semtlerinden de söz eder.

Göksû bir nâ-hoş hevâ şimdi Çıbıklı pek zihâm
Sevdiğim tenhâca çekdirsek mi Sa'dâbâd'a dek (1)

beyitinde Göksu ve Çubuklu semtlerinden söz etmekle birlikte , Göksu'nun havasının güzel olmadığından , Çubuklu'nun da kalabalıklığından şikayet ederek , asıl gitmek istediği yerin Sa'dâbâd olduğunu , Sa'dâbâd'a gitmeyi düşündüğünü anlatmaya çalışır.

Binip sad izz ü nâz ile semend-i şûh-reftâre
Güzeller At Meydanı'nda alır şimdi meydânı

Husûsa Hazret-i Eyyûb ile meydân-ı Tophâne
Birer takrib ile elbette cezb eyler cûvânânı

Firâz-ı Üsküdar'ın bu'du vardır gerçi ammâ kim
Yine inkâr olunmaz Hak bu kim anın da seyrânı (1)

beyitleriyle şair , Atmeydanı'nda nazla ata binen
güzelleri , gençlerin ilgisini çeken Eyüp ve Tophane
meydanını , uzak olmasına rağmen , seyrinin güzelliğinin
inkar edilemeyeceği Üsküdar yokuşunu tanıtır.

Çubuklu Göksu sâir gûşe gûşe menziletler hep
Zamân-ı devletinde her biri oldu cihân-pirâ (2)

Yârsiz gülzâr seyri nişterdir çeşmime
Yâr ile olunca Okmeydanı'dır semmü'l hıyât (3)

beyitlerinde Çubuklu ve Göksu'nun , başka yerlerin
güzelliklerinden , Okmeydanı'ndan söz eder.

Yaklaştı şitâ ebr-i siyeh tuttu cihânı
Kalmadı sabânın gezecek tâb ü tûvânı
Kurbânın olam geçti boğaz seyri zamânı
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucağım (4)

dizelerinde de şair , gezinti yeri olan boğaza
havaaların soğuması nedeniyle gidilmemesi gerektiğini ,

1. A.G.N.D. s.52 , 2. A.G.N.D. s.209

3. A.G.N.D. s.281 , 4. A.G.N.D. s. 364

boğazda gezme zamanının geçtiğini söyler.

Söylenmez ol peri ile seyr-i hisârımız
Zannetme ey dil anı hemân söylerim sana (1)

Münasibdir sana ey tıfl-ı nâzım hucdetin al gel
Beşiktaş'a yakın bir hâne-i virânımız vardır (2)

Ey şûh Nedimâ ile bir seyrin işittik
Tenhâca varıp Göksu'ya işret var içinde (3)

Zannetme ki ra'd ü berktir etti gulû
Top şenliğidir hisârın ey sâkî bu (4)

beyitleriyle de şair , Hisardan , evinin bulunduğu Beşiktaş'tan ve Göksu'dan söz eder.

Örneklerden de anlaşılacağı gibi şair , İstanbul'un semtlerini çeşitli vesilelerle şiirlerinde anlatmıştır. Kendi yaşadığı dönemin İstanbul'unu semtleri , güzellikleri gezinti ve eğlence yerleriyle gözlerimizin önünde kimi zaman bir tablo güzelliğiyle canlandırmıştır. Şiirleriyle özellikle Sa'dâbâd'ı ve Sa'dâbâd'da yer alan kasırları, köşkleri , Hurrem-âbâd'ı , Kasr-ı neşât'ı , Kasr-ı cinân'ı ölümsüzleştirir. Nedim , İstanbul'u bütün güzellikleriyle anlatırken bizi yaşadığı dönemin İstanbul'una götürmeyi büyük ölçüde başarabilmiştir.

-
1. A.G.N.D. s.250 , 2. A.G.N.D. s.257
3. A.G.N.D. s.321 , 4. A.G.N.D. s.364

İSTANBUL'DA YAŞAM

Lale Devri'nde İstanbul'da oldukça hareketli , renkli ve eğlenceli bir yaşam vardır. Bu renkli ve eğlenceli yaşam tarzının oluşmasında Padişah Üçüncü Ahmet ile Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa önemli rol oynamışlardır.

Padişah Üçüncü Ahmet'in gecelerini zevk ve safâ ile gündüzlerini Tersane Bahçesi'nde , Karaağaç Köşkü'nde , Sa'dâbâd'ta, Ok meydanı'nda atış talimleriyle geçirdiği Lale Devri'nde , Sadrazam İbrahim Paşa devlet işleriyle ilgilenmiş , zevk ve eğlenceye olan aşırı düşkünlüğü disiplin altına almaya çalışmıştır. İbrahim Paşa'nın çabalarına rağmen bu dönemde İstanbul halkının ahlâkı ve yaşam biçimi değişmiş , başta saraydakiler olmak üzere , İstanbul'un ileri gelenleri ile zengin kesim süs ve eğlenceye aşırı ilgi göstermiş , Boğaz'ın veya Haliç'in suları üstünde renk renk atlas döşeli kayıklarla Sa'dâbâd'a Kandilli Bahçesi'ne , Çubuklu'ya , Büyükdere sahillerine gitmek günün modası haline gelmiştir. Kağıthane mevsiminin gelişiyile herkes servetini süs ve gösterişe harcamıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi İbrahim Paşa zevk ve eğlence için yapılan israfı önlemeye çalışmış , bu amaçla her zümre için ayrı bir giyim tarzı belirlemiştir. Sadrazamın koyduğu kurallar gereğince sıradan insanların yüksek zümreye özgü kakum kürkleri giymesi yasaklanmıştır. Özellikle kadınlarda görülen süs ve lükse düşkünlüğü önlemek için , kadınların

uzun yakalı ferace giymeleri , üç değirmiden fazla yemeni , izin verilenden kalın kordele bağlamaları engellenmiştir. Lale Devri'nde kadınların giyim kuşamındaki aşırılık süs ve gösteriş düşkünlüğü sadece saraylı kadınlarda değil aynı zamanda halk arasında da görülmüştür. Herkes maddî olanakları ölçüsünde en güzel en gösterişli biçimde giyinmeye çalışmıştır. Saçlar örülmüş , kaşlara rıtr-ı şâhîler sürülmüştür. Evin içinde ve dışında güzel giyinme çabası kendini hissettirmiştir. (1) Ancak sonuçta bu tür davranışları ve aşırılıkları önleme mecburiyeti ortaya çıkmıştır.

Zevk ve neşe içinde yaşamanın , hayatın tadını çıkarmanın yaşam felsefesi haline getirildiği Lale Devri'nin ramazanları , bayramları , helva sohbetleri ve çerağan eğlenceleri de ilgi çekici özellikler taşır. Dönemin saltanat ve ihtişamı günlük yaşamın bu belirli günlerine de yansır. Helva sohbetleri kış gecelerinin vazgeçilmez eğlencesidir. Baharda ve yaz günlerinde ise bu eğlencenin yerini çerağan eğlenceleriyle lale bahçelerinde düzenlenen şenlikler alır.

Nedim'in şiirlerinde de İstanbul'un ve dönemin bu debdebeli yaşamına ilişkin bilgilere rastlamak mümkündür. Şair şiirlerinde eski kültürümüzün , eski yaşamımızın önemli ve ayrılmaz bir parçası olan ramazan günlerinden ,

1. Ahmet Refik Altınay , Lale Devri , Bas.Haz.Ali Haydar Diriöz, Milli Eğitim Bakanlığı Bas. 1.Bas. Ank.1973 s.70-80

bayramlardan , ziyafetlerden , kutlamalardan , helva sohbetlerinden , eğlence meclislerinden , gelenek ve göreneklerden , dönemin giyim kuşamından söz ederek o dönem toplum yaşamı hakkında bilgi sahibi olmamıza yardım eder. Şiirlerinde görülen yukarıda sıraladığımız özellikler dolayısıyla divan şairleri içinde şiirlerinde yaşama en çok yer veren şairin Nedim olduğunu söyleyebiliriz. Aşağıda vereceğimiz örnekler şairin yaşamı ne ölçüde yansıttığını gösterir niteliktedir.

Ramazanlar , Bayramlar , Nevruz , Helva sohbetleri

Hamama Gitme

Nedim'in günlük yaşamda önemli bir yeri olan ramazan günleriyle ilgili şiirine (Ramazaniyye) geçmeden önce eski toplum yaşamımızda ramazanın geldiğinin nasıl belirlendiğine ve ramazan günlerinin özelliklerine bakalım.

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre eskiden ramazanın gelip gelmediğini belirleyebilmek için ramazan arifesinde , İstanbul'un yüksek yerlerinde ve minare şerefelerinde ramazan ayının ince hilâli gözetlenir. Gözcüler gurubtan sonra ufukta hilâli (yeniayı) görür görmez Şeyhülislâm kapısına koşarlar ve Rü'yet-i hilâlin (yeniayın görüldüğünün) tesbiti için İstanbul kadısının

huzuruna giderler. Bu topluluk içinden seçilen iki kişiden biri borçlu diğeri de alacaklı gibi davranarak kadıya aralarında bir dava olduğunu söylerler. Dava kadının huzurunda borçlu ile alacaklı arasında geçen aşağıda vereceğimiz şu konuşmalarla çözülür :

Alacaklı : - Efendim , bu adam geçen sene benden ... kuruş ödünç almıştı. Şöyle ki , gelecek ramazan-ı şerif hilâlinin rü'yeti akabinde edâ ederim dedi.

Kadı : (Borçluya) - Bu adamın ikrar eylediği veçhile borcunu ödemeyi taahhüt ettin mi idi ?

Borçlu : - Evet efndim. kuruş borcumu ramazan hilâli görüldüğü anda edâ edeceğim. Hilâl-i ramazanın görüldüğünü isbat etsin. borcumu vereyim.

Kadı : (Alacaklıya) - Ramazan-ı şerif hilâlinin görüldüğünü isbat et.

Alacaklı : - İsbat ederim , şahitlerim var.

Kadı : - Getir şahitlerini der. Bu söz üzerine hilâli görenler Kadı'nın huzuruna girip hilâli gördüklerine şehâdet ederler böylece ramazanın geldiği tesbit edilmiş olurdu. Ramazanı isbat edenlere para verilir , her tarafta davullar çalınır , minareler aydınlatılarak ramazan ilan edilirdi. Halk neşe ve heyecan içinde birbirini tebrik eder , eller öpülür , sokaklar sevinç sesleriyle dolar , çocuklar da davulların peşinde sokakları neşeyle bağırarak

dolaşırlardı. (1)

Nedim de yukarıda sözünü ettiğimiz ramazaniyyesinde ,

Bağteten sabit olup gurre firâşında imâm
Hâb içün yatmış iken etti teravîhe kıyâm

Baş kaldırmadılar öğleye dek uyhûdan
Yevm-i şek zevkına hâzırlanan ahbâb-ı kirâm

Serd-i fasl-ı behâr etmiş iken tab'a eser
Atâş-ı rûze ana kıldı mükâfât tamâm

Şu soğuk günlerde bir pâre ısındırdı bizi
Bir gün evvel erişip geldi hele mâh-ı sıyâm

Pâs-bân verdi kudûmiyle cevâb eyleyene
Ramazan geldi mi âyâ diyerek istifhâm

1. Musahipzâde Celâl , Eski İstanbul Yaşayışı , İletişim Yay. 1. Bas. İst. Ağustos 1992 , s.117 , Ayrıca Bkz. Ağâh Sırrı Levend , Divan Edebiyatı , (Kelimeler ve Remizler , Mazmunlar ve Mefhumlar) Enderun Kitabevi , 4.Bas. İst.1984 s.269

Çeşm-i Zerkâ-i Yemâme'yle mi baktı bilmem
Nazâr-ı şâhide ahsentü zihî dikkat-i tâm

Bilemem bende ki şahidde mi takvimde mi
Hele bir kizb var ortada budur sıdk-ı kelâm

Ehl-i keyfin birisi der ki behey sultânım
Aydın ay bellü hisâb olmadı şa'bân tamâm

Bir iki meblâğ-ı berş ile urup öldüricek
Geldiler eylediler böyle cihânı sersâm (1)

diyerek yukarıda açıkladığımız şekilde ramazan hilâlinin yani rü'yet-i hilâlin görüldüğünün aniden kanıtlanmasıyla cami imamının uyumak için yatmışken teravih namazı kıldırmak için yatağından nasıl kalktığını , ortada bir yalan olduğuna inandığını , ancak bu yalanın kendisinde mi şahitte mi yoksa takvimde mi olduğunu bilmediğini , sözün doğrusunun bu olduğunu esrar ve afyon alan ehl-i keyfin birinin " Ey sultanım ay aydın hesap belli. Daha şaban ayı tamam olmadı. Berş kaşığı ile vurup öldürülecek iki kişi gelerek cihanı böyle sersemlettiler. " dediğini söyler.

Olacak oldu hemân çâre ne şimden sonra
Edelim hükm-i kazâ destine teslim-i zimâm

Şevkımız şimdi ana düştü ki inşaallah

Ola sıhhatle selâmetle meh-i rûze temâm (1)

beyitlerinde de " Artık olacak oldu , şimdiden sonra çare nedir? Dizgini kaza hükmünün eline verelim . Şimdi Allah isterse ramazan ayının sağlık ve esenlikle bitmesini bekleyelim. " der.

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre 1139 senesi baharında havalar biraz ısınca çerağan alemleri başlamıştır. Ramazanın başladığı haber verildiği zaman İbrahim Paşa'nın Beşiktaş'taki Ferahâbâd sarayında ve padişah huzurunda bir çerağan alemi düzenlenmiştir. Vezirler , yüksek rütbeli devlet adamları ve şair Nedim de bu eğlence meclisinde hazır bulunmaktadır. Ancak eğlence devam ederken minarelerin kandillerinin yandığı görülür. Bu ramazanın başladığının göstergesidir. Ramazanın böyle aniden ilanı herkes gibi Nedim'i de şaşırtmıştır. (2) Şair de Ramazaniyyesinin nesib bölümünde bu olayı anlatmıştır.

Lale Devri'nin en çok ilgi çeken eğlencelerinden biri de çerağan eğlenceleridir. Çerağan eğlencelerinin yapıldığı mevsim ise bahardır. Bahara rastlayan ramazanlar bu özellikleri dolayısıyla ayrı bir güzelliğe sahiptir. Oniki ayın sultanı olarak kabul edilen ramazan ayında günlük hayat

1. A.G.N.D. s.45

2. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar
Haz.Cemal Kurnaz Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992

s.340-341

değişmektedir. Bu ayda müminler zamanlarının büyük bir bölümünü ibadetle geçirirler. Diğer aylarda ibadet etmeyenler bile bu ayda ibadet eder , namaz kılar , oruç tutarlar.

Evlerde ramazan hazırlıklarına ramazan gelmeden önce başlanır bol miktarda yiyecek alınır. Çünkü ramazan günlerinde bütün evlerin sofraları zengin , fakir kim olursa olsun herkese açıktır. Özellikle zenginlerin yalılarının , konaklarının , köşklerinin kapıları davetli davetsiz bütün misafirlere açılır , gelenler hürmetle karşılanır. Hatta bazı zengin evlerinde bütün ramazan boyunca her akşam kırk elli sofraya kurulduğu olur. Eski ramazanlarda ramazanın ilk haftası içinde davetsiz ahbab ve akraba arasında büyüklere iftara gitmek de bir nezaket ve hürmet sayılırdı.

Ramazan gecelerinde iftardan sonra halk , sokakları , caddeleri , meydanları doldurmaya başlar , yaz ramazanlarında da İstanbul'un Fatih , Şehzadebaşı , Laleli , Beyazıt , Sultanahmet , Ayasofya , Mahmutpaşa , Eyüp , Yeni Cami gibi semtlerinde ağaçların altında oturularak , kahve içilerek , sohbet edilerek iftar keyfi yapılır. Yatsı ezanı okunduktan sonra kahveler tenhalaşır , herkes teravih namazı kılmak için camilere dağılırdı.

Ramazanların bir başka özelliği de geceleri camilerin mahyalarla donatılmasıdır. Çifte minareli camilerde minareden minareye gerilen halat üstünden makaralarla

sarkıtılan kandillerle kurulan mahyalara ramazanın başından onbeşine kadar " Merhaba ya şehri ramazan " , " Safâ geldin " , " Bismillâh " gibi yazılar yazılırdı. Mahyacılık oldukça ince bir sanattı. Çünkü her kandilin makaralı ipine vurulan düğümlerin sayısına göre kandilleri istenilen şekilde sırasına yerleştirerek sülüs veya celf bir yazı meydana getirmek kolay bir iş değildir. Mahyacı minareden mahya halatına kandilleri sallandırırken şaşırmmamak zorundadır. Bir kandili bir düğüm eksik veya fazla salıverse mahya karmakarışık olur.

Ramazan günlerinin kendine özgü eğlenceleri de vardır. Camiden çıkanların sohbeta düşkün olanları ağaç altı kahvelerine , saz şairlerini dinlemek isteyenler Çemberlitaş civarındaki Tavukpazarı saz şairleri kahvelerine ya da çifte nağralı , çığırtnmalı , zilli maşalı , darbukalı , zurnalı semai kahvelerine dağılırlar , herkes kendi zevkine göre hoşça vakit geçirirdi. Her semtte Karagöz , meddah olduğu gibi bunların en ünlüleri de Şehzadebaşı'nda olurdu. Yukarıda sıraladığımız bu çeşitli eğlencelerden başka evlerde de çeşitli eğlencelerle , sohbetlerle zaman geçirildiği de olurdu. (1)

Kısaca söylemek gerekirse eski ramazanlar , çörekli , börekli , davullu , dümbelekli , meddahlı , Karagözlü ,

1. Musahipzâde Celâl , Eski İstanbul Yaşayışı , İletişim Yay. 1. Bas. İst. Ağustos 1992 s.118-119

kahveli , nargileli , şuruplu , şerbetli , anberli , hacıyağlı , kandilli , kağıt fenerli birer şehr-âyindir. Oruçla yiyip içmenin , ibadetle eğlenenin içiçe olduğu , işlerin yavaşladığı , her günü öğleye kadar uykuyla geçirilen , geceleri sahura kadar camilerde , tekkelerde , evlerde kahvelerde , sokaklarda hoş saatlerin yaşandığı günler de yine ramazan günleridir. (1)

Ne var ki , Şaban ayının sonunda hilâlin görülmesiyle hayatın seyrinin değiştiği , kandillerin ve mahyaların yandığı , insanların sevinçle sokaklara döküldüğü , hilâl yeniden görününceye kadar onbir ayın yaşama alışkanlıklarının terkedildiği sahurlara kadar uyunmayarak gecelerin tadının çıkarıldığı , bütün Müslümanların gönüllerince ibadet ettikleri , eğlendikleri , yiyip içtikleri , yardımlaşma ve dayanışmanın en üst düzeyde olduğu , sofraların ve kapıların herkese açıldığı ramazan aylarında yaşanan sevinç , onbeşinci günden sonra yerini tatlı bir hüzüne bırakır. Mahyalar " Elveda ramazan " yazınca evlerde yeni bir telaş , bayram telaşı başlar. (2)

Yukarıda sıraladığımız çeşitli özelliklerine , hareketliliğine rağmen ramazan günleri diğer günlerden farklı , zor geçen günlerdir. Özellikle şair Nedim gibi

1. Beşir Ayvazoğlu , Edebiyatımızda Bayram , Türk Edebiyatı , Haziran 1993 , S.236 , s.22-29

2. A.g.e.

zevkten , eğlenceden , içki içmekten hoşlananlar için bu günleri geçirmek daha da zordur. Bu nedenle ramazanın ardından gelecek bayram ve bayram eğlenceleri sabırsızlıkla beklenir. Sabırsızlıkla beklendiğini söylediğimiz , iyd-i fıtr adı verilen şeker bayramının gelip gelmediği de daha önce sözünü ettiğimiz ramazanın geldiğinin ispat edildiği gibi belirlenirdi. Ramazan ayı hilâlin görülmesine göre bazen yirmidokuz bazen de otuz gün olur. Ramazanın yirmiyedisinden yani Kadir gecesinden sonraki günler daima büyükler ve çocuklar için en heyecanlı günlerdir. Çünkü bu son günlerde bayramlıklar alınacak gelinlerin , kızların elbiseleri dikilecek , akrabalara ve dostlara verilecek hediyeler hazırlanacaktır.

Bayram genellikle arife günü akşam ezanından sonra ilan edilirdi. Ramazanın son gecesinde mahyalar kaldırılır , kandiller söndürülürdü. Ramazanın ilk gecesinde olduğu gibi bayramı müjdeleyen davul sesleri çocukları ve büyükleri farklı bir şekilde sevindirir , neşelendirirdi. Bayram sabahı ortalık aydınlanırken minarelerde ilahi nağmelerle temcit verilerek sabah ezanı okunurdu. Bayramlıklarını giyen büyükler camilere gidip sabah namazından sonra hep bir ağızdan birkaç defa tekbir getirerek cemaatle beraber bayram namazını kılarlar , sonra da herkes camide birbiriyle bayramlaşırdı. Bayram namazından evlerine dönenler , evlerinin kapısında kendilerini bekleyen aile fertleriyle bayramlaşırlar , evlerde çeşitli şekerlemeler hazırlanarak bayram ziyaretine gelenlere ikram edilirdi. Şekerci dükkanlarından başka sokaklarda şekerci sergilerinin önleri

de müşterilerle dolu olurdu. Uzak yerlerdeki akrabalara ve dostlara bayram şekeri götürmek de gelenektir. Herkes maddî durumu ölçüsünde bu geleneğe uymaya çalışırdı. İstanbul'un çeşitli semtlerinde de bayram yerleri olurdu. Bu bayram yerlerinin en ünlüleri Fatih , Vefa , Cinci meydanı , Kadırga, Üsküdar'da Doğancılar , Haydarpaşa , Beşiktaş'ta İhlamur köşkü civarı, Beyoğlu'nda Firuzağa , Karabaş meydanı ile Kaşımpaşa'daki Tabakhane meydanlarıydı. Bu meydanların etrafı çok sayıda çadırla çevrilirdi. Büyük çadırlardan birinin içinde hokkabazlar , ip canbazları v.b. bulunurdu. Meydanların orta yerine ise salıncaklar kurulurdu. Asma salıncaklara çocuklar , kolan salıncaklara da gençler binerdi. (1)

Nedim de kendi şiir dünyası içinde yukarıda özelliklerini vermeye çalıştığımız eski İstanbul bayramlarını çeşitli yönleriyle anlatmaya çalışmıştır. Örneğin : Şair ,

Heves-i îyd-i visale düşüp encâmında
Oldu dil bir mehe şa'ban Ramazan nâmında

Gurre-i rûzeyi gördüm feleğin bâmında
Bir kenârî güzele benzer oruç nâmında

1. Musahipzâde Celâl , Eski İstanbul Yaşayışı , İletişim Yay. 1. Bas. İst. Ağustos 1992 s.121-122

Bu tutumla diyemem nakd-i sevâb-ı rûze
Harc-ı yek-rûzeye vâfî ola bayrâmında

.....
Ramazandan kim ederdî gile vakt olsa eğer
Azacık sohbeta ol mâh ile akşâmında

İ'timâd eyler idim tevbesine rindânın
Ramazânın meh-i îyd olmasa encâmında (1)

beyitlerinde bayramdan , ramazandan ve oruçtan söz ederken , ramazan akşamlarında sevdiğiyle sohbeta zaman bulabilse şikayet etmeyeceğini söyler. Rindlerin tövbesine ramazanın sonunda bayram ayı olmasa güveneceğini belirtir. Ramazanın perhizle geçen günlerini anlatırken ,

Bir taraftan dahı ey muğ-beçe sende görünüp
Bize derd olma mübârek ramazân âyında (2)

mısralarıyla meyhaneci çırağından uzak durmaya çalıştığını ifade eder.

Neler çeker ramazân içre iyde dek göresin
Nedim terk-i mey-i hoş-güvâr edinceye dek (3)

1. A.G.N.D. s.321-322

2. A.G.N.D. s.323

3. A.G.N.D. s.287

diyerek ramazanda içkiyi bırakmanın güçlüğünü anlatır. Oruçla geçen ramazan günlerinin ardından bayram günleri gelir. Bahara rastlayan bayram günleri şair için en güzel günlerdir. Çünkü ramazan dolayısıyla yarım bırakılan eğlenceler yeniden başlayacaktır. Yine gezinti yerlerine gidilecek yenilip içilecektir. Nedim ,

Kıla erbâb-ı dili âb-ı hayâta sîr-âb
Erişip Hızır gibi âh mübârek bayrâm

İbtidâ ıyd gün icrâ-yı merâsimle geçip
Gecesi dahı olup maslahat-ı hâb tamâm

Çün ikinci gün ola böyle ahdeylemişim
Ki ne sabreyleyim ol gün ne direng ü ârâm (1)

beyitlerinde bayramın gelmesiyle gönül ehlinin Hızır gibi âb-ı hayât içmiş olacağını , bayramın ilk gününün törenle geçeceğini, gecesinde de bölünmeden uyku uyunacağını ikinci gün ise durup dinlenmemeye yemin ettiğini söyler. Arkasından da,

Çektirip pek seherî doğruca Sa'dâbâd'a
Tutayım zinde iken cennet-i a'lâda makâm

Varayım hâk-i tarab-nâkine yüzler süreyim
 Bir gün olsun alayım bâri felekten bir kâm

Havzdan kevser-i pâkîzeyi nûş eyleyeyim
 Kasırdan bûy-ı cinânı edeyim istişmâm

İyd ola fasl-ı behâr ola da Sa'dâbâd'ın
 Zevkını eylemeyim sıhhat olur bana harâm

Hurrem-âbâd'a varınca gideyim zevrak ile
 Bî-kusûr eyliyeyim seyr-i kusûru itmâm

Bir münâsibce refîk ile girersek kayığa
 Şevk ile kullanıruz gayrı bizimdir eyyâm

Sonra havzın öte yanına çıkıp zevraktan
 Bir dıraht altına ferş eyliyeyim bir ihrâm

Geç edip gûşe-i destârımı rindâne geçip
 Oturup eyliyeyim bir iki sâat ârâm (1)

beyitleriyle de bayramın ikinci gününü Sa'dâbâd seyriyle nasıl geçireceğini anlatır. Sabah erkenden Sa'dâbâd'a gidecek , hayat felsefesine uygun olarak felekten kâm almaya , gününü mutlu geçirmeye çalışacaktır. Havuzdan

akan kevser suyunu içecek , kasırdan cennet kokusunu koklayacaktır. Ona göre bahar mevsiminde ve böylesi bir bayram gününde Sa'dâbâd'ın zevkini tatmamak mümkün değildir. Şairimiz Kağıthane'de Alibeyköyü civarında yapılmış bir köşk olan Hurrem-âbâd'a gittikten sonra da kayığa binerek Sa'dâbâd seyrini kusursuz bir şekilde tamamlayacaktır. Hele bir de kayığa uygun bir arkadaşla binmişse (bu uygun arkadaş sevgili olmalı) bütün gün onundur. Gününü coşkuyla , mutlulukla geçirecektir. Sonra havuzun diğer yanında kayıktan çıkıp bir ağacın altına örtü serip bir iki saat orada dinlenecek , böylece bayram gününü keyfince geçirmiş olacaktır.

Şair şarkılarında da bayramdan söz eder. Örneğin :

İyd erişsin bâis-i şevk-i cedîd olsun da gör
 Seyr-i Sa'dâbâd'ı sen bir kerre İyd olsun da gör
 Gûşe gûşe mihrler mehler bedîd olsun da gör
 Seyr-i Sa'dâbâd'ı sen bir kerre İyd olsun da gör

Anda seyret kim ne fırsatlar girer cânâ ele
 Gör ne dil-cûlar meh-rûlar ne âhûlar gele
 Tıfl-ı nâzım sevdiğim bir iki gün sabret hele
 Seyr-i Sa'dâbâd'ı sen bir kerre İyd olsun da gör

Gerçi kim vardır anın her demde başka ziyneti
 Rûze eyyâmında da inkâr olunmaz hâleti

Şimdi anlanmaz hele bir hoşça kadr ü kıymeti
Seyr-i Sa'dâbâd'ı sen bir kerre fyd olsun da gör

Dur zuhûr etsin hele her gûşeden bir dil-rübâ
Kimi gitsin bâğa doğru kimi sahrâdan yana
Bak nedir dünyâda resm-i sohbet-i zevk u safâ
Seyr-i Sa'dâbâd'ı sen bir kerre fyd olsun da gör

Tıfl-ı nâzım cümle gördüm deyû aldatma beni
Görmedin bir hoşça sen dahı o dil-cû gülşeni
Serv-i nâzım gel Nedim-i zâr gezdirsin seni
Seyr-i Sa'dâbâd'ı sen bir kerre fyd olsun da gör (1)

Naz çocuğum diyerek sevgilisine seslendiği yukarıdaki şarkısında Nedim bayramdaki Sa'dâbâd seyrinin güzelliğini anlatır. Sevgilisinden Sa'dâbâd seyrinin güzelliğini gördüğünü söyleyerek kendisini kandırmamasını söyleyen şair , onu kendisinin gezdireceğini , asıl Sa'dâbâd seyrinin güzelliğini bayramda görmesi gerektiğini de belirtir. Sevgilisine Sa'dâbâd'ın bayramdaki güzelliğini anlatmakla kalmayan Nedim , buradaki güzellere , ele geçecek fırsatlardan ve dönemin eğlence tarzından da söz eder. Bayram günleri gezinti yerlerindeki insanların coşkusunu ve neşesini dile getirir.

Vakt-i gül-geşt-i çemen seyr-i kenâr eyyâmıdır
 Lâle faslı îyd hengâmı behâr eyyâmıdır
 î'tidâl ü revnak-ı leyl ü nehâr eyyâmıdır
 Lâle faslı îyd hengâmı behâr eyyâmıdır (1)

mısralarında da Nedim , bahar günlerinin geldiğini , bayram zamanı ve lale mevsimi olduğunu anlatır. Baharda yaşanan bayramın güzelliğini ifade etmek ister.

İbrahim Paşa'ya yazdığı îydiyyede,

İydiyye câmelerle çıkıp seyre dilberân
 Uşşâkın ettiler yeniden hâlini yaman

Bir bûse verdi bana ağız miskidir deyü
 Bir tatlı dilli cânâ yakın tıfl-ı dil-sitân

Kasr-ı Cinân'a azmedelim sevdiğim dedim
 Ol hûr-veş dedi ne durursun aman hemân

Görmüş mü kimse Cedvel-i Sîm'in nazîrini
 Dilberler atsa seyrine acerb mi cân

Havzın safâsını edemem hiç sana beyân
Düştük bu gün o şûh ile zevrakte yan be yan

Bestir ki geçti cânımıza rûzenin gamı
Cesr-i Sürûr'dan geçelim bâri bir zamân (1)

diyen şair , bayramlıklarını giyip dolaşmaya çıkan dilberlerin aşıkların halini yaman ettiklerini , tatlı dilli bir küçüğün de kendisine bir bûse verdiğini söyler. Sevgilisine Kasr-ı Cinân'a gitmeyi önerir. Sevgilisi de " Ne durursun , aman heman " cevabını verir. Cedvel-i Sîm'in benzerini kimse görmemiştir. Onun için dilberlerin onun seyrine can atmalarına şaşılmaz.

Eskiden bayramlar sadece halk arasında ve evlerde değil sarayda da büyük bir coşkuyla , sevinçle kutlanırdı. Osmanlı saray teşrifatında " muayede " adı verilen bayram törenlerinin çok özel bir yeri vardır. Arapça " ıyd " kökünden gelen " muayede " bayramlaşma demektir. Halk çoğunlukla " bayram " kelimesini kullanırken , sarayda ve aydınlar arasında " ıyd " kelimesi tercih edilir , Ramazan bayramına " İyd-ı fıtr " , Kurban bayramına ise " İyd-ı adha " denirdi. Ahmet Refik Altınay Lale Devri adlı eserinde yukarıda sözünü ettiğimiz " muayede " yi (Saraydaki bayramlaşma törenini) şöyle anlatıyor :

" O zamanlar , bayram tebrikine Ramazan'ın yirmibeşinde başlanırdı. Evvelâ Şeyhulislam " örf ve izafet ile " Vezîr-i âzamı ziyaret ederdi. O dönüp evine gittikten sonra ikinci vezir gelir , önce Vezir-i âzamı sonra Şeyhulislamı ziyaret eder ; ondan sonra kimseyi ziyarete gitmezdi. Bütün vezirler , yedinci kubbe vezirine kadar bu suretle hareket ederlerdi. Bir kubbe veziri , Sadrâzamın sarayından çıkmadıkça ; öbür vezir evinden hareket edemezdi.

Ertesi gün , Kazaskerlikten ve İstanbul kadılığından azlolunmuşlar ile Beylerbeyiler ve Beyler ; bayrama üç gün kala da ülemâ efendiler , bayram tebriki ederlerdi. Bayrama iki gün kala , Yeniçeri Ocağı , Divan esvabıyla Divanhane'ye gelirdi. Sadrâzam Divan'a gelir gelmez ; evvelâ Yeniçerilerin sonra Bölük halkının , Cebeci Ocağının ve Topçu Ocağının tebriklerini kabul ederdi. Ocak halkı , Sadrâzamın yanından çıktıktan sonra , Şeyhulislam ile vezirlere , kazaskerlere tebrik için giderlerdi.

Arefe günü vezir-i âzâm , sabah namazından sonra odasında oturur ; iş başında olmayan kazaskerlerin , İstanbul kadısının , müderrislerin tebriklerini kabul ederdi. İkindiye doğru da Selimî ve erkân kürkiyle , Şeyhulislamı ziyarete giderdi.

Bayramın üçüncü günü , Sadrâzam , Eyüp Sultan türbesini ziyaret eder ; ikindi namazını orada kılardı. Edirne Kapı'sından Şehzâde Câmîi önüne geldiği zaman ; eski Odalardan Altmış bir solakların odabaşısı , kendisine bir

kâse şerbet sunardı. Vezîr-i âzam şerbeti içer ve altınlar ihsan ederdi. Kara Mustafa Paşa'nın koyduğu kanun bu idi.

Vezîr-i âzamlâ Şeyhulislam ve sair vezirler , padişahı bayramın birinci günü tebrik ederlerdi. " (1)

Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi sarayda devlet büyükleri arasında yapılan bayram törenleri belirli kuralları olan , resmî törenlerdir.

Nedim , yukarıda örnek verdiğimiz şiirlerinden başka Üçüncü Ahmet'e sunduğu bir kasidesinde de sarayda yapılan bayram törenini aşağıdaki beyitlerle anlatır :

Sabâh-ı îyd kim âlem olup feyziyle nûrânî
Sadâ-yı kûs-ı şevket eyledi pür çerh-i devrânî

Sarây-ı şehriyâr-i âlem oldu meşrık-ı ikbâl
Gelip hep hâk-bûsa devlet-i ulyânın erkânı

Kuruldu taht-ı âlî-baht tarz-ı dil-pesend üzre
Döşendi pîş-gâha ol murassa' ferş-i hâkânî

1. Ahmet Refik Altınay , Lale Devri , Bas.Haz.Ali Haydar Diriöz , Milli Eğitim Bakanlığı Bas. 1.Bas. Ank.1973 s.61-62

Hezârân ziyb ü ziyet sad hezâran ferr ü şevketle
Cülûs etti çıkıp dehrin şehenşâh-ı cihan-bânı (1)

Bu beyitlerde anlatılan bayram töreni öncesi sarayda görülen hareketlilik ve yapılan hazırlıklardır. Ortalık aydınlatılmıştır. Kösler çalınmakta , ileri gelen devlet adamları padişahın bayramını kutlamaya gelmektedir. Taht getirilip kurulmuştur.Önüne süslü padişah örtüsü serilmiş , padişah da kendisine yakışan etkileyici bir görünüşle çıkıp tahta oturmuştur. Sonraki beyitlerde de tören sırasında padişahın solunda ayakta duran dört şehzadesi , sağda duran Damat İbrahim Paşa ve Kaptan Paşa da dahil olmak üzere dört vezirin yer aldığı , padişahın arkasında da bütün haremağalarının durduğu şu şekilde anlatılıyor :

Yesârında durup şehzâdegân izz ü saâdetle
Sipihr-i haşmetin her biri oldu mihr-i tâbânı

Denir sâhib-kırânın çârdır yanında şemşîri
Görüp şehzâdegânı anladım bu râz-ı pinhânı

Muammer eylesin yavuz nazardan saklasın mevlâ
Ki anlardır binâ-yı izz ü şânın çâr erkânı

Yemininde dururdu hâtem-âsâ âsaf-ı ekrem
Olup rûh-ı mücessem âlemin gûyâ nigeş-bânı

Vezir-i pür-himem dâmâd İbrâhîm Pâşâ kim
Eder İbnü'l-Amîd'i dergeh-i cûdunda der-bânı

Cenâb-ı sadr-ı a'zam gûyiyâ tefsîridir anın
Şehenşâh-ı cihan bir mushaf ammâ resm-i Osmânî

Erişmiş olsa bu vakte Ali Şîr Nevâyî ger
Olurdu o hıdivv-i ekremin bî-şübhe sek-banı

Vezîr-i a'zamın da izz ü devletle yemininde
Dururlardı şehenşâh-ı cihân-bânın vezîrânı

Durup ol çâr destûr-ı giran temkîn-i vâlâ-câh
Ederler hıfz için vefk-ı murabba' şâh-ı devrânı

Birisi mesned-ârâ-yı Kapûdânî saâdetle
Üçü ol şehriyâr-ı âlemin dâmâd-ı zî-şânı

Sutûr-ı nüsha-i devlet gibi şâhın kafâsında
Durur cümle ağâyânî harîm-i hâs-ı sultânî

Bu dârâtı temâşâ kıldı çünkim bende-i nâ-çîz
Celâlet pertevinden hîrelendi çeşm-i hayrânı

Mehâbet bir taraftan bir taraftan şerm ile haclet
Gelip dem-beste vü lâl eylediler tab'-ı nâlânı (1)

Bu tasvire dayalı açıklamadan sonra bayramlaşmak için gelenlerin her birinin yerlerini almadan önce hükümdarın önünde yere kapanmaları , herkes yerini aldıktan sonra tören düzeninin tamamlanmasıyla önde Şeyhülislam arkasında kazaskerlerle ulemanın hükümdarın eteğini öperek bayramlaşmaya başlamaları anlatılır.

Sürüp yüz hâk-i pâye yek be yek erkân-ı izz ü câh
Kuruldu haşmet ü şevketle divân-ı Süleymânî

Durup tertib ile yerli yerinde ehl-i mansıb hep
Tamâm oldukta divân-ı felek-invânın erkânı

Cenâb-ı Şeyhü'l-islâm-ı şerif-atvâr-ı sa'd-âsâr
Ki şâgird etmeğe etmez tenezzül Mîrzâ Cân'ı

Ulûm-i Bû-Hanife'yle derûn-ı sînesi memlû
Vera'le vech-i pâki subh-ı sâdık gibi nûrânî

Anın ardınca bi'l-cümle sudûr-ı âsman-pâye
Ki ilm ü fazl ü takvâ gevherinin her biri kânı

Gürûh-ı dâ'iyân bir bir öpüp dâmân-ı iclâli
Hele ol devlet-i ulyânın oldum ben de sâyânı (1)

diyerek şair saraydaki görkemli bayramlaşma törenini tasviriyle gözlerimizin önüne getirir. Şiirin daha sonraki bölümünde hükümdarın övgüsü yapılır. Bu övgünün ardından bambaşka bir tabloyla karşılaşırız . Saraydaki o kurallara bağlı törenin yerini artık bir bayram gününün İstanbul'u almıştır. İstanbul her köşesiyle bayramın ferahlığını ve güzelliğini yaşamaktadır.

Alem-dâr-ı Rasûlullâh'sın ikbâl ile çünkim
Sana tâbi'dir elbette cihânın pâdşâhânı

Şehensâhâ eğerçi âlemin eyyâm-ı adlinde
Sabâh-ı îyd ile hem-pâyedir her vakt ü her ânı

Ve îkin bu mübârek îyd vakti eyleyip teşrif
Sitanbul'un ferâhla îyd ber îyd oldu her yanı (2)

diyem şair hükümdarın övgüsünü tamamlayarak , İstanbul'un her köşesinde halkın yaşadığı coşkuyu ve eğlence yerlerini ,

Binip sad izz ü nâz ile semend-i şûh-reftâre
Güzeller Atmeydânında alır şimdi meydânı

Husûsa Hazret-i Eyyûb ile Meydân-ı Top-hâne
Birer takrîb ile elbette cezb eyler cûvânânı

Firâz-ı Üsküdar'ın bu'du vardır gerçi ammâ kim
Yine inkâr olunmaz Hak bu kim anın da seyrânı

Ye Sa'dâbâd-ı dil-cûnun efendim sorma hiç vasfın
Kulun bir vech ile ta'bîre kâdir olımaz anı

Müferrih gam-zedâ hâtır-gûşâ dil-cû vü rûh-efzâ
Temâşâsı muhassal mest ü hayrân eyler insânı

Biçinmiş bağlar iydiyye cümle fıstıkî atlas
Sarınmış başa neftî şâlini serv-i hırâmânı

Gümüş renginde bir dîbâ biçinmiş cedvel-i simîn
Ve lâkin hâre gibi mevci var şeffâf u nûrânî

O dîbâ âb-şârın dahı eğninde heman farkı
Bunun mevci biraz sık anın ise kaddi tûlânî

Yine iydiyye bahşişler verip fevvâre-i dil-cû
Dem-â-dem etmede etrâf-ı havza sîm-efşânî (1)

1. A.G.N.D. s.52

beyitleriyle anlatarak dikkatimizi saray dışında yaşanan bayrama yöneltir. Nazla ata binen güzeller Atmeydanı'nda yerlerini almışlardır. Tophane meydanıyla , Eyüp gençlerin ilgisini çeken yerlerdir. Üsküdar yokuşu uzak olmasına rağmen onun seyri de güzeldir. Hele Sa'dâbâd bambaşka bir güzelliكتedir. Onun güzelliğini anlatabilmek çok zordur. Gönül açıcıdır , ferahdır , seyri insanları sarhoş edecek , kendisine hayran bırakacak güzelliكتedir. Bağlar sanki bayramlıklarını giymiş gibidir. Servi ise başına neftî şal sarmıştır. Cedvel-i simin gümüş renginde güzel bir kumaştan elbise giymiştir. Fıskiye havuzun etrafına sık sık sime benzeyen suyunu saçmaktadır.

Ayrıca Nedim Divanı'nın gazeller bölümünde de içinde eski toplumumuzun bayram geleneğine , bayram coşkısına değinen beyitlere yer verir. Örneğin :

Yok mu bir lutfun Nedim-i zârına fyd üstüdür
Defter-i hicrânı sultânım hisâb etmez misin (1)

diyen şair , sevgilisinden bayram üstü kendisini sevindirmesini ister. Çünkü bayramda insanları sevindirmek sevaptır. Bir başka gazelinde de ,

Pek umar teşrîfini îyidin ikinci gün Nedim
Gündüzün olmazsa ahşâm olsa da mâni' değil (1)

mısralarıyla bayramın ikinci günü sevgilisinin kendisine gelmesini beklediğini , gündüz gelmeyip akşam gelse de onun gelişine sevineceğini dile getirerek eski toplumumuzun bayramlaşma geleneğine , bayram ziyareti geleneğimize telmihte bulunur.

İyd oldu rûze-i gama iftâr vaktidir
Devr-i piyâle geşt-i çemen-zâr vaktidir (2)

beyitinde de bayramın gelmesiyle oruç açma vakti olduğunu , kadehlerin elden ele dolaştığını , çimenlikte gezinme zamanının geldiğini anlatır.

Pek istedi efendimi îyidin üçüncü gün
Lutfeyle gel Nedim'ine kurbânın olduğum (3)

diyerek şair kurban olduğu sevdiğinden kendisine gelmesini , bayramın üçüncü günü onu görmeyi çok istediğini söyler.

Gâhi Feyz-âbâd'a doğru azmedip eyle safâ
Asâf-âbâd'a gelip gâhi salın ey meh-likâ
Gel hele gör sahn-ı Sa'dâbâd'a hiç olmaz behâ

1. A.G.N.D. s.293

2. A.G.N.D. s. 270

3. A.G.N.D. s.296

iyddir ık nâz ile seyrâna kurbân olduğum (1)

dizelerinde de sevgilisinden bayramda nâz ile seyrana çıkmasını ister.

Nedim bayramı anlatan bütün bu rnek Şiirlerinde , kurallara bağlı saraydaki görkemli bayram törenini , istanbul sokaklarında halkın yaşadığı bayramı ve sevgiliyle kendisinin yaşamak istediği bayramı , içtenlikle , coşkuyla , gerçekçi bir biçimde dile getirir. Farklı mekanlarda yaşanan bayramların özelliğini vermeye çalışır. Böylece yaşadığı dönemin bayram kutlamalarını Şiirleriyle günümüze ulaŐtırır. Ayrıca Nedim iydiyye yazmakla divan Şiir geleneğini de sürdürmüŐtür. Çünkü divan Şairleri bayram yaklaŐırken iydiyye denilen ve nesip bölümünde bayramın tasvir edildiği kasideler yazarlardı. İydiyyeler devrin büyüklerine bayram tebriki niyetine sunulur , karŐılıđında da " caize " alınırdı. Nedim de bu kurala uyarak iydiyyesinde " muayede " törenini ve istanbul bayramlarını ayrıntılı olarak anlatmıştır. (2)

1. A.G.N.D. s.353

2. Beşir Ayvazoğlu , Edebiyatımızda Bayram , Türk Edebiyatı , Haziran 1993 , S.236 , s.22-29

Eskiden Nevruz kutlamaları da yapılır , şairler de bu kutlamaların yapıldığı gün sunmak üzere Nevruzîyeler yazarlardı. Nesip bölümü Nevruzdan söz eden kasidelere Nevruzîye denirdi. Nevruzîyelerde Nevruz'u kutlanan kişi övülür ve bahar tasvirleri yapılırdı. Nedim de bu geleneğe uymuş ve İbrahim Paşa'nın Kaptan Paşa'nın evine gelmesi nedeniyle bir nevruzîye yazmıştır. Bu şiir bize şairin yaşadığı dönemde de Nevruz kutlamalarının yapıldığını hatırlatması ve bir geleneğe dikkati çekmesi bakımından önemlidir. Nevruz kutlamalarıyla ilgili olarak kaynaklarda çeşitli bilgiler veriliyor. Bir kaynakta Nevruzla ilgili şu bilgilere yer verilmiş: " Nevruz Osmanlı devrinde sayılı günlerden biri olarak kutlanmış , güneşin Koç burcuna girdiği anda Nevruzîye denilen bir mâcun veya tatlı yemek âdet olmuştur. Sarayda hekim-başı misk , anber , türlü bahârât ve kokulu otlar ilâvesiyle hazırladığı mâcunu porselenden yapılmış kapaklı kâseler içinde pâdişaha akşamdan takdim eder ve kendisine hil'at giydirilirdi. Nevruzîye kadın-efendilere , sultanlara ve mühim şahsiyetlere de verilir , bu mâcundan yemenin kuvvet ve şifâ verici bir te'siri olduğuna inanılırdı. Osmanlıların son zamanına kadar Nevruz an'anesinin devam ettiği ve saray eczahânesinde tertip olunan Nevruzîyelerin mevki sâhiplerine gönderildiği , halkın da bu âdete uyarak Nevruzda hiç olmazsa tatlı yediği bilinmektedir. Nevruz münasebeti ile sadrazam padişaha donanmış atlar , murassâ silahlar ve pahalı kumaşlar gibi hediyeler verir , bunlara Nevruzîye pişkeşi denilirdi. Nevruzda divan edebiyatı şairlerinin câize almak için büyüklere kaside sunduklarını da

kaydetmek lazımdır. " (1)

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığına göre Nevruz kutlamaları gündönümü olarak bilinen , güneşin koç burcuna girdiği 21 Mart tarihinde yapılmaktadır. Bu tarihte gece ile gündüz de birbirine eşittir.

Lale Devri'nde yaz günleri bahçelerde , mesire yerlerinde yapılan eğlencelerin yerini kış günlerinde helva sohbetleri alırdı. Uzun kış gecelerinde evlerde toplanılarak helva pişirilir oyunlar oynanırdı. Bir kaç kişinin kış geceleri eğlenmek ve vakit geçirmek için aralarında para toplayarak helva yapması geleneği eskiden olduğu gibi bugün de kimi yörelerimizde görülebilmektedir. Öte yandan Lale Devri'ni karakterize eden eğlenceler arasında helva sohbetlerinin ayrı bir yeri vardır. Bu sohbetler de padişah Üçüncü Ahmet , Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve devlet adamları da hazır bulunurlardı. Ancak helva sohbetlerinin amacı sadece helva yenilip oyun oynanmasını , hoşça vakit geçirilmesini sağlamak değildir. Bu sohbetlerde şairler de padişaha ve sadrazama yazdıkları kasideleri

1. R.Levy , Nevruz Maddesi , İslâm Ansiklopedisi , C.9 Milli Eğitim Bas. İst. 1988 s.233-234 , Ayrıca Bkz. İskender Pala , Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü , C.1-2 , Akçağ Yay. Ank.1989 s. 389-390 ve Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar , Haz. Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.317-318

onların huzurunda okurlar , böylece meclise renk katarlardı. (1) Nitekim Medim'in de Lale Devri kış gecelerinin vazgeçilmez eğlencesi olan helva sohbetlerini anlatan şiirler yazdığını biliyoruz. Nedim Divanı'nda helva sohbetlerinin anlatıldığı yedi şiir vardır. Bunlardan biri Revan fethi ve Üçüncü Ahmet'in helva sohbetine gelmesi dolayısıyla yazılmış olan kasidedir. (2) Kasidede ,

Tezkiir için feth-i Revan ni'meti-i şükrün
Mecliste gerek kim gele helvâ-yı revânî (3)

diyen şair , Revan fethinin yararlarını anmak için meclise Revan helvasının gelmesi gerektiğini söyler.

İbrahim Paşa'nın helva sohbetine gelmesi dolayısıyla yazdığı ikinci kasidede (4) de Nedim ,

Lâleyi bir iki gün anmayalım şimdi hele
Kâmlar sohbet-i helvâ ile olsun şirin (5)

diyerek lale bahçelerindeki eğlencenin yerini helva sohbetlerinin almasını istediğini söyler. Helva sohbetine gelişi dolayısıyla İbrahim Paşaya yazdığı şiirlerden birinde

1. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar
Haz.Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992
s.202

2.-3. A.G.N.D. s.98 , 3.-4. A.G.N.D. s.99

Hattın gelicek aşıkına bûse mukarrer
Helvâ gecesidir hattın ey lebleri sükker

Helvâlara söz yok hepsi nâzûk ü şîrîn
Hoş cümlesi ammâ ki efendim leb-i dilber

Yüz dürreye aldım gice ol dürr-i yetimi
Havfım bu ki yâran karışırda dahı artar

Köy göçtüde destârın alıp destine kasdâ
Öldürdü beni dâl-i arak-çîn ile kâfer

Sen beğ gibi sadrında otur nâz ile cânâ
Hâcib ola kapında Nedimâ-yı muhakkar (1)

beyitleriyle helva sohbetinden ve sohbet sırasında oynanan köy göçtü oyunundan söz eder.

Helva sohbeti dolayısıyla yazdığı bir başka şiirinde de yine İbrahim Paşa'ya seslenerek ,

Asafâ sen sohbet-i helvâda şîrîn-kâm olup
Her şebın kılısın nice şevk ü meserretle güzâr

Düşmenin helvası da burnunda koktu gâlibâ
Zannım oldur kim zamân-ı sayfe dek etmez karâr (1)

beyitleriyle toplumumuzda hâlâ yaşayan , ölenin ardından helva yapılıp dağıtılması geleneğine telmih yaparak Paşa'nın düşmanlarının ölümünün yaklaştığını ve onun gecelerini mutlulukla şevkle , helva sohbetleriyle geçirebileceğini anlatır.

Bir vakt ü zamandır bu zaman kim değişilmez
Bin Baykara bezmine bir lâhza vü ânı

Bir bezm-i tarabdır ki eğer vafına gelse
Firdevsi-i Tûsî'nin olur lâl zebânı (1)

diyen Nedim , helva sohbetinin , bu amaçla yapılan toplantının ve eğlencelerin güzelliğini anlatır.

Şair , helva sohbetlerini anlatan yukarıda örnek verdiğimiz şiirleriyle yaşadığı dönemin en güzel eğlencelerinden biri olan helva sohbetleri hakkında bilgi verdiği gibi dönemin eğlence anlayışı ve günlük yaşamda eğlencenin yeri konusunda fikir edinmemizi de sağlar.

Daha önce de söylediğimiz gibi Lale Devri'nde helva sohbetleri sırasında helvalar hazırlanıncaya kadar davet

edilenlerle içoğlanları arasında köy göçtü , yüzük oyunu gibi oyunlar oynandığı bilinmektedir. Nedim'in şiirlerinde de bu oyunlardan söz edildiğini görmekteyiz. Nedim ,

Köy göçtüde destârın alıp desdine kasden
Öldürdü beni dâl-i arak-çîn ile kâfir (1)

beyitinde eskiden helva sohbetleri sırasında oynanan köy göçtü oyunundan söz eder. köy göçtü kaynaklarda " Esir almaca türünden bir oyun. " şeklinde tanımlanmakla birlikte bu oyunun Lale Devri'nde kış geceleri saraylarda davetlilerle içoğlanları arasında oynanan bir çeşit sırta binmece oyunu olduğu da söylenmektedir. Yine kaynaklara göre eskiden uzun kış gecelerinde büyüklerin saraylarında helvalar pişinceye kadar vakit geçirmek için oyunlar oynanırdı. Bu oyunların başlıcaları fincan oyunu , tin tin oyunu , balık kaçtı , sâmut (dilsiz oyunu) , sin sin oyunu , mum dibi , uçtu uçtu , külâh değişmesi , satın alma oyunu gibi oyunlardı. Sözünü ettiğimiz köy göçtü oyunu bir erkek oyunu olup şöyle oynanır : " Oyuna girecek kaç kişiye birbirini eş tutarlar. Çiftlerce meydana çıkarlar. Her çıkanın biri meselâ (A) diğeri (B) olur. (A)'lar paranın tura , (B)'ler yazı tarafını olmak üzere havaya bir para atılır. Tura gelmiş ise (B)'ler geniş bir daire teşkil etmek şartıyla uzun fasılalarla rükû halinde eğilirler. (A)'lar bunların sırtına binip birbirlerine top atarlar.

Top yere düşünce derhal (B) takımı " Köy göçtü biz de göçelim " diye bağırarak birden ayağa kalkarlar. Düşen , kalkan bir kızılca kıyamettir kopar. Bu defa (A)'lar yatar (B)'ler onların üstüne oturup oynarlar ; oyun böylece devam eder. Açık hava oyunu ise de küçük makyasda bir kadro ile sarayların odalarında oynanmış. " Bu açıklamalara göre Nedim'in yukarıdaki beyiti şu anlamı ifade eder : O neşveli kâfir (dün gece köy göçtü oynarken güyâ düşünüyormuş gibi) sarığını eline aldı ; fakat dâl- arakçin olup da saçı , alını , kulakları görününce bu hal ile beni öldürdü. Tâkatimi kesti. " (1)

Hem-âguşî-i fincân-ı araktan kaçmaz ammâ kim
Nigîn-i la'lin ol bâziçeyi akşâm için saklar

beyitinde de şair , yüzük oyunundan ve bu oyunun gece oynandığından söz eder. Yüzük oyununun nasıl oynandığı kaynaklarda şöyle açıklanıyor : " Bu oyun genel olarak fincan , mendil gibi şeylerin altına gizlenen yüzüğün bulunması esasına dayanır. İster fincanla ister mendille oynansın yüzük oyununda sayı kaydeden taraf elebaşısının alınına sayı adedince kara çizmek veya yenilenlerin yüzünü karalamak âdettir. " (2)

1. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar
Haz.Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992
s.261

2. A.g.e. s. 442

Kaynaklarda yukarıdaki beyitte geçen fincan kelimesinin de ilk kez bu beyitte kullanıldığı da söylenmektedir. (1)

Yalnızca Osmanlı toplumuna özgü olmayıp Doğu kökenli bir oyun olan gûy u çevgân da Nedim'in şiirine konu olmuştur. Örneğin :

Benim ol gûy-rubâ kim ser-i meydânımda
Ser-i Örfî vü Nazîrî ham-ı çevgâna gelir (2)

beyitinde Nedim , cirit oyunlarında kullanılan başı eğri çevgândan söz etmektedir. Çevgânın kullanıldığı oyun 4 ile 10 kişilik takım halinde oynanır. Taraflar at sırtında olur. Ellerindeki sopalar ile topu hedefe götürürler. Belli bir zaman içinde topu hedefe ulaştıran takım oyunu kazanır. Oyunda bir çevgân bir de top (gûy) bulunduğu için daha çok " gûy u çevgân " olarak bilinir. (3)

Nedim aşağıdaki beyitlerde de gûy u çevgândan söz etmiştir :

La'l-i zerdir mûze-i pâyinde mâhın gurreşi
Gûydur çevgân-ı pây-ı rahşine çerhin seri (4)

1. Cemal Kurnaz , Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Denemeler , Akçağ Yay. 1.Bas. Ank. Mayıs 1990 s.77 2. A.G.N.D. s.65

3. İskender Pala , Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü , C.1-2 Akçağ Yay. Ank.1989 s.116-117 , 4. A.G.N.D. s.20

Hiç ne mümkündür efendim anı vasfetmek kulun
Tûp-ı meh düşsün mü bir mûrun ham-i çevgânına (1)

Gör temâşâyı Nedimâ sen de Nâmi Han dahı
Gûy ü çevgân oynadırsa arsa-i tanzîrde (2)

O perçem zülfeler kim dönmüş anın pîş-gâhında
Ser-i Kısırî ham-ı çevgâna düşmüş gûy-ı galtâne (3)

Câvidan arsa-i haşmette tek ü tâz edesin
Şöyle kim gûy ola çevgânına çerh-i hud-kâm (4)

Nedim ,

Gel cûft ü tâk oynayalım bezm-i vasılda
Olsun ve lîk cûftü ile tâkı zülf ü hat (5)

beyitinde çift tek oyunu olarak bildiğimiz oyundan ,

Koy pîş-i ehl-i tab'a bu şeş beyti ey Nedim
Best ü küşâd-ı şeşder-i eş'âr vaktidir (6)

beyitinde de bir tür tavla oyunu olan küşadın ve
tavladan söz eder. Şeşder Tavla anlamındadır. Farsça bir

-
1. A.G.N.D. s.82 , 2. A.G.N.D. s.312 , 3. A.G.N.D. s.127
4. A.G.N.D. s.131 , 5. A.G.N.D. s.28 , 6. A.G.N.D. s.271

adı da " nerd " dir. Zarla oynanır. Şeşder altı kapı manasındadır. Tavlanın pek çok oyunu vardır. Oyun isimleri değişmektedir. Her yerde aynı isimle bilinmez. Örneğin : Yukarıdaki beyitte geçen " best ü güşâd " ifadesinde " best " bizde kapalı , haps , mahbus , "küşâd" ise açık , düz anlamındadır. (1)

Çeşitli oyun isimlerinin yer aldığı örnek beyitlerden de anlaşılacağı gibi Nedim , şiirlerinde zaman geçirmek ve eğlenmek amacıyla oynanan çeşitli oyunlara değinmektedir. Lale Devri'nin ünlü helva sohbetleri sırasında , helva pişinceye kadar orada bulunanlar şiirlerde sözü edilen oyunlardan bazılarını oynayıp , eğlenerek zaman geçirmişlerdir. Nedim bu oyunlardan söz etmekle döneminin oyunları ve eğlence anlayışı konusunda bizi aydınlatmıştır. Aynı zamanda yaşanan hayatla ne kadar ilgili olduğunu , yaşadığı hayatı şiirlerinde anlatmaya çalıştığını da göstermiştir.

Lale Devri'nde kış gecelerinin en güzel eğlencesinin helva sohbetleri olduğunu , baharda ve yaz günlerinde ise bu eğlencelerin yerini çerağan eğlencelerine bıraktığını söylemiştik. Kaynaklarda çerağan eğlenceleriyle ilgili çeşitli bilgiler verilmiştir. Bu bilgilere göre çerağan kelimesinin sözlük anlamı mumlar , çerağlardır. Ayrıca

1. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Haz.Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.397

kandillerle yapılan donanmaya da çerağan adı verilir. Özellikle Üçüncü Ahmet zamanında Topkapı sarayında , Damat İbrahim Paşa'nın Beşiktaş'taki sarayında , Kaptan Mustafa Paşa'nın Vefa'daki lale bahçesinde ya da Sa'dâbâd'da düzenlenen şenlikler , Çerağan adıyla bilinir. Yukarıda sözünü ettiğimiz çerağan eğlenceleri sırasında kaplumbağaların kabuklarına mumlar dikilip , meş'aleler konarak lale bahçelerine salıverildiği ve bu şekilde eğlenildiği de kaynaklarda belirtilmektedir. (1)

Nedim de şiirlerinde çerağan eğlencelerinden söz eder. Şair, çerağan eğlencelerinin zamanının geldiğini ,

Yine bezm-i cemene lâle fûrûzan geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-i çerâğan geldi
Bülbül âşüftelenip bezme gazel-han geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-i çerâğan geldi

Çıkıp ikbâl ile gül-zâra şehenşâh-ı cihan
İltifâtiyle eder gülleri şâd ü handan
Lâle-zâra gelir elbet yine sultân-ı zaman
Müjdeler gülşene kim vakt-i çerâğan geldi

Seyrolup raksı yine dilber-i mümtâzların
Yine eflâke çıkar nâleleri sâzların

Câna âteş bırakır şu'lesi âvâzların
Müjdeler gülşene kim vakt-i çerâğın geldi

Ney ü santur u rebâb u def ü tunbûr ile çeng
Nağme-i bülbül ü kumrîye olup hem-âheng
Pür eder âlemi şevk u tarab-ı reng-â-reng
Müjdeler gülşene kim vakt-i çerâğın geldi

Can-fezâ turra-i hûban gibi zülf-i sünbül
Dil-güşâ nazm-ı Nedimâ gibi ruhsâre-i gül
Dün gülistanda işittim ki deridi bülbül
Müjdeler gülşene kim vakt-i çerâğın geldi (1)

şarkısıyla en güzel şekilde anlatır. Sadece çerâğın vaktinin geldiğini anlatmakla kalmaz aynı zamanda çerâğın eğlencelerine padişahın da katıldığını söyler. Çerâğın eğlencelerinde raks eden dilberler olduğunu , sazlar çalınıp şarkılar söylendiğini , bu eğlencelerde çalınan sazların ney , santur , rebab , def , tanbur ve çeng olduğunu belirtir. Kısacası döneme adını veren lalelerle dolu bahçelerdeki eğlence meclisleri ve bu bahçelerde sazlar çalınıp oyunlar oynanarak yapılan eğlencelerin güzelliği , coşkusu bütün yoğunluğuyla Nedim'in şiirlerinde yer alır.

Dahı gelmez mi Nedimâ-yı felâket-zedemiz
Geldi hengâm-ı tarab vakt-i temâşâ-yı çemen (2)

beyitiyle şair eğlence vaktinin geldiğini söyler.

Şerâb-ı saf kadar keyf verdi mutrib
Huruş-ı nağme-i ter kâse-i rebâb içre (1)

Versin dehân u rûy u lebin bâğ-ı hüsne zîb
Gül faslı lâle mevsimi gülnâr vaktidir (2)

beyitlerinin birincisinde şair , eğlence meclisinde çalınan sazın saf şarap kadar keyif verdiğini , ikincisinde de gül ve lale mevsimi yani bahar mevsimi olduğunu , eğlence zamanının geldiğini anlatır.

Lale Devri'nin Çerâğın eğlencelerinde nevrûz geldiğinde lale ilk defa hangi kasırda açarsa eğlence orada yapılırdı. Akşam olunca lale tarhları etrafına çırallar yakılıp çerâğın alemi başlatılırdı. Çerâğın eğlenceleri Yeni sarayın bahçelerinde yapıldığı zaman bu şenliğe sarışın hasekiler ve cariyeler de katılırdı. Padişah çerâğın seyri için genellikle Beşiktaş'la Ortaköy arasındaki ünlü Çırağın Bahçesi'ne , Damat İbrahim Paşa'nın Salıpazarı'nda kendisi için yaptırdığı Emnâbâd isimli sahilsarayına ya da İbrahim Paşa'nın Beşiktaş'taki Asafâbâd kasrına gelirdi. (3) Gece yaralarına kadar neşeyle , coşkuyla zaman geçirilir şiirler,

1. A.G.N.D. s.320 , 2. A.G.N.D. s.270

3. Emel Esin , Lale Devrinde Türkistan İlhamı , Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi , Yıl:2 C.2 S,10 İst. Şubat 1981 s 5-22

okunur , sohbetler edilirdi. Çerâğan eğlencelerinin Ramazana rastladığı dönemlerde ise bütün şehrin , bahçelerin ve minarelerin mahyalarla donatıldığı görülürdü. (1) Kaynakların Lale Devri'yle ilgili olarak sözünü ettikleri bu eğlenceleri , şenlikleri , zevk ve safâ dolu günleri Nedim de bütün güzelliği , canlılığı ve gerçekliğiyle şiirlerinde başarılı bir biçimde anlatır.

Olup gülşen çerâğan ile pür şevk u neşât-efzâ
 Zemini lâle-zârın nûrdan tâvûsdur gûyâ
 Hezâran müjde kim açıldı rûy-ı gonce-i zîbâ
 Çerâğan vakti geldi lâle-zârın didesi rûşen (2)

diyen Nedim , Çerâğan vaktinin gelmesiyle şevk ve neşe saçan gül bahçelerinin , lale bahçelerinin güzelliğini ve goncaların açıldığını sevinçle müjdeler. Şair , şiirlerinde Çerâğan eğlenceleri dışındaki eğlencelerden ve bu eğlencelerde oynanan oyunlardan da söz eder. Örneğin :

Dili raks-âver eder sabredemem mâhasalı
 Yüreğim oynadı gördükde o çengi güzeli

 1. Ahmet Refik Altınay , Lale Devri , Bas.Haz. Ali Haydar Dirioz Milli Eğitim Bakanlığı Bas. 1.Bas. Ank. 1973 s.67

2. A.G.N.D. s.354

Al eteklik olalı cûy-ı murâd üzre habâb
Ber-hevâ etti dili nağme-i der ten yeledi

Şevk ile vâiz-i şehri attı ridâsın çerha (1)
Böyle şâl oyununa çıkmadı dahı şeyh olalı

Bir peri eylemedi çâre dil-i nâ-çâre
Mutrıbın çak çak-ı çâr-pâresine çarpıladı

Asmanda bırakıp zühre elinden çengi (2)
Def gibi kızdı yüzü dâireden çekti eli (3)

gazeline şair , eğlence meclisinde gördüğü yürek
oynatan çengi güzelinin , şehrin vaizini bile kendinden
geçirip oynatan çenginin övgüsünü yapar. Bir beyitinde de ,

Çeng ü çegâne zevkı biraz dursun el aman
Seyre delim bu seyre gelen dil-sitanları (4)

diyen şair , dönemin eğlence meclislerindeki sazların
zevkinden çok eğlenceleri seyretmeye gelen güzellere ilgi
duyduğunu söyler.

1.Çerh (Çark) için Bkz. Mahmut Ragıp Gâzimiha1 ,
Türk Halk Oyunları Kataloğu , Bas.Haz.Nail Tan , Kültür Bak.
Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay. 161 , C.1 , Ank.
1991 s.115-116

2.Çengi için Bkz. Cemil Demirsipahi , Türk Halk
Danısları , İş Bankası yay. 1975

3. A.G.N.D. s.330 , 4. A.G.N.D. s.331

Rakkas bu hâlet senin oynunda mıdır
 Aşıklarının günâhı boynunda mıdır
 Doymam şeb-i vaslına şeb-i rûze gibi
 Ey sîm-beden sabâh koynunda mıdır (1)

rubâisinde de , eğlence meclisinde oyun oynayan rakkası ve rakkasın özelliklerini anlatır. Şair , yukarıda verdiğimiz beyitlerde eğlence meclislerinde müzik eşliğinde oynanan oyunları anlatırken çeng , çarpıra , çegâne , def gibi sazlardan da söz etmektedir. Sözü edilen bu sazlardan çeng , kanuna benzeyen , dik tutularak çalınan bir tür sazdır. Harpın küçüğüdür. Genellikle büyük çarpıra olan çegâne ile çalınır. Çegâne ise hallâc muştası şeklinde bir ucu yarık ve birkaç pul ile donanmış ağaç parçasından oluşan bir çalgı aletidir. Çengiler bu aletle usul tutup raks ederler. (2)

Çâr-pâre ise dört parça anlamına gelir. Çengilerin baş ve şehâdet parmaklarına taktıkları küçük zillerdir.Oynarken bunları birbirine vurup ses çıkartırlar. Mehter takımında büyükleri de vardır. Bunlar da birbirlerine çarpılırlar. Çâr-pâre halk dilinde çalpara olarak telâffuz edilmiştir.(3)

-
1. A.G.N.D. s.363
 2. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Haz.Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.104
 3. A.G.N.D. s.409

Bir beyitinde ,

Şevk âteşine sen de tutuştun mu ey gönül
Gördün mü dün güreş tutuşan pehlevanları (1)

diyen Nedim , güreşen pehlivanları anlatarak , dönemin bir başka özelliğini , o dönemde de güreşler yapıldığını söylemiş olur.

Eski toplumumuzda yaşamın vazgeçilmez alışkanlıklarından biri de hamama gitmektir. Hamamlar eskiden toplumun temizlik ihtiyacını gideren yerler olmalarının yanı sıra insanları bir araya getirerek konuşup görüşme , birlikte eğlenme ortamının yaratıldığı yerler olarak da toplum içinde önem kazanmışlardır. Divan şairleri de kimi zaman hamamda gördükleri bir güzeli kimi zaman da hamamda yapılan eğlenceleri konu alan şiirler yazmayı gelenek haline getirmişlerdir. Bu maksatla yazılan Hammamiye ya da hamamnâmeler daha çok kaside nazım biçimiyle yazılmışlardır. Hamamnâme adı verilen kasidelerin nesip bölümleri hamamın ve oradakilerin özellikle oradaki güzellerin anlatıldığı tasvir bölümleridir. Diğer bölümler ise klasik kaside kuralları içinde methiye şeklinde devam eder.(2) Aşağıda örnek vereceğimiz Nedim'in hammamiyesi de

1. A.G.N.D. s.331

2. İskender Pala , Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü , C.1-2 Akçağ Yay. Ank.1989

benzer biçimde ancak üslup olarak daha farklı bir anlatımla yazılmıştır. Görüleceği gibi Nedim bu hammamiyesinde karşılıklı konuşma , yani iki kişinin sohbet ettiği bir anlatım tarzını denemiştir. Nedim ,

Sepîde-dem ki olup dide hâbdan bîdâr
Hurûşâ başladı nâ-gâh serde dürd-i humâr

Hezâr za'f ile hammâma doğru azmettim
Kemer güsiste perâgende gûşe-i destâr

Varıp ol hâl ile hammâma üft ü hiz ederek
Edince gûşe-i halvette cây-gâh-i karâr (1)

beyitleriyle sabah vakti hamama gidişini anlatır.Sonra,

Ne gördüm âh aman el-aman bir âfet-i can
Gelip yanımda güneş gibi oldu şu'le-nisâr

Saçı fütadesinin hâbı gibi pejmürde
Nigâhı âşıkının hâtırı gibi efgâr

Vücûdu hâm gümüşten beyâz gülden nerm
Boyu henüz yetişmiş nihâlden hemvâr

Kamer hamîresi yâhud güneş mürebbâsı
Bilûr şâh mı ya nahl-i lû'lû-i şehvâr

O kadd ü had o tenâsüb o gabgab ol pistan
O yâl ü bâl o temâyül o şive-i reftâr

Tamâm reng ü bahâ mû-be-mû kirişme vü nâz
Tamâm hüsn ü serâ-pây şu'le-i didâr (1)

beyitleriyle de hamamda gördüğü güzeli , bu güzele hayran olduğunu biraz abartarak dile getirir. Şair ,

Ve lîk hiss olunur ki o nâz-perverdin
Derûnu içre bir endîşe vü bir âteş var

Ben ise derd ile kıldım figân ki âh aceb
Nedir eden dilin ol nâz-perverdin âzâr (2)

diyerek hamamda gördüğü güzelin bir sıkıntısı olduğunu düşündüğünü , kendisinin de bu sıkıntının ne olabileceğini merak ettiğini söyler. Bu merakını ve güzelle kendisi arasındaki konuşmayı şu beyitlerle anlatır :

Dedi o dem dil-i divâne herçi bâd-âbâd
Bu hâletin ederim andan aslın istifsâr

Cevâb-ı lutf verirse eğer zihî devlet
Zihî saâdet eğer kim ederse de âzâr

Hemen hitâb edip ey âftâb-ı nâz dedim
Ki ey fedâ o siyeh zülfe nâfe-i Tâtâr

Gümüştan âyineler gibi sâf iken sinen
Sezâ mıdır ki ola böyle pâ-y-mâl-i gubâr

Cihânı etmiş iken hayretin zebûn ya seni
Kim etti böyle ser-endâz-ı hayret ü efkâr

Nedir aceb sebep-i hayretin nedir derdin
Kemâl-i lutfun ile kıl kemînene ihbâr

İşitti çünkü sözüm ol gül-i hadîka-i nâz
Derûn-ı sîneden âh eyleyüp çü bûlbûl-i zâr

Dedi ki âh sual etme derd-i pinhânım
Dil-i figârıma zahm urma sen de diger bâr

Dilimle uğradım kayda ben bu âlemde
Ne bûlbûl uğradı ne tûtî-i şeker-güftâr

Karârın aldı dilin bir garîb dağdağa kim
İlâcı güç gamı müşkil tegâfûlü düşvâr

Bu şeb bir âfetin ibrâmı ile mecliste
Çekilmiş idi bir iki piyâle-i ser-şâr (1)

Tamâm neş'eler ettikde mihr gibi tulû'
Kinâr-ı meclise nakl oldu sohbet-i eş'âr

Şair , daha sonra güzele kendisi için şunları söyletir,

Nedim nâmına bir şâir-i cihan var imiş
Kemend-i zülfüme düşsün ilâhi ol ayyâr

Bir iki beytin anın keyfe mettafak nâ-gâh
Bir eh1-i dil okuyup etti bir dahı tekrâr

Şu rütbe etti eser bana ol edâ-yı selîs
Ki tab'-ı şûhum olup çâk-sâz-ı ceyb-i karâr

Yemin edip kılıcım kabzasına nezrettim
Bulup Nedim'i iki bûse eyleyim îsâr

Bu kerre şimdi belâ bunda hânesin bilmem
Ki azmedip olan ifâ-yı nezri hâhiş-kâr

Tutalım arayarak bulmuşum anı ammâ
Kabul kılmayıp eylerse nezrim istihkâr

Hicâb mâni' olursa ya nâz ederse eğer
Ederse zühd satıp sûret-i riyâ izhâr

Nice çıkam acaba uhdesinden ol nezrin
Kalur mı âh benim gerdenimde yohsa bu bâr

Nedim , dilberin anlattıklarına verdiği cevabı da ,

Kaçan ki bu sözü gûş etti dil kalıp bî-hûş
Kemâl-i hayret ile hemçü sûret-i divâr

Dedim ki ey gül-i nev-hîz-i nâz ü işve sana
Fedâ Nedim gibi bendeler hezâr hezâr

Ne gûne sihr idi âyâ o beyt-i pür-te'sir
Ki bir senin gibi ser-keş periyi etti şikâr (1)

beyitleriyle dile getirir. Sonraki beyitlerde İbrahim Paşa'nın övgüsüne geçer.

Şairin bu şiiri bize yaşadığı dönemde hamama gitme , oradakilerle sohbet etme ve eğlence ortamı oluşturma geleneğini göstermektedir. Nedim'den başka şairlerinde hammamiyeleri vardır. Ancak Nedim'in hammamiyesi anlatım tarzındaki farklılık bakımından dikkat çekicidir.

Şair Nedim , şiirlerinde sadece toplumun genel günlük yaşamını değil , kendi günlük yaşamını da yansıtır. Şiirlerinden onun gezmeye , eğlenmeye ve güzellere olan düşkünlüğünü , gününü gün etmeye çalıştığını içki ve eğlence meclislerinden vazgeçemediğini öğrenebiliriz. O , günlük yaşamının sıradan olayları dışında başına gelen önemli olaylardan , sevinçlerinden ve üzüntülerinden de söz etmeyi unutmaz. Örneğin : İbrahim Paşa kütphanesine " Hâfız-ı kütüp " tayin edilişi dolayısıyla yazdığı Şükrâniye'de (1) mutluluğunu , sevincini içten ve sade bir söyleyişle dile getirir. Bir başka şiirinde , çektiği kuru gözağrısından şikayet eder.

Benim bir düşmenim vardır ki elbet yılda bir kerre
Gelip eyler hezâran cevr cân-ı nâ-şekîbâye

.....
Yine geldi bu dem kıldı efendimden beni mehcûr
Elinden çektiğim derd ü meşakkât sığmaz imlâye (2)

beyitleriyle yılda bir kez yakalandığı gözağrısının verdiği şiddetli rahatsızlığı anlatır.

Tarih kıtalarının birini annesinin ölümü nedeniyle yazan şair bu kıtasında duyduğu üzüntüyü anlatmaya çalışır.
(3)

1. A.G.N.D. s.135-136 , 2. A.G.N.D. s.137

3. A.G.N.D. s.222

Münâsibdir sana ey tıfl-ı nâzım hucetin al gel
Beşiktaş'a yakın bir hâne-i virânımız vardır (1)

Aman pek yârelendim ol nigâh-ı şûh-ı evbâşe
Kapıldım doğrusu ol yâî u bâle ol güzel kâşe

Geçersen sentimizden yolun uğrarsa Beşiktaş'a
Efendim gel mürüvvet kıl senindir bende vü hâne (2)

beyitlerinde de Nedim , Beşiktaş'taki evinden sevgilisinden ve onu evine davet ettiğinden söz eder. Kendi günlük yaşamından kesitler sunan şair , zamanının büyük bir bölümünü zevk ve eğlence alemlerinde geçirmesine rağmen zaman zaman yaşadığı dönemden şikayetçi olduğu, mutsuz olduğu günler bulunduğunu da söyler. Örneğin : Aşağıdaki gazelinde Nedim , sözünü ettiğimiz duygularını , yaşadığı zamandan şikayetçi olduğunu , talihsizliğini , mutsuzluğunu dile getirir. Ancak bu beyitler herhangi bir divan şairinin felekten yakındığı beyitlerden farklı konu ve söyleyişte değildir.

Cefâ-yı tâli'-i nâ-sâz-kârı benden sor

Aman aman sitem-i rûzgârı benden sor

1. A.G.N.D. s.257

2. A.G.N.D. s.358

Düşüp ümide neler çektiğimi ben bilirim
Belâ-yı keşmekeş-i intizârı benden sor

Bir iki gün ki ne gaddârlıkların gördüm
Felek dedikleri nâ-pây-dârı benden sor

Zamân-ı va'd-i tahassürde başkadır âlem
O telh şerbet-i şîrin-güvârı benden sor

Henüz neş'esini görmeden hûmar çeker
Nedim-i dil-şüde-i bî-karârı benden sor (1)

Sonuç olarak diyebiliriz ki , Nedim şiirleriyle bir zevk , eğlence ve refah dönemi olan Lale Devri'nin günlük yaşamını eğlenceleriyle , sohbetleriyle , özel günleriyle gözlerimizin önüne serer. Bu eğlencelerden uzak kalmadığını yaratılışından gelen coşkuyla , içtenlikle kendisinin de bu mutluluklardan pay aldığını gerçekçi bir dille anlatır. Bütün güzel ve mutlu geçen günlerine rağmen kimi zaman ümitsizliğe düştüğünü , bunaldığını , sıkıldığını belirtmeyi de ihmal etmez. Hem toplumun günlük yaşamını hem de kendi günlük yaşamını gerçekçi bir biçimde yansıtır.

İçki İçme Geleneği (Rindlik)

ve

Beslenme Alışkanlıkları

Eski edebiyat geleneğimiz içinde rind ve rindlik önemli bir yer tutar. Divan şairlerinin çoğunun şiirlerinde rindden ve rindlikten söz ettiği dikkati çeker. Ancak rind tipi divan şairlerinin hayal ettikleri bir tiptir. Kaynakların verdikleri bilgiler değerlendirildiğinde rindin çok yönlü bir kişiliğe sahip olduğu ortaya çıkar. Rind , çevresinde olup bitene kayıtsız , din ve toplum kurallarını umursamaz , gösterişsiz , içkiye , zevke ve eğlenceye düşkün aynı zamanda gönlü zengin , özü doğru , zeki , şen , şakrak , bilge insan tipidir. Rindlik ise genel çizgileriyle toplum kurallarını , dinin emir ve yasaklarını aşarak daha üstün bir insanlık düzeyine ulaşma çabasıdır. Bu çabanın rind için asıl amacı , gelip geçen hayatın bütün fırsatlarını değerlendirerek dünyada mutlu olmaktır. Divan edebiyatı geleneğinin sürdüğü dönem içinde , hemen her şairde din ve toplum kurallarının ötesinde kendi gönlüncü yaşama özlemi vardır. Öyleki toplumdaki yeri nedeniyle rindlik tecrübesini yaşaması mümkün olmayan şairler bile hep rindden ve rindlikten yana olmuşlardır. Aslında rindlik Divan şairinin kendine kurduğu bir hayal dünyası , rind ise o dünyada yaşattığı bir insan tipidir.

Rindlik , dünya zevklerinden kâm alarak mutluluğa kavuşma çabası olduğu gibi aynı zamanda insan hayatına yön

ve anlam vermesi gereken değerleri ele alarak , onlar üzerinde düşündüren bir düşünce sistemidir. (1)

Yukarıda kısaca tanımını verdiğimiz rind ve rindlik geleneğinin anlatıldığı rindane şiirin edebiyatımızdaki usta temsilcilerinden biri de Nedim'dir. Gerek yaratılışı gerekse yaşadığı dönem gereği Nedim , şiirlerinde rinde ve rindlik geleneğine geniş yer ayırmıştır. Bu nedenle Nedim'in divanındaki şiirlerden şairin yaşadığı dönemin içki ve eğlence alemleriyle , beslenme alışkanlıklarıyla ilgili bazı bilgiler edinmek mümkündür. Örneğin : Baharın en güzel içki ve eğlence mevsimi olduğunu bilen Nedim , gönlüne seslenerek ,

Gül mevsiminde tövbe-i meyden benim gibi
Zannım budur ki sende peşimansın ey gönül
.....
Ben sana bâde içme güzel sevme mi dedim
Benden niçin bu gûne girizânsın ey gönül (2) der.

Bir başka şiirinde de ,

Mey-hâne mukassî görünür taşradan ammâ
Bir başka ferah başka letâfet var içinde (3)

1. Mine Mengi , Divan Şiirinde Rindlik , Ank.1985
s.120-123

2. A.G.N.D. s.293 , 3. A.G.N.D. s.321

diyen şair , meyhaneye ilgili görüşünü , meyhanenin güzelliğini , hoşluğunu anlatır.

Çoktan ey sâki gelip sinemde mihmân olmadın
Derdime de itindeki sâgarla dermân olmadın (1)

beyitinde de içki sunan sâkiden içki kadehiyle derdine derman olmasını ister. içkiye olan düşkünlüğünü ve ramazanda içkiyi bırakmakta ne kadar zorlandığını da ,

Neler çeker ramazân içre iyde dek göresin
Nedim terk-i mey-i hoş-güvâr edinceye dek (2)

Bir taraftan dahı ey muğ-beçe sende görünüp
Bize derd olma mübârek ramazân ayında (3)

Hoş gelir tab'a husûsâ ramazân ayında
Bâde-i nev ne kadar olsa da nâ puhte vü hâm (4)

beyitleriyle dile getiren şair ,

Bezm-i şarabdan geçemem doğrusu Nedim
İşret tabiâtimce tarâb meşrebimcedir (5)

-
1. A.G.N.D. s.290 , 2. A.G.N.D. s.287
3. A.G.N.D. s.323 , 4. A.G.N.D. s.47
5. A.G.N.D. s.256

Destide kadehte doyamam görmeğe bari
Ey gevher-i şeffâf senin mahzenin olsam (1)

Şerâb-ı sâf kadar keyf verdi ey mutrib
Hurûş-ı nağme-i ter kâse-i rebâb içre (2)

diyerek , içkiye ve eğlenceye olan aşırı tutkusundan ,
saf şarabın ve eğlence meclisindeki sazların verdiği
keyiften söz eder. Şair , savaş zamanının geçtiğini , içki
ve eğlence meclisi kurma zamanı olduğunu ,

Zaman-ı rezm geçti şimdi vakt-i bezmdir söylen
Çemen nakşeylesin nakkâşlar püşt-i kemân üzre

Dem-i nev-bâve çini-i tarabdır geçti vakt-i rezm
Murabba' vefk urulsun ba'dezin nevk-i sinan üzre

Bu ol demdir ki bâlin-i siperden penbeyi sâki
Çıkarup vaz'ide ser-şîşe-i sahbâkeşan üzre

Bu ol demdir ki esbân-ı neberdin perçemin mutrib
Koparup bend ide destindeki çûb-ı kemân üzre (3)

beyitleriyle anlatır. Meyhaneci çırağı muğ-beçeden de,

-
1. A.G.N.D. s.297 , 2. A.G.N.D. s.320
3. A.G.N.D. s.25

Bir nigâh-ı âşinâ bestir bize muğ-beçeden
Ba'dezin ey duhter-i rez çekmezüz nâzın senin (1)

Ne zibâ ülfet itmiş duhter-i rez beççe-i muğla
Muvaffak pir-i mey hakkâ püser duhter hususunda (2)

Bir câm bir de la'l-i lebin sundu muğ-beçe
Pîr-i mugan olası aceb meşrebimcedir (3)

Bintü'l-ineb de muğ-beçenin tıpkıdır heman
Bir meşrebi güşâde kızdır sakızlıdır (4)

beyitlerinde söz eder. Ancak , söyleyiş olarak zeki , nükteli bir anlatımla söylenmiş olan bu beyitler kuşkusuz diğer divan şairlerimizin de konu ettikleri bilgileri içerir. Kısacası bu beyitler rindane şiir geleneğimizin güzel örnekleri olmalarından öteye çok fazla mahalli renk taşımamaktadırlar.

Nedim'in şiirlerinde kimi zaman şarapla birlikte yenen mezelerin de adı geçer. Aşağıdaki iki beyitte şair mezelerden söz etmektedir.

Gâh engüş-t-i muhannâsın gehi la'lin emip
Dâne-i 'unnâb ile nûş-ı şarâb etmez misin (5)

-
1. A.G.N.D. s.290 , 2. A.G.N.D. s.316
3. A.G.N.D. s.256 , 4. A.G.N.D. s.257
5. A.G.N.D. s.257

Bezm-i meyde nukle el sunmaz heman ancak Nedim
Dilberin unnâb-ı la'lin çeşm-i bâdâmın bilir (1)

Eski şairler sevgililerinin ağzının şarap kokmasından
hoşlanırlarmış. (2) Nedim de ,

Ne berg-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncedir o dehen koklasam şerâb kokar (3)

beyitinde sevgilisinin şarap kokan ağzını anlatır.

Eskiden çeşitli içkiler içilmektedir. Müselles de bu
içkilerdendir. Taze şaraba otlar karıştırılarak üç kere
tasfiye edildikten sonra içilen , içilmesi haram olmayan
şaraba müselles denilmiştir. Nedim , murabbâyı müselles
sandığı için meyhaneciden şikayet eder.

Murabbâ hamrı müselles deyü satar zâlim
Şarâbın üstüne hürmet biraz da hile katar (4) der.

Burada sözü edilen murabbâ şekerle kaynatılıp kıvamı
geldikten sonra dondurulmuş meyva suyu tatlısıdır. Şarabın

1. A.G.N.D. s.269 , 2. Ahmet Talat Onay , Eski Türk
Edebiyatında Mazmunlar Haz.Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet
Vakfı Yay.Ank.1992 s.392 , 3. A.G.N.D. s.258 , 4.
A.G.N.D. s.55

murabbâ olması koyulaşması demektir. Şarap eskidikçe koyulaşır. Nedim yukarıdaki beyitte " Zalim meyhaneci dondurulmuş meyva suyu halindeki eski şarabı su katarak müselles haline getirip satarak , haram olan şarabın üstüne yalan söyleyerek bir haram daha katar. " demektedir. (1)

Yukarıda sözünü ettiğimiz müsellesle ilgili olarak bir başka kaynakta da şu bilgiler veriliyor : " Müselles ya doğrudan üzüm suyundan ya da eskimiş ve güçlü şaraptan yapılan bir cins kaynamış şaraptır. Sarhoş oluncaya kadar içmemek şartıyla tüketimi meşrudur. Müselles daha çok Trakya üzümleriyle yapılmış olup İstanbul'a hazır olarak Gelibolu'dan gelen gemilerle getirilmiştir. " (2) Nedim'in şiirinden ve kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ışığında müsellesin eskiden içilen , sarhoş oluncaya kadar içmemek şartıyla içilmesi yasak olmayan bir içki türü olduğunu anlıyoruz.

Eyledi bir iki peymâneyle ser-gerdân bizi

Ah o sahbâ satıcı akl alıcı kâfir kızı

1. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Haz.Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.308

2. Robert Matran 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul , Kurumsal İktisadî , Toplumsal Tarih Denemesi , Çev. Mehmet Ali Kılıçbay , Enver Özcan , TTK. Bas. Ank.1990 s.191

Sînesi destindeki peymâneden berrâk u sâf
Ruhları destideki sahbâ-yı terden kırmızı (1)

beyitlerinde de şair , içki sunan , baş döndüren , akıl
alıcı kırmızı yanaklı , güzel bir kafir kızından söz eder.

Kâfir kızı tükenmedi mi mâtem-i peder
Sagâr çekip kızılca sürünmez misin dahı (2)

dizelerinde de yine şair , içki meclislerindeki kafir
kızlarından birine babasının yasına son verip vermediğini ,
içki içmeye başlayıp başlamadığını sorar. Böylece
meyhanelerde eskiden Hıristiyanların içki satıcılığı ,
sunuculuğu yaptığı konusunda bilgi verir.

Meclis-i Cem kurulaldan olagelmiş elbet
Câmdan sonra birer bûse verilmek âdet

Bâri sen ey nigeş-i hasret edip bir cür'et
Şunu bir söyleyen olmaz mı kadeh-kâre acep (3)

diyen Nedim , içki meclisindeki bûse verme geleneğini
dile getirir.

-
1. A.G.N.D. s.336
 2. A.G.N.D. s.332
 3. A.G.N.D. s.343

Sâkiyâ meclise gel cismime gelsin cânım
Ahdler tevbeler ol sagâra kurbân olsun

Ayağın sakınarak basma aman sultânım
Dökülen mey kırılan şîşe-i rindân olsun (1)

mısralarında da şair , içkiye olan aşırı tutkusundan sakinin meclise gelmesiyle canının bedenine geleceğini söylemekten geri kalmaz.

Sakî duracak zaman değildir
Fevt etmiyelim dem-i şebâbı
Bir hâlete koy beni ki olsun
Düşumdaki sof dahı şârâbi (2)

dizelerinde de Nedim , çok fazla içki içmek istediğini dile getirir.

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkiyâ
Kangısın alsam gülü yahut ki câmı ya seni (3)

Bir şeker handeyle bezm-i şevka câm ittin beni
Nîm sun peymâneyi sâki tamam ittin beni (4)

-
1. A.G.N.D. s.354 , 2. A.G.N.D. s.142
3. A.G.N.D. s.355 , 4. A.G.N.D. s.338

beyitleriyle sakiye seslenen şair , onunla konuşur , ona soru sorar , ondan ne istediğini söyler.

Nedim'in şiirlerinde sadece içki ve içki türlerinden söz etmediğini görürüz. içki dışındaki keyif verici maddelerden de şair , çeşitli özellikleri nedeniyle söz etmiştir. Örneğin : Nedim ,

Ehl-i diliz felekte belâmız budur bizim
Tuttuk reh-i savâbı hatâmız budur bizim
.....
Meftûn-ı habb-ı hâli vü ser-hoş-ı la'lliyiz
Düştük belâ-yı keyfe gıdâmız budur bizim (1)

beyitleriyle sadece içki içmeye düşkün olmadığını aynı zamanda afyon da içtiğini belirtir. Şair , afyon ve bir tür panzehir anlamına gelen tiryâkı da şiirlerinde tevriyeli olarak kullanır.

Alil-i mihnete cûd u sehâsı habb-ı zeheb
Marîz-i ye'se atâyâsı şerbet-i dinâr (2)

dizelerinde sözü edilen habb-ı zeheb yaldızlı kağıda sarılmış afyon hapı anlamına gelmektedir.

Zamân-ı habbe-i habb-ı müravvak oldu tamâm
Revâc-ı gerdişi Câm-ı Cem'in mezîd oldu (1)

diyen şair , ramazanın geçmesiyle artık kağıtlı afyon hapı yutma zamanının geldiğini , şarap alınıp satılması veya içilmesinin epeyce arttığını belirtir. (2)

Nedim'in şiirlerinde şarap anlamına gelen duht-i rez , duhter-i rez , duhter-i ineb , hamr , mey , sahbâ gibi değişik kelimeleri kullandığı görülür. İçki anlamına gelen değişik kelimelerin yer aldığı , içkiden söz edilen beyitlere aşağıdaki örnekleri verebiliriz :

O tıfl-ı duhter-i rezle biraz alıştırdık
Atar kapağı aman duymasın peder mâder (3)

Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir
Anınla şeyh efendi de babalı kızlıdır (4)

Hemvâre humla hoş başı câm ile leb-be-leb
Ummü'l-habâis olsa nola duhter-i ineb (5)

1. A.G.N.D. s.96

2. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar
Haz.Cemaî Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992
s.185

3. A.G.N.D. s.55 , 4. A.G.N.D. s. , 5. A.G.N.D. s.322

Göstermez oldu la'lini ol hatt-ı nev sakın
Tahrim-i hamre nâzil olan âyet olmasın (1)

Destide duhter-i rez destte duht-i ineb
Kime elverdi beğim böyle felek dünyâda (2)

Ey gönül duht-i rez almak ise maksûdun
Hele bir kerre de var hâne-i hammârda gör

Tâze şâh üzre açılmış gülü seyrettin ise
Bir de gel câmı hele dest-i kadeh-kârda gör (3)

verdiğimiz bu örnekler kolayca çoğaltılabilir. Nedim , şen , neşeli içkiye , eğlenceye düşkün , hayatı , yaşamayı seven kişiliği nedeniyle şiirlerinde içkiden , eğlenceden ve içki meclislerinden sıkça söz eder. Şair sadece bunlardan söz etmekle kalmayıp dönemin ünlü helva sohbetlerinden ve bu sohbetler sırasında yenilen helva ve tatlılardan da söz eder. Örneğin :

Tezkiir için feth-i Revân ni'meti şükrün
Meclisde gerek kim gele helvâ-yı revânî (4)

beyitinde sözü edilen Revânî ünlü bir tatlıdır. Kafkasya'da Karabağ eyaletinin merkezi olan Revan kasabası

-
1. A.G.N.D. s.302 , 2. A.G.N.D. s.322
3. A.G.N.D. s.140 , 4. A.G.N.D. s.98

padişah Üçüncü Ahmet zamanında fethedilince bu helvanın ortaya çıktığı söylenmektedir. Revânî kelimesinin her iki anlamı da kullanılarak şairlerce çeşitli edebî sanatlar yapılmıştır. (1)

Bu helvâ bezminin hakkâ ki olmaz vasfına kâdir
Nice garrâ kasideyle sitâyiş kılsa hâkânı (2)

beyitiyle de helva sohbetlerinin güzelliğini anlatmanın zorluğuna değinen Nedim ,

Helvâlara söz yok hepsi nâzûk ü şîrîn
Hoş cümlesi ammâ ki efendim leb-i dilber (3)

beyitinde de helvaların güzelliğine diyecek sözü olmadığını , ancak dilber dudağı isimli tatlının da ayrı bir yeri olduğunu anlatmaya çalışır.

Ol benefşi hat gelir evvelde la'l-i dil-bere
Kahve der-peydir bezmde âdetâ gül-şekkere (4)

1. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar
Haz.Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992
s.346

2. A.G.N.D. s.366 , 3. A.G.N.D. s.104

4.A.G.N.D.s.311

Zevk-bahş-i hâb-ı nûşin fikr-i la'lindir senin
Gül-şekersiz kahveyi erbâb-ı dil nûş eylemez (1)

Olsa eltâfınla ger nefis-i nebâtî şehd kâm
 İktisâb eylerdi hanzal lezzet-i gül-şekkeri (2)

beyitlerinde de şair , gül yaprağından yapılan bir tür tatlı olan gül-şekkerden ve kahvenin bu tatlıyla içildiğinden , dolayısıyla o dönem içecekleri arasında kahvenin de bulunduğundan söz etmiş olur.

Nerm-ten dilberlerin âzârı da şirin olur
 Lezzetin telheylemez çîn-i cebin pâlûdenin (3)

beyitinde de bir tür pelte olan pâlûdeden söz edildiği dikkati çeker.

Nedim , Sultan Ahmet'in iyileşmesi nedeniyle yazdığı terkiib-i bendin ,

Bihamdillâh kederler geçti gayri vaktidir olsun
 Bînişlerde safâlar zevkler dil-cûy sohbetler
 Sefûf u hâb yeter vakt oldu gayri neylesin içsin

1. A.G.N.D. s.257

2. A.G.N.D. s.22

3. A.G.N.D. s.366

Mürebâlar muanber kahveler pâkize şerbetler (1)

dizelerinde padişahın iyileşmesinden duyulan mutluluğu bu mutluluk dolayısıyla yapılan kutlamalarda içilen içecekleri ve bu içeceklerin neler olduğunu da söyler.

Kısaca söylemek gerekirse Nedim'in Divanı'ndaki çeşitli şiirlerde yer alan dönemin içki içme geleneği , mezeleri , tatlıları ve beslenme alışkanlıkları ile ilgili bilgiler içeren beyitler bize şairin ve dönemin içki içme geleneğiyle , beslenme alışkanlıklarıyla ilgili bilgiler vermekle birlikte , Nedim'in yüzünü yaşanan dünyaya , günlük hayata çevirdiğini de gösterirler.

Giyim Kuşam , Süslenme

Yukarıda günlük yaşamdan söz ederken Lale Devri'nde giyime , lükse ve gösterişe düşkünlük olduğunu , bunun sadece saray ve çevresindeki kadınlar için geçerli olmadığını , halk arasında da giyime , lükse ve gösterişe düşkünlüğün yayıldığını belirtmiştik. Dönemin özelliğinden kaynaklanan bu güzel giyim merakı , moda ve giyim anlayışı Nedim'in şiirlerine de yansımış , Nedim şiirlerinin bazılarında yaşadığı dönemin giyim anlayışı ve modası hakkında çeşitli bilgiler vermiştir. Örneğin : Şair ,

Mû-be-mû dikkatler ettim kıl kadar farketmedim
Kaşların billâh beğim dûşundaki semmûrdan (1)

Nigehin vakt ola zülf ü hat arasında Nedim
Bürünüp şâl-i siyâha yata semmûr üzre (2)

Gelmiş hat-ı siyeh ruhuna âh ey gönül
Semmûr hoş yakışmış o gül penbe atlese (3)

beyitleriyle o dönemde samur kürk giyimine düşkünlüğü gözler önüne serer.

1. A.G.N.D. s.307

2. A.G.N.D. s.324

3. A.G.N.D. S. 325

Zülf ü külâhı verdi hâlel mağrîb ü Fas'a
 Çeşm-i kebûdu saldı akın mülk-i Çerkes'e (1)

.....
 Çâk etmesin mi câme-i sebzin görünce gül
 Bak şol yeşil mukaddeme ol kırmızı fese (2)

beyitlerinde de başa giyilen külâh ve festen söz eder. Bir başka beyitinde de gördüğü Cezayirli güzelini , başında kırmızı fes olduğunu şöyle anlatır :

Deryâ-yı ışka dün beni baştarda eyledi
 Bir dâne al fesli Cezâyerli âfeti (3)

Nedim ,

Sürîn üstündedir dik dik gibi şimdi kemerler hep
 Miyân-ı dil-berânda bir yeni çıktı kıyâfet var (4)

mısralarıyla kendi döneminde ortaya çıkan yeni giyim tarzına dikkat çeker. Aynı şiirin bir başka beyitinde ,

-
1. A.G.N.D. s.325
 2. A.G.N.D. s. 366
 3. A.G.N.D. s. 330
 4. A.G.N.D. s. 142

Unutturdu bana serv-i revânı dün gülistanda
Efendim bir uzun boylu yeşil atlaslı âfet var (1)

diyerek yeşil atlastan elbise giymiş bir güzeli anlatır

Köy göçtüde destârın alıp destine kasden
Öldürdü beni dâl-i arak-çin ile kâfir (2)

beyitinde de kavuksuz arak-çinli bir dilberi tasvir eder. Burada sözü edilen Dâl-i arak-çin o dönemde börk ve kavuk gibi ağır , resmi başlıkların yerine giyilen hafif başlıktır. Arak-çinin sözlük anlamı ter toplayıcıdır. Kavuk ve fes altına giyilen ince örme takkeye de arak-çin denildiğini kaynaklardan öğreniyoruz. (3) Şair ,

Yiğit mi oldun a cânım nedir bu kırmızı şâl
Başında dün dahı bağılıydı kırmızı çenber (4)

dizelerinde kadınların başlarına örttükleri bir değirmi ince tülbent yemeni olan çenberden söz eder. Çenberlerin oyalı ve renk renk boyanmış olanları da vardır. Bunların biraz kalın ve koyu siyahlarını Anadolu'da özellikle Ermeni

-
1. A.G.N.D. s.142 , 2. A.G.N.D. s.104
 3. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Haz.Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay.Ank.1992 s.114
 4. A.G.N.D. s.55

kadınlarının örttüklerini ve bu örtü yoluyla Müslüman kadınlarından ayrıldıklarını biliyoruz. Çenberlere baş çenberi , boyun çenberi gibi isimler de verilmiştir. Eskiden kadınlar gergefte işledikleri sırmalı , ipekli ve elde yaptıkları oyalı yemenileri de örtmüşlerdir.

Yemenilerin biraz kalın olanlarını eski esnaf ustaları ve ulema sınıfından olmayanlar fes üzerine sarık gibi sarmışlardır. Çenberin bir diğer adı da yazmadır. Özellikle İstanbul'un Çengelköy ve Kandilli yazmaları ünlüdür. Zengin kızları ve gelinler genellikle çenberlerin altın tel işlemeli olanlarını kullanmışlardır. (1)

Limoni Hatâyide o pistâna nigah et

Hiç böyle celfî şa'saa nârenc bulunmaz (2)

beyitinde Nedim , Hata memleketinde dokunan ipekli , kıymetli bir kumaşı ve bu kumaşın limon renklisinin de bulunduğunu söyler. Şair ,

1. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar
Haz.Cema1 Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay.Ank.1992 s.104

2. A.G.N.D. s.275

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder
Nâzeninim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni (1)

diyerek sevgilisinin giydiği güllü dibayı anlatır.

Sinemi deldi bu gün bir âfet-i çâr-pâreli
Gül yanaklı gülgülü kerrâkeli mor hâreli
Çifte benli sîm gerdenli güneş ruhsâreli
Gül yanaklı gülgülü kerrâkeli mor hâreli

Bir cüvan kaşı sarık sarmış efendim başına
Sürme çekmiş ıtr-ı şâhiler sürünmüş kaşına
Şimdi girmiş dahı tahminimde on beş yaşına
Gül yanaklı gülgülü kerrâkeli mor hâreli (2)

şarkısında da , onbeş yaşına yeni girmiş kerrâke giymiş gül yanaklı , cüvankaşı sarık sarmış , ıtr-ı şâhiler sürüp süslenmiş bir güzeli ve ona hayran oluşunu anlatır. Hayran olduğu bu güzelin giyimini tasvir eder. Şairin yukarıda sözünü ettiği ıtr-ı şâhi güzel bir kokudur. Kaynaklardan padişahlara özgü güzel kokulara da bu ismin verildiğini öğreniyoruz. Kerrâke ise eskiden giyilen hafif yakası kürksüz cübbedir. Şair , bu şiiriyle yaşadığı dönemin süslenme biçimini ve giyim tarzını tanıtır. Bir başka

şarkısında da ,

Kaplatıp gül-penbe şâli ferve-i semmûruna
 O siyeh zülfü döküp ol sine-i billûruna
Itr-ı şâhiler sürüp ol gerden-i kâfûruna
 İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum (1)

diyerek sevgilisine bayramda nazla seyrana çıkacağı zaman nasıl süslenmesi ve giyinmesi gerektiği konusunda bilgi verir. Sevgilisine seslenerek ,

Sal hatt-ı siyeh-kârın o ruhsâre-i âle
Semmûrunu kaplat bu sene kırmızı şâle
 Al deste eğer lâle bulunmazsa piyâle
 Ver hükmünü ey serv-i revan köhne behârın (2)

diyen şair , dönemin modasının ne olduğunu , bahar mevsiminin tadının nasıl çıkarılacağını anlatır. Sevgilisine moda uyararak samur kürkünü kırmızı şalla kaplatmasını söyler.

Lâlenin reşk ile hûn olduğu ser-tâ-be kadem
 O miyâne sarılan kırmızı şâlindendir (3)

beyitinde de şair sevgilisinin beline sardığı kırmızı şal yüzünden lalenin onu kıskanarak baştan ayağa kan gibi

-
1. A.G.N.D. s.353 , 2. A.G.N.D. s.347
 3. A.G.N.D. s.260

kırmızı olduğunu söyler.

Bir tâb verdi kaşlarına senin vesme kim
Ancak o tâbı deşneye seng-i fesân verir (1)

beyitinde , " Rastık kaşlarına öyle parlaklık verdi ki o parlaklığı hançere ancak bileği taşı verebilir. " diyen şair , kaşlarına vesme sürmüş bir güzelden söz eder. Yukarıdaki beyitte sözü edilen vesme için kaynaklarda aşağıdaki tanımlar veriliyor : " Vesme çivit yaprağı demektir. " , " Arapçada çivit yaprağı ve rastık ile vücuda dağ , damga ve nişane yapmaktır. " , " Bir nebattır. Kadınlar kaynatıp suyuyla kaşlarını boyarlar. " (2) Bu tanımlardan kadınların süs için kaşlarına çektikleri rastık veya çivit yaprağına vesme denildiği anlaşılmaktadır. Bir başka beyitte ,

Geh sürme gâh vesme vü gâhi piyâle çek
Ey serv-i nâz çekme yeter gayrı kâmeti (3)

demekle Nedim , kâmet çekmeyi boy atmak , savaşa hazırlanmak anlamıyla kullanmakla birlikte kendine özgü bir

-
1. A.G.N.D. s.17
 2. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Haz.Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.430-431 , 3. A.G.N.D. s.330

nükte yapmıştır. Beğendiği güzelin sürme , vesme , piyâle çekmesini istemiştir. Yukarıdaki beyitte geçen serv-i nâz ismi Nedim'in Divanı'nda çok kullanıldığı için kaynaklarda bu ismin bir kadın ya da cariye adı olması ihtimalinin bulunduğu da söz edilmektedir. (1)

izâr ü çeşmine sorsan henüz bilmezler
Ki reng-i vesme siyeh-rûy gâze âl midir (2)

beyitinde de vesmeye yer veren şair , aşağıda vereceğimiz beyitlerde de sürme ve kuhl kelimelerinden yararlanarak göz süslemeciliğinde kullanılan ve aslen bir tür toz olan sürme ile ilgili bilgiler verir. Eskiden sürmenin Isfahan'dan geleni değerlidir. Nedim'de şiirlerinde bunu dikkate alarak sürmenin Isfahan'dan geleninin makbul olduğuna telmih yapar.

Hâk-i pâyinden varıp bâd-ı sabâ tarh eylemiş
Sürmenin gerdi kesâd-âsâ Sıfâhân üstüne (3)

Ki bir âlî murakka' yazdı kim ger bulsa hattâtan
Midâd-ı müşk-bûyun kuhl ederler dîde-i câne (4)

-
1. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Haz.Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.431
 2. A.G.N.D. s.263 , 3. A.G.N.D. s.12
 4. A.G.N.D. s.128

Senin hâk-i derindir Isfâhânî sürme âlemde
Kör osun işidip derd-i hasedle Isfâhân'da şâh (1)

Örneğin ,

Gâh engüş-t-i muhannasın gehi la'lin emip
Dâne-i unnâb ile nûş-ı şarâb etmez misin (2)

beyitinde de " Bazen kınalı parmağını , bazen de dudaklarını emip unnâp tanesiyle şarap içmez misin ? " diyen Nedim , kınalı parmaktan söz ederek , bize yaşadığı dönemde kına kullanıldığını haber verir. Kına , kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen saç ve elleri boyamakta kullanılan tozdur. Eskiden beri bu toz çeşitli şekillerde süslenme amacıyla kullanılmıştır. Günümüzde de kullanılmaktadır. Nedim'in şiirinde de kınadan söz edilmesi, bu maddenin şairin yaşadığı dönemde de kullanıldığını belirtmesi nedeniyle önemlidir. Nedim şarkılarından birinde ,

Mû-miyânım pek güzel yakıştı büldârî sana
Hem muvâfık düştü bu destâr-ı hünkârî sana
Goncesin söyle sabâya eylesin bâri sana
Reng-i gülden câme bûy-ı yâsemenden pirehen (3)

mısralarıyla sevgilisine çok yakıştırdığı büldâriden ona uygun olan destâr-ı hünkâriden söz eder. Goncaya

1. A.G.N.D. s.236 , 2. A.G.N.D. s.285

3. A.G.N.D. s.355

benzettiği sevgilisine seslenerek , ondan kendisine gül renkli bir elbiseyle yasemin kokusundan bir gömlek yapmasını istemesini söyler. Şair , bu dizelerde sevgilisine yakışacağını düşündüğü giyim tarzını anlatır.

Şu zibâ germesûdu sevdiğim gel al ziyan etme
Çıkar bir câme sana belki artar nîm-tenlik de (1)

beyitinde de Nedim sevdiğinden güzel , ince , ipekli kumaş ziyan etmeyip almasını , kendisine bir elbise çıkacağını , belki bir mintanlık kumaşın da artabileceğini söyler.

Yukarıdaki beyitte sözü edilen ince , ipekli bir kumaş olan gemesûttan başka Nedim'in şiirlerinde canfes , darâyî , hıtâyî , kemhâ , vâlâ gibi kumaş isimleriyle kerrâke , kakum , semmûr , câme nîm-ten gibi çeşitli kürk ve giysi isimlerine de rastlanmaktadır. Şair , şiirlerinde söz ettiği bu kumaş ve giysi isimleriyle döneminin giyim anlayışını büyük ölçüde yansıtmıştır diyebiliriz.

İydiye câmelerle çıkıp seyre dilberân
Uşşâkın ettiler yeniden hâlini yaman (2)

beyitinde bayram günü güzel elbiselerle gezmeye çıkan

1. A.G.N.D. s.317 , 2. A.G.N.D. s.92

güzellerin aşıkları perişan ettiklerini anlatan Nedim ,

Ne ma'ni gösterir dūşundaki ol âteşin atlas

Ki ya'ni şu'le-i can-sûz-ı hüsn ü ânmısın kâfir (1)

beyitinde de sevgilisine üstüne giydiği ateş renkli elbisenin güzelliğiyle can yakan ateş anlamına gelip gelmediğini sorar.

Ne gördüm ol büt-i nâzende nîm mest olmuş

Kolunda dâmen-i kerrâke elde bir gül-i âl

Küleğ şikeste vü ser-tâ-be-pây nahvet ü nâz

Kemer güsiste zenah tâ-be-nâf hüsn ü cemâl (2)

mısralarıyla şair , yarı sarhoş kendinden geçmiş bir güzelin dağınık , pejmürde giyimini anlatır. Sa'dâbâd'da dolaşan altın kemerli güzeli ,

Zer kemerli beli hançerli cüvânân anda (3)

dizesiyle anlatan Nedim'in ,

Güşâd eyle aman ol düğme-i zerrini bir pâre (4)

1. A.G.N.D. s.267 , 2. A.G.N.D. s.36

3. A.G.N.D. s.357 , 4. A.G.N.D. s.350

Düğme-i zer değil ol gerden-i kâfur üzre (1)

dizelerinde de o dönemde kullanılan altın düğmeye şiirinde yer verdiğini görüyoruz.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Nedim'in şiirlerinde verdiği bilgiler , Lale Devri'nde giyim kuşama ve lükse olan düşkünlükle ilgili olarak başka kaynaklarda verilen bilgileri doğrulamaktadır. Örneğin : Altın düğmeden söz edilmesi bu düşüncemizde haklı olduğumuzu gösterir.

Nedim , divanındaki şiirlerden bazılarında güzelleri ve giyimlerini , bunların giyimlerindeki inceliği , zevki ve zerafeti anlatarak dönemin anlayışını ortaya koyar. Şairin,

Pür etti küçeyi sıyt-ı feşâfeş-i dâmân
Erişti zirve-i nâhide çin çin-i halhal (2)

beyitinde geçen halhal , Arap ülkelerinde kadınların ayak bileklerine süs olarak taktıkları gümüş veya altın halkadan yapılmış ayak bileziğidir. Bu Araplara özgü bir süs eşyası olduğu için şairlerimizin bundan söz etmesi ancak Arabistan'a gitmiş olmaları ya da oradan getirilen cariyelerden görmüş olmaları yoluyla olabilir denilmektedir. Nedim Arabistan'a gitmemiştir. O'nun şiirinde halhaldan

geçmişte bizde de halhal kullanıldığı düşüncesini akla getirmektedir. (1)

Eskiden kavukla sarık , sarıkla fes arasına hocalar misvak , hutbe kâğıdı , hilâl , muska koydukları gibi çiçek gül ya da kokulu yapraklar da koyarlarmış. Halk arasında da aynı şeyi yapanlar görülmüş.

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzre yerin var
Gül goncesisin gûşe-i destâr senindir
Gel ey gül-i ra'na (2)

diyen Nedim , yukarıda sözünü ettiğimiz sarık içine çiçek koyma geleneğinden yararlanarak sevgilisini sarık köşesine yerleştirilen güllere benzeter.

Ben bu gün bir nev-bahâr-ı hüsn ü ân seyreyledim
Tarf-ı destârında sünbül gibi mûlar var idi (3)

beyitinde de şair , saçları destârının kenarından çıkmış bir güzel gördüğünü söyler. Ayrıca güzelin destâr kenarından çıkan saçlarını sümbüle benzetmekle yukarıda

1. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Haz. Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.187-188

2. A.G.N.D. s.271 , 3. A.G.N.D. s.339

sözünü ettiğimiz , sarık içine çiçek koyma geleneğine de telmih yapar.

Bir nezâketle açıp fes gûşesinden perçemin
Şöyle göstermiş ki kim gördüyse hayrân oldu hep (1)

Seyret beyâz feste ol zülf-i muanberi
Şeb-bûyu gör ki berk-i semenden kabâsı var (2)

beyitlerinde de perçemini fesinin köşesinden incelikle gösteren , herkesi kendine hayran bırakan bir güzelle , zülfü anber kokulu , beyaz fesli bir başka güzeli öven Nedim

Giymiş o rûh-ı musavver kırmızı canfes kabâ (3)

dizesinde de başka bir güzelin giyimini över.

Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi destmâl olmuş sana (4)

beyitinde de şair , nazın ucunun işlenmesiyle oluşturulan mendilden söz eder. Şüphesiz şairin sözünü ettiği bu mendil sevgilisinin mendilidir.

1. A.G.N.D. s.254

2. A.G.N.D. s.262

3. A.G.N.D. s.355

4. A.G.N.D. s.249

Nedim bazı şiirlerinde de giyim kuşamla ilgili benzetmelerden yararlanır. Örneğin : Şitaiyyesinde ,

Başında kar saçığı sarık arkada sâde

Nice gezer bu soğuklarda bilmezem ar'ar (1)

dizelerinde dağ servisini başında kar saçaklarından sarık bulunan , sade giyimli bir insana benzetir , kişileştirir. Bu tür örneklerin sayısı kolayca çoğaltılabilir.

Sonuçta Nedim , şiirlerinde sözünü ettiği kumaşlar , giysiler ve süslenme araçlarının yardımıyla yaşadığı yüzyılın giyim tarzını ve modasını , insanların giyime verdikleri önemi büyük ölçüde yansıtabilmiştir diyebiliriz.

Gelenek , Görenek ve İnançlar

Tedavi Yöntemleri

Toplumumuzda atalarımızdan , geçmişten gelen çeşitli gelenek görenek ve inançlara rastlamak mümkündür. Gelenek , görenek ve inançlar geçmişten bugüne insan yaşamında önemli bir yer tutarak , insan yaşamını yönlendirmiş bu özellikleri dolayısıyla sanatçılar tarafından sanat eserlerinde çeşitli şekillerde anlatılmışlardır. Divan şairlerimizin de eserlerinde kimi zaman geleneklere , göreneklere ve inançlara yer verdikleri görülmüştür.

Yaşadığı dönemin günlük hayatını çeşitli yönleriyle şiirlerinde anlatmasıyla dikkati çeken Nedim de yaşadığı yüzyılın çeşitli inançlarına , gelenek ve göreneklerine az da olsa şiirlerinde yer vermiştir. Örneğin : İbrahim Paşa'ya helva sohbeti dolayısıyla yazdığı bir şiirde ,

Düşmenin helvâsı da burnunda koktu gâlibâ

Zannım oldur kim zamân-ı sayfe dek etmez karâr (1)

beyitinde burunda helva kokması inancına değinir. Bu inanışa göre helva pişmediği halde buruna helva kokusunun gelmesi, kişinin yakınlarından birinin öleceği anlamına gelir. Bu yüzden helva kokusu hissedilince ya da helva akla

gelince hemen helva pişirilerek ölüm engellenmeye çalışılır.
(1)

Hep kesb-i yedindir başına her ne gelirse
Resmolmuş ezel hatt-ı cebin nakş-ı kef içre (2)

beyitiyle , hayatta insanın başına ne gelirse hepsinin kendi elinde yazılı olduğu , alinyazısının ezelden avuç içindeki çizgilerle belirlendiği inancını anlatır. Yine aynı inancı ,

Kesb-i yeddir denilir başa gelen insanın
Safha-i kefte hat-ı cebhesi mersûm gibi (3)

beyitiyle de ifade eder. " insanın başına gelen (hayır ve şer) el kazancıdır. Yani her iyiliği ve kötülüğü insan kendi eliyle başına getirir. Bu nedenle insanın alinyazısı avcunda yazılı gibidir. " demek ister.

Ellerdeki çizgilere bakarak gelecekte söz eden fal türüne eskiden ilm-i kef denirmiş. Nedim'in yaşadığı dönemde de bu fal türünün var olduğu şairin yukarıdaki beyitinden anlaşılmaktadır. (4)

1. A.G.N.D. s.407 , 2. A.G.N.D. s.328

3. A.G.N.D. s.329

4. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar
Haz.Cemal Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.198
s.198

Nedim divanındaki kasidelerden birini Enverî Divanı'nı açarak fal tuttuğu beyitlerle bitirir.

Alıp o şevk ile divân-ı Enverî'yi ele
Güşâde eyledi niyyet tutup o dem bir fâl (1)

diyen şair , o dönemde yaygın olan fal açma yöntemlerinden birini , Enverî Divanı'nı açarak fal bakmayı anlatır. Eskiden kitap açmak , kahve telvesine bakmak , iskambil kağıdı dökmek , bakla atmak yoluyla geleceği ve olacakları öğrenmeye çalışmaya fala bakmak denilmiştir. Fal çeşitleriyle Kur'ân-ı Kerim , Mesnevî-şerif , Hâfız Divanı ile bakılan fallarla ilgili olarak kaynaklarda da çeşitli bilgiler vardır. (2)

Nedim de yukarıda örnek verdiğimiz beyitlerde kendi döneminin fal açma yöntemlerine ilişkin bilgiler vermiştir. Şair ,

Açılmaz oldu çemenlerde çeşm-i şehlâsı
Değirdi nergise çeşm-i rûzgâr nazar (3)

Bedr-i tamâmıma nazar değmesin felek
Meclisde ayş ü nûş bu şeb meşrebimcedir (4)

1. A.G.N.D. s.37

2. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Haz. Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.164-165 , 3. A.G.N.D. s.54 , 4. A.G.N.D. s.256

beyitlerinde nazar değmesi inancına değinir.

Cemreler her sene tâ birbirinin ardınca
Nev-bahâr erdiği müjdeyle gülistana gelir (1)

beyitinde de Nedim , halk arasında havaların ısınması ve baharın habercisi olarak bilinen cemre düşmesi inancını anlatır.

İşte hûn oldu dilim gamze-i ayyâşın için
İşte hançerlere düştüm senin ol kâşın için (2)

beyitinde şair , eski bir intihar etme yönteminden söz eder. Sözü edilen ve " hançere düşmek " adıyla bilinen bu intihar şekli; kama , hançer gibi ucu sivri keskin bir aleti kalp üstüne dayayıp hızla yere atılmaya , bu şekilde hançerin göğüsten girip sırttan çıkması yoluyla intihar etmeye verilen isimdir. (3)

Çürümekten korumak , kışın taze taze yemek , hastalara ve hamile kadınlara istediklerinde vermek amacıyla uzun süre korumak için üzüm asmak , meyve saklamak Anadolu'da çok eski bir âdettir. Meyveler çeşitli şekillerde saklanabilir. Ancak en güvenilir ve temiz şekilde pamuk içinde saklanır. Şairlerimiz de bu gelenekten yola çıkarak , soğuktan söz

1. A.G.N.D. s.66 , 2. A.G.N.D. s.352

3. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar
Haz.Cemal Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.190

ederken donması istenmeyen nesnelere yakut gibi pamukta saklanmasını tavsiye etmişlerdir. (1) Nedim de şitaiyyesinde ,

Bürrüdet öyle ki buzlanmasın deyü lâyıık
Konulsa penbeye yâkut-pâre-veş ahker (2)

beyitiyle hem yukarıda sözünü ettiğimiz geleneğe telmih yapar hem de kışın soğğunun ateşi bile donduracak kadar şiddetli olduğunu anlatır.

Gubâr-ı pâyini dahı sürüp ruhsârına der kim
Seni ben penbelerde saklarım kim müşk-i nâbımsın (3)

beyitinde de şair yine " pamukta muhafaza etme " geleneğinden söz eder.

Sûk-ı isti'dâda şeh-râyin edip yârân-ı nazm
Ettiler gül-rîzler âvîze dükkân üstüne (4)

Sitânbul'u kılıp envâ'-ı şeh-râyin ile tezyin
Meserretler ile döndürdü her sükun gülistâne (5)

1. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar
Haz.Cemal Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.66

2. A.G.N.D. s.54 , 3. A.G.N.D. s.73

4. A.G.N.D. s.10 , 5. A.G.N.D. s.129

beyitlerinde de Nedim , " şeh-râ-yin " adı verilen donanma ve şenlik düzenleme geleneğini anlatır. Yukarıda verdiğimiz birinci beyitle ilgili olarak kaynaklarda Nedim'in bu beyitte , " Şair dostlarım , istidâd çarşısında şeh-râ-yin yapmak için dükkânlarına gülrizler , yani gülriz adlı laleler astılar. " dediği söyleniyor. Ancak Sûdi'nin Hâfız şerhinde Gülriz'in bir tür kumaş olduğunu söylediği belirtilerek , şeh-râ-yin dolayısıyla dükkânlara kumaş asılması geleneğimiz olduğundan , Nedim'in bu kelimenin iki anlamını da kullanarak hem bu geleneği hatırlattığı hem de lale anlamını düşündüğü şeklinde bir yoruma gidilmesinin doğru olacağı açıklanıyor. (1)

Nedim Şehzade Numan'ın doğumu dolayısıyla yazdığı tarihte de yukarıda sözünü ettiğimiz şeh-râ-yin yapma geleneğine değinerek , şehzadenin doğum müjdesi alındıktan sonra çarşıda , pazarda yapılan kutlamaları , şenlikleri ve haberin verdiği mutluluğu anlatmıştır. (2) Nedim'in ,

Hemân alkış sedâsın andırırımış çağlayan sular
Ederlermiş duâsın pâdişâh-ı ma'delet kârın (3)

dizelerinde sözü edilen " alkış " padişahlar ve vezirler hakkında halk tarafından söylenen dua sözleridir.

1. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar
Haz.Cemal Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.180

2. A.G.N.D. s.155 , 3. A.G.N.D. s.348

Bayram törenlerinde , padişahın bayram tebriği esnasında daha çok çavuşların ağzından söylenen " Ömr ü devletinle bin yaşa ! " , " Aleyke avnillah ! " , " Uğrun açık , ikbâlin füzûn olsun padişahım , senden büyük Allah var ! " gibi sözler alkış sözleridir. Bu alkış sözlerinin zaman zaman değişiklik gösterdiği ve bazı padişahların bu sözleri değiştirdiği olmuştur. Osmanlılarda çok eskilere dayanan bu gelenek Tanzimat döneminde yıkılmaya yüz tutmuştur. (1)

Şair , örnek verdiğimiz yukarıdaki beyitte çağlayan suların sesini alkış sesine yani padişahlar için hep bir ağızdan söylenen dua sözlerine benzetmiştir.

Nedim şiirlerinde bazen yaşadığı dönemde kullanılan aletlere ve bunların ne amaçla kullanıldıklarına ilişkin bilgiler de verir. Örneğin :

Haddeden geçmiş nezaket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzölmüş şîşeden ruhsâr-ı âl olmuş sana (2)

beyitinde sözü edilen "hadde" , erimiş madenlerden tel

1. İskender Pala , Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü , C.1-2 Akçağ Yay. Ank. 1989 s.32

2. A.G.N.D. s.249

yapmakta kullanılan delikli bir alettir. Bu alet ayrıca sırma çekmekte ve inceltmekte de kullanılırmış..(1) Bir başka beyitte de şair ,

Mıstarlı kağıd üzre yazıp nazma gûyiyâ
Teşyi' eder edâyı kalem nerdübâna dek

diyerek yaşadığı dönemde kullanılan aletlerden biri olan mıstarı anlatır. " Mıstar " satır yapacak aletin adıdır. Eskiden kağıtlara bugünkü gibi çizgi çizilemezdi. Yazıyı doğru bir satıra dizmek için mıstar kullanılırdı. Mıstar , bir mukavva üzerine eşit aralıklarla gereğince bağlanmış iplerden oluşurdu. Sayfa üzerine konan ve elle bastırılan ipler kağıt üzerinde iz bırakır , bu izler de satır oluştururdu. Mıstara bağlanan iplerin eşit aralıklı ve sayfanın tam ortasına gelecek şekilde yerleştirilmesi gerekirdi. Ayrıca karşılıklı sayfaların da dengeli ve düzgün satırlarla çizilmesine özen gösterilirdi. Mıstarların meşk mıstarı , sahife mıstarı , hilye mıstarı , kıta mıstarı v.b. çeşitleri de vardı. (2)

İnsanlar eskiden beri hastalıklarını çeşitli yöntemlerle , doğal maddelerle , bitkilerle v.b. şeylerle tedavi etmeye çalışmışlardır. Kendilerince bazı bitkilerin

1. İskender Pala , Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü , C.1-2 Akçağ Yay. Ank.1989 s.201

2. A.g.e. s.343

bazı hastalıkları iyi edici olduğunu keşfetmişlerdir. Bu tür iyileştirme yöntemleri halk arasında gelenek halini almış , çeşitli biçimlerde edebiyat eserlerinde ya da kitaplarda anlatılmaya başlamıştır. Nedim'in Divanı'ndaki şiirlerin bazılarında da sözünü ettiğimiz halk arasındaki tedavi yöntemlerine ya da eski tıpta kullanılan habb-ı zeheb şerbet-i dinâr , kâfur , ma'cun , bir çeşit panzehir olan tiryâk gibi maddelere değinildiğini gördük. Örneğin :

Nedim ,

Görün bu derdi ki tiryâk-ı erbaayla tabîb
Diler ki zahm-ı çehâr-ebrûvana çâre göre (1)

beyitinde tabibin tiryâk-ı erbaayla dört kaşlıların kalplerde açtığı yaraya çare bulmaya çalıştığını söyler.

Müdâvât-ı dil-i mahrûra bür'üs sâadır el-hak
zülâl-i la'l-i hatt-âverdi nilüfer midir bilmem (2)

dizelerinde sözü edilen nilüfer durgun sularda yetişen bir çiçektir. Güneş doğarken açar , batarken kapanır. Türkçede bu çiçeğe lüfer çiçeği de denir. Örnek verdiğimiz beyitte " Sevgilinin henüz terlemiş ayva tüyleri altındaki dudağı ateşli bir kalbin tedavisi için hemen etkisini gösteren nilüfer midir bilmem. " diyen Nedim , dudağın zülâlini nilüfer yetiştiren suya benzeterek bu suyun ateşle

yanan bir kalp için hemen etkisini gösteren bir ilaç olduğunu anlatır. Kaynaklarda nilüferin tedavi edici etkisiyle ilgili olarak " Nilüfer suda yetişip çürüdüğünden doğasında fazla soğukluk bulunması ve bu soğukluk etkisiyle kalbin ateşini (burûdet) giderici özelliği olan bir bitki olabilir " denilmektedir. (1)

Nereye gitti o her-câyi o meh-pâre aceb
Kimlerin yâresine merhem-i kâfur oldu (2)

Itr-ı şâhiler sürüp o gerden-i kâfuruna
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum (3)

Attâr şûhu gerden-i pür hâlin eğdirip
Bir kabza habb-ı fülfulü kâfûr-ı nâbe kor (4)

beyitlerinde de şair eski tıpta kullanılan kâfurdan bahseder. Yukarıda verdiğimiz birinci beyitte kâfur tedavi edici özelliği nedeniyle , diğer iki beyitte ise rengi dolayısıyla sevgilinin gerdanına benzetilerek benzetme amacıyla kullanılmıştır. Kâfurla ilgili olarak kaynaklarda çeşitli bilgiler vardır. Elimizdeki kaynaklar içinde en geniş bilgiyi veren kaynakta kâfurla ilgili olarak şu

-
1. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Haz. Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.410-411 , 2. A.G.N.D. s.343 , 3. A.G.N.D. s.353
4. A.G.N.D. s.266

bilgiler verilmiştir : " Uzakdoğu ülkelerinde yetişen ve tıpta kullanılan bir çeşit bitki . Çiçeği papatya çiçeğine benzer. Asıl beyaz kâfur bu ağacın yapışkan olan zamkıymış. Renkli , yarı şeffaf ve kolay kırılan , kuvvetli kokan bir maddeymiş. Eski tıpta üçüncü dereceden soğuk ve kuru bilinir. Afiyet ve iştah açıcı , ateşli şişlikleri giderici , başağrısını dindirici , uyku verici ve cinsî istekleri arttırıcı özelliklere sahipmiş. Kâfur çok güzel kokarmış. Kâfur ağacının kendisi büyük odunu ak ve yumuşak olurmuş. Kâfur bu ağacın iç kısmında bulunurmuş. Kâfuru itriyatta çok kullanırlar. Fensurî ve Reyâhi adlı çeşitleri en iyi cins kâfurmuş. Eskiden aydınlatıcı maddeler ve mum imalatında da kullanılırmış. Kâfurun kırmızı olanları da vardır. Bunların suyu uçurularak beyazlatılırmış. Kâfur cennette bir ırmağın da adıdır.

Eskiden ölülerin kokusu varsa gitsin ve kabirde yılan v.s. hayvanlar dokunmasın diye gözlerine , kulaklarına , burnuna ve yedi secde azasına pamukla suya karıştırılmış kâfur koyarlarmış. Hatta bazı yerlerde ölüyü bir kere de kâfurlu su ile yıkarlarmış. Bu yüzden kâfur kokusu ölüme delalet eder. " (1)

Aceb kânûn-ı makbûl üzre tertîb-i ilâc ettin

Aceb merhem kodun dillerdeki zahm-ı nihân üzre (2)

1. İskender Pala , Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü , C.1-2 Akçağ Yay. Ank.1989 s.276 , 2. A.G.N.D. s.28

beyitiyle ,

Alil-i mihnete cûd ü sehâsı habb-ı zeheb
Mariz-i ye'se atâyâsı şerbet-i dînâr (1)

Aceb esrâr-ı hayrettir bu eczâ-yı cihan el-hak
Aceb terkîb olunmuştur aceb ma'cun-ı hikmettir (2)

beyitleri de yukarıda sözünü ettiğimiz tıpla ve tedavi yöntemleriyle ilgili kelimelerin ve bilgilerin yer aldığı beyitlerdendir.

Yukarıda verdiğimiz çeşitli örneklerden başka Nedim , Ramazaniyyesinde ramazanın nasıl başladığını , ramazan günlerindeki yaşamı , Bayramiyyesinde de bayramın saraydaki ve saray dışındaki kutlanış biçimini , bayram eğlencelerini ve bayramlaşma geleneğini anlatır. Ramazanın ve bayramın anlatıldığı şiirlere " İstanbul'da Yaşam " bölümünde yer verdiğimiz için burada yeniden sözünü ettiğimiz bu şiirlere yer vermedik.

Nedim , padişahın tersaneye gelişi nedeniyle yazdığı tarihte de kurban kesildiğinden , dua edilip şenlikler yapıldığından söz eder. Bu şiirde anlatılanlardan anlaşıldığına göre şairin yaşadığı dönemde de sevindirici , mutluluk verici olaylar yaşandığı zaman kurban kesme

geleneği vardır.

Sonuç olarak çeşitli örneklerle açıklamaya çalıştığımız Nedim'in şiirlerinde yer verdiği bazı gelenek , görenek , inanç ve tedavi yöntemlerinin , dönemin yaşam biçimi ; inançları ve alışkanlıkları konusunda bizi aydınlatmaları bakımından önemli olduklarını söyleyebiliriz. Şair bütün bu anlattıklarıyla , şiirleriyle yaşadığı yüzyılın toplumuna ışık tutar.

İnsan Yapısı ve Toplum

(Tipler , Kişiler)

Nedim'in şiirlerinde yaşadığı dönemin önemli kişileriyle İstanbul'da yaşayan değişik kesimlerden insanlarla karşılaşmak ve dönemin toplum yapısı hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

Şairin şiirlerinde yer alan kişiler arasında öncelikle padişah Üçüncü Ahmet'le , Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'yı sayabiliriz. Bu kişiler özellikle şairin kasidelerinde yer alırlar. Ayrıca dönemin önemli diğer kişileri şehzadeler , padişahın kızları, Kaptan Mustafa Paşa , İzzet Ali Bey , Kethuda , Defter-i Hakâni Emini , Damadzâde , Müftü İsmail Efendi ve Darü's-sâde Ağası Beşir Ağa gibi kişilerin de şiirlerde sözü edilir. Yukarıda sıraladığımız kişiler arasında en çok sözü edilenler dönemin en önemli kişileri olması dolayısıyla padişah ile sadrazamdır. Ancak Nedim'in şiirlerinde sözünü ettiği bu kişiler , gerçek insan kimlikleriyle yaşayan kişiler olarak karşımıza çıkmazlar. Çünkü sözkonusu kişiler daha önce de belirtildiği gibi kaside üslubunun ayrılmaz ögesi olarak aşırı mübalağalı bir dille , gerçek olsun olmasının her zaman övgüye değer yanları bulunarak yani övülerek tanıtılırlar.

Şairin şiirlerinde canlılığı olan , varlığı hissedilen kişiler ise kendisi , gördüğü , tanımladığı güzeller başta olmak üzere halkın içinden kişilerdir. Nedim , kendi günlük

yaşamının sıkıntılarını ve sevinçlerini , zevke , eğlenceye düşkün kişiliğini şiirlerinde başarıyla yansıtır.

Nedim'in devlet büyüklerini klasik divan şairi kimliğiyle , mübalağa yanı ağır basan , övgüye dayalı bir dille tanıtmasına rağmen şiirlerinden bu kişilerin bazı özellikleri hakkında bilgi edinmek mümkündür. Örneğin : O'nun şiirlerinden padişah Üçüncü Ahmet'in şiir söylediğini , yazı yazma merakı olduğunu , imar faaliyetlerine önem verdiğini öğrenebiliriz. Ancak şair , padişahı da İbrahim Paşa'yı ideal sadrazam tipi olarak tanıttığı gibi , ideal padişah tipi olarak tanıtır. Nedim'in sayılı bir kaç şiirinde padişah ve sadrazam hayatın içinde yaşayan , canlı kişiler olarak yer alırlar. Örneğin : Üçüncü Ahmet , tersaneyi ziyaretinin anlatıldığı şiirle , üç anbarlının denize indiriliş törenine katılmasının anlatıldığı şiirde , Sadrazam İbrahim Paşa ise deniz üstündeki uzak bir hedefe tüfek atarken , genç karısı Fatma Sultan'ı cami yaptırmaya teşvik ederken ya da Ferah Bağı'na isim verirken anlatıldığı şiirlerde hayatın içinden kişiler olarak karşımıza çıkarlar. Bayram törenini anlatan şiirinde de Nedim padişahı , şehzadeleri , bayramlaşmaya gelenleri günlük yaşamın içindeki kişiler olarak verir. Ancak , yukarıda belirttiğimiz gibi bir kaç şiir dışında genel olarak sözü edilen bu tarihi kişiler duyguları , düşünceleri ve davranışlarıyla , kişilikleriyle gerçekçi bir biçimde

verilmezler. (1)

Nedim'in şiirlerinde gerçek olan asıl kişilerin şairin beğendiği güzeller olduğunu söylemiştik . Şimdi bu güzelleri ve özelliklerini Divan'dan aldığımız örneklerle görelim : Şair ,

Mest kendi gülüp altındaki rahş oynardı
Gördüm ol âfeti dün bir düğün alayında (2)

beyitinde düğün alayında gördüğü bir âfeti ,

Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım
Şarkı okuyup geçti bir âfet var içinde (3)

beyitinde de şarkı okuyan bir başka âfeti ,

Şive-i güftârı hemşiren mi öğretti sana
Her sözün şîrin-zebânım cânıma cân oldu hep (4)

beyitinde de kızkardeşi gibi ahenkli konuşan bir güzeli anlatır.

1. Tunca Kortantamer , Nedim'in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Sahneler , Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi , E.Ü.Ed. Fak. Yay. İzmir 1985 , S.4 , s.20-60
2. A.G.N.D. s.323 , 3. A.G.N.D. s.321 , 4. A.G.N.D. s.254

Kızıoğlan nâzı nâzın şeh-levend âvâzı âvâzın
Belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir (1)

dizelerinde kız mı oğlan mı olduğunu bilemediği bir
güzeli ,

Henüz on ikiden on üç gün eksik yaşı ammâ kim
Ayın ondördünü yâd ettirir bir mâh-ı tal'at var (2)

dizelerinde de genç bir güzeli ,

Hurşid pençesin mi takınmış cebinine
Ol zülf-i zerdden dökülen târler midir (3)

beyitinde sarı saçlı bir başka güzeli ,

Kebûd çeşmi bî-râhm etti nigâhın
Aşıkların göğe çıkardı âhın (4)

beyitinde de aşıkların ahını göğe çıkararak bir mavi
gözlü güzeli tasvir eder. Nedim bir gazelinde de güzelliği
göz kamaştıran bir güzeli ise ,

Gerdeni sâf ü beyâz öyle ki kâfur gibi
Çeşm ü ebrûsu siyâh öyle ki semmûr gibi

1. A.G.N.D. s.267 , 2. A.G.N.D. s.142

3. A.G.N.D. s.268 , 4. A.G.N.D. s.356

Şu'le-i hüsnüne gözler kamaşır baktıkça
Gâh ü bî-gâh gelip şöyle dura nûr gibi

Cism-i pâkin dediler hem ter imiş hem berrak
Tepeden tırnağa dek gül gibi billûr gibi

Nigehin böyle neden hastedir ey şûh senin
Gözlerin bezm-i ezelden beri mahmûr gibi (1)

beyitleriyle anlatır.

Şairin şiirlerinde kısa canlı tasvirlerle yaşattığı bu güzel tiplerinin sayısı kolayca arttırılabilir. Zevke , eğlenceye düşkün , hayatı seven çapkın Nedim , vefalı ya da vefasız pek çok güzelin ardından koşar. Kendisini aldatan bir güzeli ,

Şûhsun neyleyim ammâ ki yalan söylersin
Her zaman böyle Nedimâyı firib eylersin

Hâmdır meyve-i vaslım sana olmaz dersin
Olsun ey tâze nihâl-i çemen-i cân olsun (2) dizeleriyle ,

Ah kim her-câyidir bigâne-meşrebdir biraz
Ol perinin söz mü vardır yoksa hüsn ü ânına (3)

1. A.G.N.D. s.328-329 , 2. A.G.N.D. s.355

3. A.G.N.D. s.83

dizelerinde de güzelliğine söz olmayan bir hercayı güzeli anlatır. Şair herkesin hayran olduğu bir güzeli ve ondan naz ile bayramda seyrana çıkmasını istediğini ,

Cümle yâran sana uşşâk olduğun bilmez misin
 Cümlenin tâkatları tâk olduğun bilmez misin
 Şimdi âlem sana müştâk olduğun bilmez misin
 İyddir çık nâz ile seyrâna kurban olduğum (1)

mısralarıyla dile getirir.

Bildiğim hûn-rîz ise çeşmi o çerkes-zâdenin
 Sırf kâfirdir ne imânın ne islâmın bilir (2)

diyen şair acımasız bir Çerkez güzelinden söz eder.

Nedim'in şiirlerindeki kişiler ya gerçekçi bir iki çizgiyle verilirler ya da daha ayrıntılı tasvir edilirler. Örneğin : Aşağıdaki beyitlerde 0 , Temmuz sıcağında terlediği için önünü açan bir güzeli kısa çizgilerle gözlerimizin önünde canlandırır. (3)

1. A.G.N.D. s.353 , 2. A.G.N.D. s.269

3. Tunca Kortantamer , Nedim'in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Sahneler , Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi , E.Ü. Edeb.Fak. Yay. İzmir 1985 , S.4 , s.54-55

Açılıp tâb-ı temûz ile o gül pîrâhen
Gelmiş âgûş-i giribâne şikâf-ı dâmen

Yaktı yandırdı bizi micmere-i sîm-âsâ
Mihr-i runsârı olup sinesine pertev-zen

Çehleri tâb-ı temûz eylerdi bî-âb ammâ
Oldu leb-rîz gül-âb-ı der ile çâh-ı zekan

Dökülüp rûy-ı arak-nâkine şâdâb oldu
Tâze sünbül gibi ol kâkûl-i pür-çîn ü şiken (1)

Ayrıca şair hammamiyesinde de ,

Ne gördüm âh aman el-aman bir âfet-i can
Gelip yanımda güneş gibi oldu şu'le nisâr

dedikten sonra gördüğü güzelin çeşitli özelliklerini
aşağıdaki beyitlerle tasvir eder :

Saçı fütâdesinin hâbı gibi pejmürde
Nigâhı aşıkın hâtırını gibi efgâr

Vücûdu hâmi gümüşten beyaz gülden nerm
 Boyu henüz yetişmiş nihâlden hemvâr

Kamer hamiresi yâhud güneş mürebbâsı
 Bilûr şâh mı yâ nahl-i lü'lü-i şehvâr

O kadd ü had o tenâsüp o gabgab ol pistan
 O yâl ü bâl o temâyül o şive-i reftâr

Tamâm reng ü bahâ mû-be-mû kirişme vü nâz
 Tamâm hüsn ü serâ-pây şu'le-i didâr (1)

Nedim ,

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
 Mey süzülmüş şifeden ruhsâr-ı âl olmuş sana

Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
 Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana (2)

beyitlerinde de nazik , ince bir İstanbul güzelini anlatır.

Sinemi deldi bugün bir âfet-i çâr-pâreli
 Gül yanaklı gülgülü kerrâkeli mor hâreli

 1. A.G.N.D. s.38 , 2. A.G.N.D. s.249

Çifte benli sîm gerdenli güneş ruhsâreli
Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli

Bir cüvan kaşi sarık sarmış efendim başına
Sürme çekmiş itr-ı şâhiler sürünmüş kaşına
Şimdi girmiş dahı tahmînimde on beş yaşına
Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli

Şeh-nîşinler ziyneti âgûşlar pîrâyesi
Dahı bir yıldır yanından ayrılalı dâyesi
Sevdiğim gönlüm sürûru ömrümün sermâyesi
Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli

Şivesi nâzı edâsı handesi pek bî-bedel
Gerdeni püskürme benli gözleri gâyet güzel
Sırma kâkûl sîm gerden zülf tel tel ince bel
Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli (1)

şarkısında ayrıntılı ve canlı bir tasvirle gördüğü
güzelden söz eder. Bu güzel yaşı on beş dolayında olan bir
güzeldir.

Yine oldum esiri âh bir şûh-ı sitem-kârın
Ki dilber sevmemiş bilmez belâsın âşık-ı zârın
Ne kâfirliklerin gördüm ben ol zülf-i siyeh-kârın

O ebrûnun o zâlim gamzenin ol çeşm-i mekkârın (1)

diyen şair , esiri olduğu bir güzeli anlatır.

Yeter kaldın yeter ey tıfl-ı nâzım hânede tenhâ
 Yeter karışmasınlar sana gayri dâye vü lâlâ
 Biraz gel bağa bülbül dinle gül seyret açıl cânâ
 Ki sen dahı henüz açılmamış bir gonce-i tersin (2)

dizelerinde de dadıyla , lalayla büyütülen bir güzel vardır.

Kim vasfını ne ben diyeyim hod ne sen işit
 Ammâ biraz vefâcığı nâkıs şurası var (3)

beyitinde de yine vefasız bir sevgiliden bahseder.

Şairin yukarıda verdiğimiz örneklerde sözünü ettiği güzel tiplerinin çoğu diğer divan şairlerinin tanımladığı soyut güzellerden olmayışlarıyla dikkatimizi çekerler. Nedim , divan şiirindeki güzel anlayışına yenilikler getirmiş , en azından divan şiirinin klasik güzel tipinden başka mavi gözlü , sarı saçlı güzel tipinden söz etmiştir. O'nun güzelleri yaşayan , varlığı hissedilebilen , hayatın içinden alınmış güzellerdir.

1. A.G.N.D. s.348 , 2. A.G.N.D. s.349

3. A.G.N.D. s.262

Pek çok güzelden sevgiliden söz eden Nedim , bir gazelindeki ,

Yok bu şehir içre senin vafsettiğin dilber Nedim
Bir peri-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana (1)

beyitinde tasvir ettiği güzeli övmek için sözünü ettiği güzelin insan olarak benzerinin bulunamayacağını , olsa olsa onun insanüstü bir varlık , bir peri olacağını söylemektedir.

Neşeye , zevke , güzellere olan düşkünlüğünü , kişiliğini her fırsatta şiirlerine yansıtan Nedim , zaman zaman diğer şairler gibi yaşadığı dönemden şikâyet eder. Dünya malına önem vermediğini ,

Bir küleh başına fağfûr da olsan bestir
Değmez ey hâce cihan mâli bu cüst ü cûye (2) beyitiyle ,

Cefâ-yı tâli'-i nâ-sâz-kârı benden sor
Aman aman sitem-i rûzgârı benden sor (3)

beyitinde de yaşadığı zamanın sıkıntılarının kendinden sorulması gerektiğini söyler.

1. A.G.N.D. s.250 , 2. A.G.N.D. s.324

3. A.G.N.D. s.265

Dehrin hemîşe çekmedeyiz germ ü serdini
Ancak meâl-i sayf u şitâmız budur bizim (1)

dizelerinde de dünyanın sıkıntısını çektiğini dile getirir.

Nedim'in , şiirlerinde kendi döneminin çeşitli görevlerdeki devlet adamlarından da söz ettiğini söylemiştik. Bu kişiler arasında Kaptan-ı derya , Darü's-sâde ağası , Defter-i hakâni emini , müftü gibi görevlilerin adının anıldığını , bunların hangi işle uğraştıklarına dair bazı bilgilerin verildiğini görüyoruz. Örneğin :

Pesend muhtesib-i asra şeyhi etti bugün
Usûl ile fıçının tâ dibinde der-çenber (2)

beyitinde şair , zamanın muhtesibinin mürâi şeyhi meyhanede görerek cezalandırdığını anlatır. Muhtesib adlı bu görevli eski zamanın belediye reisi olarak kabul edebileceğimiz , ihtisab ağası adıyla da bilinen kişidir. Bu kişilerin görevi bir anlamda din ve ahlâk zabıtalığıdır. (3) 17. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'u ve İstanbul'un çeşitli özelliklerini anlatan bir kaynaktan edindiğimiz

1. A.G.N.D. s.99 2. A.G.N.D. s.55

3.Bkz. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar , Haz. Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.298

bilgilere göre " Başkentte beledi karaktere sahip nadir kişilerden biri olan muhtesib , zaman içinde âdetlerin denetleyicisi rolünden daha uzman bir görev olan esnafın yöneticisi rolüne geçmiştir. Eğer kadı hükümet çevrelerine daha yakın bir görevliyse , muhtesib ise esnaf ile daha yakın temasta olan bir kimsedir. O herşeyden önce kadının veya divanın kararlarının icrasındır ; esnaf loncalarının işleyişiyle ilgili kanun ve düzenlemeleri uygulamakta o görevlidir. Aynı mesleğe mensup olanlar arasında İstanbul'a getirtilen ürün ve hammaddeleri paylaştıran da odur. Aynı zamanda divan veya kadı tarafından saptanan fiyatlara uyulup uyulmadığını gözlemekte , satış yerlerini teftiş etmekte satıcılar ve zanaatkârları gözlemekte özellikle de esnafın tabi olduğu vergileri temsil eden ihtisabiye veya ihtisab rüsumu adı altındaki vergileri toplamaktadır." (1) Bütün bu bilgilerden anladığımıza göre muhtesib Nedim'in yaşadığı dönemde ve daha önceki dönemde özellikle esnaflarla ilgili önemli işleri , denetim görevini yürüten devlet memurlarındandır. İhtisab ağası adıyla da bilinen muhtesib kısaca söylemek gerekirse İstanbul'un belediye işlerinden sorumlu âmirdir. (2)

1. Robert Matran , 17.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul (Kurumsal İktisadî , Toplumsal Tarih Denemesi) , C.1 Çev.Mehmet Ali Kılıçbay Enver Özcan , TTK.Bas. Ank.1990 s.280 , 2. Bkz. Midhat Sertoğlu , Osmanlı Tarih Lugatı, Enderun Kitabevi 2.Bas. , İst. 1986 s.159

Nedim aşağıdaki beyitlerde de tabiplik mesleğinden ve attarlıktan söz eder :

Dâd bilmez misin ey düşmen-i imân ki tabib
Kâfir olursa da bir hasta müselmâna gelir (1)

Sanır idim ki anberi attârlar satar
Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın almadan (2)

Attâr-ı şûh-ı gerden-i pür hâlin andırup
Bir kabza habb-ı fülfuli kâfûr-ı nâba kor (3)

İstanbul'un özelliklerini , insanlarını , yaşamını şiirleriyle çok yönlü olarak yansıtan Nedim , İstanbul halkından ve davranışlarından da söz eder. Örneğin :

Hep halkının etvârı pesendîde vü makbûl
Derler ki biraz dilberi bî-mihr ü vefâdır (4)

bu beyitiyle genel olarak İstanbul halkının davranışlarının övgüye değer olduğunu söyleyen şair , dilberlerinin biraz vefasız olduğunu da belirtir.

-
1. A.G.N.D. s.63 , 2. A.G.N.D. s.303
3. A.G.N.D. s.266 , 4. A.G.N.D. s.86

Kaçan geldim der-i ikbâle ol dem dest-i ihsânın
Kef-i nâ-kâmına sundu ru'ûs-ı sîm-sîmâyı (1)

beyitinde de şair , medrese müderrisliği görevinin verildiğini gösteren belge anlamına gelen ruûstan söz eder. Dolayısıyla da müderrislik görevine dikkat çeker. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre ruûs vezir , Beğlerbeği , Sancakbeği , Mevâli ve Timar , Zeamet sahipleri müstasna olmak üzere , Osmanlı imparatorluğunda mevcut bütün devlet hizmetleriyle evkaf ve hazineden maaş alan her türlü devlet memurlarının inha muamelesini anlatan belgeye verilen isimdir. (2) Ancak kaynaklarda Nedim 'in şiirinde sözünü ettiği ruûsun şairin atalarının müderrislik ettikleri medresenin müderrisliğini Damat İbrahim Paşa'dan istemesi ve Paş'ın da şairin bu isteğini yerine getirerek ona müderris olduğunu bildirmek amacıyla verdiği ruûs olduğu söylenmektedir. (3) Eskiden İslâm ülkelerindeki ve Osmanlılardaki tahsil kurumlarına medrese denirdi. Osmanlı medreseleri genellikle camilerin yanında ve camilerle birlikte inşa edilirdi. Öğrenciler medreselerde yatıp kalkar , yemeklerini ya kendileri yapar ya da imaretten yer ve camilerde ders yaparlardı. Sonraları medreselere

1. A.G.N.D. s.33 , 2. Bkz. Midhat Sertoğlu , Osmanlı Tarih Lugatı , Enderun Kitabevi 2.Bas. İst. 1986 s.286

3. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar Haz.Cemal Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992 s.352

dershaneler de yapılmıştır. Osmanlılarda medrese sistemi özellikle İstanbul'un fethinden sonra kurulan Fatih külliyesi ile gelişmiş , Kanuni döneminde de son şeklini almıştır. (1) Sözü ettiğimiz bu eski eğitim kurumlarının başında bulunan ve buralarda ders veren kişilere de müderris denirdi. Nedim 'in yukarıda örnek verdiğimiz beyitte kendisine verildiğini söylediği görev müderrisliktir.

Örneklerde de görüldüğü gibi Nedim , yaşadığı dönemdeki bazı mesleklerden söz etmektedir. Yukarıda da söylediğimiz gibi şair , şiirlerinde döneminin tarihî kişilerinden , devlet adamlarından söz ederek yaşadığı dönemin yöneticilerini tanımamıza yardım eder. Ayrıca sevdiği , beğendiği güzelleri anlatarak bize çağının ve kendisinin güzellik anlayışı konusunda bilgi verir. Şiirleriyle hem içinde yaşadığı toplumun insanlarını hem de kendi kişiliğini yansıtır. Şiirlerinde kimi zaman da sıradan , halktan insanlardan meyhaneciden , meyhanecinin çırağından , eğlence meclislerinde oynayan güzellerden , sevdiği güzellerin koruyucusu durumundaki annelerden , babalardan , dadi ve talalardan da söz eden şair , devlet görevlileri ve bunların işlerinden başka tabip , attar v.b. kişilerden ve yaptıkları işlerden de söz ederek Lale Devri'nin toplumunu , insanlarını , mesleklerini bugüne ulaştırmayı başarır.

1. Midhat Sertoğlu , Osmanlı Tarih Lugatı , Enderun Kitabevi , 2. Bas. İst.1986

LALE DEVRİ

Lale Devri'nin Özellikleri , Lale Devri'nde Yapılan
Seferler

Tarihi Bilgiler , Bilimsel ve Teknik Alandaki

Gelişmeler

Nedim'in yaşadığı yılların tarihte Lale Devri adıyla bilinen döneme rastladığını ve şairin şiirlerinde bu dönemin özelliklerine ilişkin çeşitli bilgilere yer verdiğini söylemiştik. Ancak Nedim'in Lale Devri'nin özelliklerini ne ölçüde yansıtabildiğini görebilmek için tarihi kaynakların Lale Devri hakkında verdiği bilgilere bakmamız gerekir. Kaynaklarda Lale Devri'yle ilgili çeşitli bilgiler verilmektedir. Kaynaklardan birinde Lale Devri ve bu devirde yapılan çalışmalarla ilgili olarak şu bilgiler veriliyor : " Osmanlı tarihinde Pasarofça antlaşması (1718) ile Üçüncü Ahmet'in tahttan indirilmesi (1730) arasındaki döneme Lale Devri denir. Ancak Lale Devri ismi Ahmet Refik Altınay'ın Üçüncü Ahmet dönemini anlatan (1912) Lale Devri adlı eserinden sonra kullanılmaya başlamıştır. Bu eser ilk kez 1908'de İkdam gazetesinde tefrika edilmiştir.

Pasarofça antlaşmasıyla , Osmanlı devletinin üst tabaka yöneticilerinde bir zihniyet değişikliği meydana gelmiş , eski gaza ruhu ve dinsel katılık yerini tasavvufa , bektaşiliğe , müziğe , edebiyata , hayatın maddi zevklerine

bırakmıştır. Padişah Üçüncü Ahmet'in damadı olan Nevşehirli İbrahim Paşa'nın sadrazam olduğu Lale Devri'nde Osmanlı Devletinin Batı'ya bakışı da değişmiştir. 1719'da Viyana'ya , 1721 'de de Paris'e birer elçilik heyeti gönderilmiş , Paris elçisi Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Paris'te estirdiği Türk havası , İstanbul'da sınırlı da olsa Avrupa modasıyla karşılık bulmuştur. Bazı değişikliklerle Fransız mimarisi ve bahçe düzenleme biçimi taklit edilmiştir. Padişahın ve vezirlerinin çevresinde Doğu'dan esin arayan ressamlar görülmeye başlamış , Flandrelı ressam van Moor padişahın ve sadrazamın portrelerini yapmıştır.

Lale Devri'nde sarayda başlayan bahçe ve çiçek merakı halk kitlelerine de yayılmış , özellikle çeşit çeşit laleler yetiştirilmiştir. Zaten Lale Devri denince hemen akla döneme adını veren çiçek lale gelir. Lale ve lalenin önem kazanmasıyla ilgili olarak da kaynaklarda bazı bilgiler verilmektedir. Bir kaynakta , " Daha önce Anadolu'da yaban çiçeği olarak yetişen lale Türklerle birlikte Anadolu'dan batıya gelmiş bir çiçektir. 16. yüzyılda bir Habsburg sefiri lale soğanlarını Hollanda'ya götürmüş orada 1560'tan itibaren Hollandalılar soğanları yetiştirmeye başlamıştır. Bu çiçek Konstantinopl'da ilginçliğini çoktan kaybettiği sıralarda Hollandalılar yaklaşık 1200 değişik türde lale elde etmişlerdir. Ahmet'in babası Avcı Mehmet lale soğanlarını sarayın sevdiği bir çiçek olarak yeniden değerlendirmiş , bu işi önce Edirne'de daha sonra da Topkapı

Sarayında yapmıştır. Ama Ahmet için lale bir tutkuydu. Sarayının bahçeleri sıra sıra lalelerle doluydu ve her lale türüne ayrı tarhlar ayrılmıştı. Yeni türler İran'dan ve batıdan ısmarlanırdı. " (1) denilmektedir. Ayrıca halkta laleye karşı uyanan ilgi sonucu bazı lale soğanlarının fiyatları aşırı ölçüde yükselmiştir. Başta Sa'dâbâd olmak üzere Şeref-âbâd , Hüsrev-âbâd Neşat-âbâd gibi kasırlarda , Çırağan ve Tersane bahçelerinde yazları devlet adamlarının , şair ve ediplerin katıldığı lale eğlenceleri de bu dönemin başlıca özelliklerindedir. (2)

Nedim de şiirlerinde laleden oldukça sık söz eder. Şiirlerinde laleyle ilgili benzetmeler kullanır. O'nun bu çiçeğe önem verişini kaynaklarda verilen bilgileri doğrulamakla birlikte , lalenin o dönemde ne kadar önem kazandığını , zevkte ve yaşayışta bir incelik olduğunu da göstermektedir.

Lale Devri şiirde , musikide yenilikler yarattığı gibi kültür alanında da atılımlara sahne olmuştur. Yalova'da bir kağıt fabrikası kurulmuş , ticaretin gelişmesi için ihracatı kolaylaştırıcı önlemler alınmış , çinicilik , çuha ve kumaş

1.Alan Palmer , Osmanlı İmparatorluğu (Son Üç Yüz Yıl) Bir Çöküşün Yeni Tarihi , Çev.Belkıs Çorakçı Dişbudak , Sabah Kitapları 1.Bas. İst.1993 ve Ayrıca Bkz.İsmail H.Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi VI.C.1.Kısım TTK.Ank.1956s.169

2.Büyük Larousse , Lale Devri Mad. C.14 , Milliyet Yay. İst.1993

üretimi için fabrikalar açılmıştır. 1727 yılında da İbrahim Paşa'nın himayesi ve Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin fetvasıyla İbrahim Müteferrika'nın İstanbul'da kurduğu matbaada dinsel olmayan kitapların basımına başlanmıştır. Sanat ve kültür yaşamını etkileyen girişimlerle , tarih yazıcılığı , şiir anlayışı ve temel bilimlere bakış değişmeye başlamış , Batı'dan ve Doğu'dan önemli yapıtlar Türkçeye çevrilmiştir. Bilginler , sanatçılar ve şairler devletten destek görmüşlerdir. (1)

Lale Devri'nin bir başka özelliği ise bu dönemde güzel sanatlarda ve mimari alanında da önemli yeniliklerin yapılmış olmasıdır. Üçüncü Ahmet döneminde Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın ön ayak olduğu yeniliklerle sanat ve mimarlıkta değişik üslupların denendiği , Batı'daki Barok üslubun Osmanlılara özgü bir biçimde yorumlanmaya başladığı bilinmektedir. Bu dönemde anıtsal , dinsel yapılardan çok kasır , köşk , sebil gibi sivil yapıların çokluğu dikkati çeker. Sözü ettiğimiz sivil yapılarda ağırbaşlı klasik üslubun yerine süs ögesi ağır basar. Bezemede lale en önemli ve yaygın motiftir. Topkapı Sarayı'ndaki Yemiş odası Lale Devri'nin ilk eseri olarak nitelendirilebilir. Burada duvarların her yanı panolar halinde vazodan fışkıran çiçekler , meyve tabakları yazıt kuşaklarıyla süslenmiştir. Bu çiçek ve meyve motiflerinin yoğun olduğu doğalcı üslup Lale Devri'nin özelliğidir. Dönemin en güzel anıtsal yapıtı , mimar Mehmet

Ağa'nın yaptığı Üçüncü Ahmet çeşmesidir. Burada da Yemiş Odası'ndaki motiflerin benzerleri mermere işlenmiştir. Üsküdar'da yapılan Üçüncü Ahmet Çeşmesi'nin ardından 1732 yılında yapılan Tophane , 1733 yılında yapılan Azapkapı çeşmeleri de aynı üslubun sürdürüldüğü örneklerdir. Topkapı Sarayı'nın avlusundaki Üçüncü Ahmet Kütüphanesi (1719) dönemin özgün yapılarından biridir. Tümüyle beyaz mermerden olan kütüphanenin önünde iki taraflı merdivenlerle çıkılan üç kubbeli revak vardır. Beşir Ağa'nın eseri olan bu yapı , sedef ve fildişi kakmalı ahşap kapı ve pencere kanatlarıyla da ilgi çeker. İstanbul Şehzadebaşı'ndaki Damat İbrahim Paşa Külliyesi (1720) avlu çevresine yerleştirilen yapılarıyla bir ölçüde klasik külliyelere bağlanabilirse de , sebil ve çeşme Lale Devri özellikleri taşır. Damat İbrahim Paşa ayrıca doğum yeri olan Nevşehir'de de önemli bir külliye inşa ettirmiştir.

Kalabalık bir heyetle Fransa'ya gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi bu ülkedeki saray ve bahçeleri incelemiş , ayrıntılı bilgilerle birlikte bunların planlarını İstanbul'a getirmiştir. Bu planlar ve bilgiler Osmanlı saray çevresinde ilgi uyandırmış , özellikle Kağıthane ve Boğaziçi'nde yeni üslupların denendiği köşkler , kasırlar yapılmıştır.

Yukarı'da Lale Devri'nde kültür ve sanatın da gelişmesine çalışıldığını söylemiştik. Necip mahlasıyla şiirler yazan dönemin padişahı Üçüncü Ahmet ile Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Lale Devri boyunca şairlere

ilgi göstermiş , bir çok şair de onlara nazireler söylemiş , şiirlerini tazmin etmiştir. Şehzade İbrahim'in doğumuna tarih söyleyen Osmanzade Taib'e de bu şiiri dolayısıyla padişah fermanıyla " Reis-i Şairan " ünvanı verilmiştir. Ancak Lale Devri'nin en güçlü ve en önemli şairinin Nedim olduğu konusunda kaynaklar birleşmektedir. Çünkü aşağıda vereceğimiz çeşitli örneklerde de görüleceği gibi Nedim yaşadığı dönemin en önemli özelliklerini şiirlerinde başarıyla yansıtabilmiştir. Lale Devri'ndeki yaşamı tarihçi Abdi şöyle anlatıyor : " Ehl-i mansıp olanların ekseri leyl ü nehar zevk ü safâ ve çeng ü çegane ile meclis-ârâste idi. Memâlik-i âl-i Osman harap olmak değil cânib-i erbaasını düşman neuzübillah zaptetmek raddesinde olsa belki biz zevkimizde olalım derlerdi. " (Devlet hizmetinde bulunanların çoğunluğu toplantılarını gece gündüz zevk ve eğlenceyle , çalıp söylemekle süslemişti. Osmanlı ülkesi harap olmak değil , dört yanını Allah korusun düşman alacak dereceye gelse belki biz zevkimizde olalım derlerdi.) Tarihçi Abdi'nin dile getirdiği bu anlayış Nedim'in Divanı'na da büyük ölçüde yansımıştır. (1)

Kaynaklarda Lale Devri genellikle zevk ü safâ devri olarak verilmesine karşın bu dönemde bazı önemli tarihsel olaylar da yaşanmıştır.

1. Büyük Larousse , Lale Devri Mad. C.14 , Milliyet Yay. İst.1993 s.7335

1723'te başlayan İran savaşı başlangıçta Lale Devri'nin havasını etkilememiş ancak 1730'da Nadir Şah karşısındaki yenilgilere tepkiler başlamıştır. Bu dönemde İran'a yapılan seferler ve antlaşmalar , Revan'ın ve Tebriz'in alınışı , Ruslarla yapılan antlaşma dönemin önemli tarihsel olayları olarak kaynaklarda yer almışlardır.

Saray çevresinin yaşamına ve devlet işlerinin yürütülmesine yönelik tepkilerin artmasıyla İstanbul'da başlayan , temelde bir esnaf ve yeniçeri ayaklanması olan Patrona Halil ayaklanmasıyla 1730 yılında Lale Devri sona ermiş , Üçüncü Ahmet tahttan inmek zorunda kalırken döneme damgasını vuran Sadrazam Nevşehirlî Damat İbrahim Paşa da hayatını kaybetmiştir.

Yukarıda verdiğimiz bilgilere ek olarak tarihi kaynaklarda Osmanlı Devleti'nin Lale Devri'ndeki yaşamına ilişkin başka bilgiler de verilmektedir. Örneğin : Kaynaklardan birinde şu bilgilere rastladık : " 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı padişah ya da sadrazamları zaman zaman batılılaşmayı denemişler , Osmanlı yönetiminin Avrupa'ya benzer nitelikler taşımasına çalışmışlardır. Bu yenilik yanlısı sadrazamlardan biri de Üçüncü Ahmet'in damadı İbrahim Paşa'dır. 1718'de sadrazam olan İbrahim Paşa daha önce iki yıl da kaymakam (sadrazam yardımcısı) olarak çalışmıştır. Yabancı gözlemciler paşayı zevke ve eğlenceye düşkün bir kişi olarak tanıtırılar. Ancak İbrahim Paşa aynı zamanda kültürlü , zeki bir diplomattır. Saray politikasını oldukça başarılı idare edebilmiştir. Oniki yıl boyunca

sadrizam olarak kalan İbrahim Paşa bu başarısını düşmanlarını birbirine düşürmesine , saraya yakınlığına , padişahın damadı oluşuna , padişahı sürekli eğlendirerek devlet sorunlarından uzak tutmasına borçludur. Padişahın büyük kızıyla evlenen Damat İbrahim Paşa etkileyici bir kişiliğe ve geniş bir bakış açısına sahiptir. Büyük Avrupa başkentlerine elçiler yollayan ilk sadrazam da odur. Viyana'ya , Paris'e ve Moskova'ya yolladığı elçilerin görevi ticaret antlaşmaları yapmanın yanı sıra Sadrazam'a oradaki kültürle , hayatla ilgili olup Osmanlı ülkesinde de uygulanabilecek bilgiler getirmektir. " (1)

Bu bilgilerden Osmanlı devletinin Lale Devri'nde batılılaşma hareketlerine yöneldiğini , batıyla ekonomik ve kültürel alandaki ilişkilerini güçlendirme yoluna gittiğini , bu politikanın en başarılı uygulayıcısının da Damat İbrahim Paşa olduğunu öğreniyoruz. Bir başka kaynaktan edindiğimiz aşağıda vereceğimiz bilgilerde de önce Osmanlı devletinin Lale Devri öncesindeki durumuna değinilmekte sonra da Lale Devri'nde izlenen politikadan ve bu politikanın başarılı olmasını sağlamaya çalışan Damat İbrahim Paşa'dan söz edilmektedir. Yukarıdaki görüşlerimizi de destekleyen sözünü ettiğimiz bilgiler şunlar : " Lale Devri öncesinde Osmanlı devleti kararsız ve perişan bir durumdadır. Günden güne zayıflamaktadır. Bu sırada Osmanlı

1. Alan Palmer , Osmanlı İmparatorluğu , (Son Üçyüz Yıl) Bir Çöküşün Yeni Tarihi , Çev.Belkıs Çorakçı Dişbudak Sabah Kitapları , 1.Bas. İst.1993 s.36-37

devletini yıkmaya çalışan batılı devletler Türklerin savaş sanatını öğrenmişler Türk silahlarından daha güçlü silahlar yaparak güçlenmişlerdir. Böyle bir durumda Türkler için savaş ve mücadele siyasetini bırakarak yararlı , geleceğin güvenli olmasını sağlayacak bir politika izlemekten başka çıkar yol kalmamıştır. Avrupa'yla mücadele edebilmek için bilim ve sanatta ilerlemenin şart olduğu anlaşılmıştır. Bu politikanın uygulayıcısı da Üçüncü Ahmet'in veziri Damat İbrahim Paşa olmuştur. İbrahim Paşa , Pasarofça antlaşmasından sonra devletin siyasi işlerini yürütmeye başlamıştır. Sadrazam olduğu tarihten itibaren de memleketin iç işlerini düzenlemiştir. Devletin karşı karşıya olduğu tehlikeleri bilen Paşa , mümkün olduğu kadar barışçı bir politika izlemeye çalışmıştır. " (1)

Lale Devri'nde Osmanlı İmparatorluğunun siyasi durumu ile ilgili olarak yukarıda verdiğimiz bilgilerden başka kaynaklardan birinde de dönemin siyasi durumu ve bu durumun Nedim'in şiirlerine yansımalarıyla ilgili olarak şu bilgiler verilmektedir : " Avrupa sürekli yenilişlerin verdiği derslerden ibret almasını bilmiş , Haçlı ordularını durduran ve yenen Türklerden intikam almaya başlamış , harp ve silah fenninde ordumuzu geçtiği için de 1691'de Salankamen'de , 1697'de Zenta'da, 1716'da da Varadin'de bizi mağlup etmişti.

1. Ahmet Refik Altınay , Lale Devri , Bas.Haz.Ali Haydar Diriöz , Milli Eğitim Bakanlığı Bas. 1.Bas. Ank.1973 s.7-15

Artık kabuğumuza çekilmiştik. Nedim bu mağlubiyetten sonra sadrazam olan İbrahim Paşa'ya sunduğu kaside de o devirdeki huzursuzluğu ve perişanlığı şu beyitlerle dile getirir :

Hudâ o günleri göstermesin ki etmiş idi
Cihânı zâr peyâpey gelen kederli haber

Olup hüçûm-ı elemden şikeste hâtırlar
Derûna dolmuş idi kasvet-i hümûm u keder (1)

Daha sonra İran'la bile başa çıkamayarak sulh yapmak zorunda kalan sadrazamın bir beytini " tazmin " edip terci-i bendinin (2) terci' hanesi olarak kullanan Nedim ,

Devletinde askeri tanzim edip
Alırız bir bir adûdan intikam (3)

mısralarıyla yenilgilerin intikamının alınacağını ümit ederken , siyasi ve askeri durumumuzdaki çöküntünün itirafını da yapmaktadır. Nedim'in bu terci-i bendde tazmin ettiği ve bizzat İbrahim Paşa'ya ait olan beyitte Paşa İran ve Afganlılarla yapılan başarısız savaş sonundaki barışı büyük bir başarı gibi göstermekte böylece de güya padişahı teselli etmektedir.

1. A.G.N.D. s.57 , 2. A.G.N.D. s.217-220

3. A.G.N.D. s.220

Bundan a'lâ ola mı fevz ü felâh
Gâlibâne oluna sulh u salâh (1)

Bu beyitteki " gâlibâne " kelimesinin altındaki mağlubiyetin acısı ve o devirdeki çöküntünün üzüntüsü açıkça görülmektedir."(2)

Yukarıda verdiğimiz Lale Devri'nin kaynaklarda sözü edilen çeşitli özelliklerini Nedim'in divanındaki şiirlerde de belirli ölçüde bulabilmek mümkündür. Yaşadığı dönemin çeşitli özelliklerini yansıtmaya çalışan Nedim , Lale Devri'nin siyasal olaylarından , savaşlardan , barışlardan , bilimsel ve teknik alandaki yeniliklerden şiirlerinde çeşitli vesilelerle söz eder. Örneğin : Kaynaklarda sözü edilen İran seferini ve yapılan barışı şair ,

Ya'ni Ahmed Hân-ı Gazi kim odur
Dâver-i encüm-sipâh-ı bahr ü ber
Kam'-ı ehl-i bid'at ü tuğyân için
Eyledi iklim-i irân'a sefer
Sebk-i istilâ ile Efganiyan
Bulduardı nice büldâna zafer
Yedlerinden cümlesin nez'eylemek

-
1. A.G.N.D. s.220
 2. Şevket Kutkan , Nedim Divanı'ndan Seçmeler , Kültür Bakanlığı Yay. 1.Bas. İst. Haziran 1981 s.10-11

Pâdşâh-ı dine âsan bî-keder
 Lîk anlar cümle sünni i'tikâd
 Her taraftan küşte İslam'a zarar
 Afv ü ibkaa ile ihsân eyledi
 Sulhu tecvîz eyleyip ol nîk-eser
 Asaf-ı Cem-sadrı sıhr-ı ekremi
 Verdi bu beyitle halka müjdeler

Bundan a'lâ ola mı fevz ü felâh
 Gâlibâne oluna sulh u salâh (1)

dizelerinde ayrıntılı olarak anlatmıştır. Ayrıca dönemin önemli tarihi olaylarından 1724 tarihinde yapılan Revan seferiyle Revan'ın fethi , Rusya'yla ve İran'la imzalanan barış antlaşmaları da Nedim'in şiirlerine konu olmuştur. Şair Revan'ın fethini ,

Bihamdillâh Revân açıldı zevk u şevke mu'tâd ol
 Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol
 Dil-i düşmen harâb oldu safâlarla sen âbâd ol
 Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol

Açıldı bunca muhkem kal'alar ey şûh-ı meh-pâre
 Kemer-bendin senin fethetmeğe olmaz mı bir çâre
 Güşâd eyle aman ol düğme-i zerrîni bir pâre
 Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol (2)

 1. A.G.N.D. s.218 , 2. A.G.N.D. s.350

şarkısıyla anlatır. Düşmanın yenilmesinden ve Revan'ın fethedilmesinden duyduğu mutluluğu dile getirir. Şairin böyle bir olayı şarkı nazım şekliyle anlatması da dikkat çekicidir.

Eder İran zemîni tâ hudûd-ı Belh'a dek teshîr
Eğer bir kerre ruhsat verse tig-ı tız-i uryâne

Alıp İran zemîni kabza-i teshîrine hâlâ
Ferîdun gibi oldu şehriyâr İran u Tûrân'a

Nihâvend ü Irak ahengi oldu bâis-i şâdi
Bu günden sonra nevbet geldi bir fasl-ı Sıfâhân'e

Kılar tâ sâhil-i Ceyhûn'a dek eknâf-ı gark-ı hûn
Eger fermân ederse satvet-i şîrân-ı meydâne (1)

beyitlerinde padişah Üçüncü Ahmet'in savaşma yeteneğini
överek bu konuda bilgi veren Nedim ,

Edip deryâ-yı sürh İran zemini hûn-ı düşmenden
Kızılbâşı garfk-i Tücce-i hûn etti ser-tâ-pâ (2)

beyitinde de İran'la yapılan savaştan söz eder.

1. A.G.N.D. s.129

2. A.G.N.D. s.216

Akd-ı sulhu gûş edip hâtif dedi târihini
Oldu İran ehli Sultân Ahmed'e fermân-ber (1)

beyitiyle İran'la imzalanan barış anlaşmasına tarih
düşüren şair ,

Devr-i Sultân Ahmed-i gazîdir ey şûh-ı cihân
Müjde-i feth olmada her lâhzada şâdi-resân (2)

Senin zamân-ı şerifinde Hakk'a şükr olsun
Taâkub etmede her gün peyâm-ı feth u zafer (3)

dizeleriyle yaşadığı dönemin aynı zamanda fetih
müjdelerinin alındığı bir dönem olduğunu söylemeyi de ihmal
etmez.

Daha önce de söylediğimiz gibi Lale Devri tarihteki
yerini daha çok " zevk u safâ " dönemi olarak almıştır.
Ancak bu dönemde de olumsuz pek çok olay yaşanmıştır.
Yaşanan olumsuz olaylar arasında İstanbul'da öteden beri var
olan , İstanbul'u ve İstanbul insanını yakından etkileyen
yangınları görüyoruz. Bu yangınların şehire büyük zararları
olmuştur. Tulumba teşkilatı kurulmuş olmasına rağmen
yangınların çok büyük zararlar vermesi önlenememiştir. Şair
Nedim de , Kaptan Mustafa Paşa Hanı'na yazdığı tarihte ,

-
1. A.G.N.D. s.192 , 2. A.G.N.D. s.355
 3. A.G.N.D. s.57

Kazâ-yı âsmânî sonra bir ateş düşüp nâ-geh
 Bedestan yandı mânend-i derûn-ı âşık-ı şeydâ

.....
 Pes ol sadr-ı kerîmin lûtf u cûdu görmedi lâyık
 Kala âsâr-ı cedd-i pâki böyle pest ü nâ-ber-câ

Buyurdu tâ ki ebnâ-i sebili kılmağa terfih
 Bedestânın yerine ola bir hân-ı bülend inşâ

Hakîkat reh-güzâr üzre olan büldân-ı etrâfa
 Bedestandan ziyâde han yapılmak elyak u ahrâ (1)

beyitlerinde yanan bedestenden ve yerine yapılan handan
 bir başka tarihinde de , (2)

Zamânında teber-dâran yeri sûzân olup oldu
 Bu hâlet sûretâ ana ziyan ma'nîde ammâ sûd

Ki zirâ emredip ol sadr-ı ekrem kendi mâlinden
 Yapıldı şöyle kim zinetle oldu gülşene mahsûd

Bu mevki'de bu kasrı dahı bünyâd etti kim gâhi
 Elde teşrif-i hâkân ile kesb-i izz-i nâ-mahdûd (3)

-
1. A.G.N.D. s.170 , 2. A.G.N.D. s.170-171
 3. A.G.N.D. s.171

beyitlerinde de teberdarların yanan kışlasından ve onun yerine yeni yapılan kasırdan söz eder.

Lale Devri'nde yaşanan bir başka olumsuz olay da sarayın taşlanmasıdır. Padişah Üçüncü Ahmet'le Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın zevke ve eğlenceye olan düşkünlükleri , sadece kendi eğlenceleriyle meşgul olmaları halkı ihmal etmeleri , saraydaki yaşamla saray dışındaki halkın yaşamı yani gerçek yaşam arasındaki çelişki tepkilere yol açmıştır. Bu durumdan rahatsız olanlar bir gece Çırağan Sarayı'nı taşlattırmışlar ve yaşam biçimlerinden duydukları rahatsızlığı ifade etmişlerdir. İbrahim Paşa padişahın emriyle çevredekilerden birşeyler öğrenmeye çalışmışsa da kimseden sarayın taşlanması konusunda birşey öğrenememiş , bilgi edinememiştir. (1) Nedim ise bu olay üzerine İbrahim Paşa'yı teselli etmek için ,

Sarây-ı şehriyâri bir aceb bâğ-ı meserretdir
 Kurulmuşdur esâsı izz ü câh u iftihâr üzre
 O bâğın her dırahtı meyve-dâr-ı izz ü devletdir
 " Atarlar taşu elbette dıraht-ı meyve-dâr üzre " (2)

kıtasını yazmıştır. Bu kıtasında şair , padişahın sarayının temelinin ululuk ve övünç üzerine kurulmuş

1. Ahmet Refik Altınay , Lale Devri , Bas.Haz. Ali Haydar Dirioz Milli Eğitim Bakanlığı Bas.1.Bas.Ank.1973 s.60

2. A.G.N.D. s.142

olduğunu söyler , sarayı sevinç bahçesine benzetir ,
bahçenin her ağacının yücelik ve devlet meyvesiyle doluğunu
bu yüzden taşın meyveli ağaca atılacağını söyler. Şehzade
Numan'ın doğumu dolayısıyla düşürdüğü tarihte ,

GeImedi âleme hiç zât-ı hümâyûnu gibi
Ma'rifet kadri bilir pâdişeh-i nâdire-dân

Gülşen-i devletinin bâğçe-i haşmetinin
Tâze bir lâle-i nâzendesi Sultan Nu'mân

Ya'ni şehzâde-i zî-şân-ı hümâyûn-peyker
Ki doğup kıldı güneş gibi cihânı tâbân

Gûş edip müjde-i teşrifini ta'zimen leh
Çerh-i gerdun hamel ü cedyini kıldı kurbân

Aleme velvele saldı yine kûs-ı şâdi
Yine âvâze-i ikbâl ile pür oldu cihân

Doldu nağmeyle felek kâse-i tanbûr gibi
Oldu her gûşe yine şevk ile Nâhid-sitân

Zevk u şâdi satılır şimdi bedestanlarda
Şimdi hep şevk metâdır olan zîyb-i dükân

Donanıp tâze arûsân gibi şehir ü bazar
 Oldu âlem yine pür zıyb çü rûy-ı hûbân (1)

beyitleriyle , " Dünyaya Sultan Ahmet gibi marifetin ,
 ender bulunan şeylerin değerini bilen bir padişah
 gelmediğini , Sultan Numan'ın onun haşmet bahçesi , devlet
 gülşenin taze fidanı olduğunu , doğup dünyayı güneş gibi
 aydınlattığını , onun gelişini kutlamak için çarhın koçunu ,
 oğlağını kurban ettiğini , kös seslerinin her tarafı
 kapladığını , her yerde mutluluk ve neşe olduğunu ,
 bedestenlerde zevk ve sevinç satıldığını , dükkanları
 coşkunun süslediğini , alemin güzellerin yüzü gibi
 göründüğünü anlatmaya çalışır. (2) Şair , kös çalınmasından
 , kurban kesilmesinden , bedestenin , dükkânın ve pazarın
 süslenmesinden söz ederken bizi gerçek hayata , yaşadığı
 günlere götürür. Şehzadenin doğumunu haber verir.

Gene yaşadığı dönemle ilgili olarak Nedim , " üç
 anbarlı " adı verilen ve kendi döneminde yapılan büyük bir
 geminin denize indirilişini ,

1. A.G.N.D. s.155

2. Tunca Kortantamer , Nedim'in Şiirlerinde İstanbul
 Hayatından Sahneler , Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları
 Dergisi , E.Ü. Edeb. Fak. Yay. izmir 1985 S.4 s.45-46

Emr ü fermâniyle yapıldı bu üç anbarlı kim
Yoktur anın misli zir-i çerh-i nüh ecrâmda

Pîl-ten gûş eyleseydi ger sadâ-yı tûpunu
Haşre dek kalırdı başı illet-i sersâmda

Hamdülillâh kim edip sa'y-i beliğ oldu tamâm
Dîv-destan-ı bînâ her kârını itmâmda

Sonra fenn-i cerr-i eskaali bilen üstâdlar
Koydular ol kûhu deryâ üstüne bayrâmda (1)

beyitleriyle anlatır. Burada şair , geminin Sultan Ahmet'in emriyle yapıldığını , fil yapılı Rüstem'in bu geminin sesini duyunca başının haşre kadar sersemlemiş kalacağını , büyük uğraşlar sonucunda tamamlanan geminin ustalar tarafından bayramda denize indirildiğini belirtir.

Başka bir tarihinde de Üçüncü Ahmet'in yapımı tamamlanan " üç anbarlı " yı görmeye gelişini , o dağ gibi görünen koca geminin denize doğru su gibi akışını , padişahın bir başka gemiden bu töreni izleyişini , geminin önce padişahın heybetli görünümü karşısında , etkilenip şaşırması bir insan gibi duruşunu , sonra padişahın duasıyla hareket etmeye başlayışını , aşağıdaki beyitlerle anlatmaya

çalırır :

Zamân-ı devletinde çün tamâm oldu üç anbarlı

Temâşasına teşrif eyledi ikbâl-i haşmetle

Heman ol demde ol kûh-ı girân-ı âlem-i heycâ

Revân oldu misâl-i âb deryâyâ salâbetle

Giderken gördü kim bir başka kalyonun ferâzında

Oturmuş ol şehensâh-ı cihân şîrâne heybetle

Kemâl-i heybetinden ol hizebr-i kûh-ı temkînin

Yol üzre irkilip kaldı hezâran bîm ü dehşetle

Önünden geçmeğe gûyâ teeddüb eyledi durdu

Görüp ol şevket ü dârâtı baktı kaldı hayretle

Hele sonra duâsıyla şehensâh-ı cihân-bânın

Yürüttüler ol kûh-ı kâfı zûr u sıdk-ı himmetle

Nedimâ bendesi dedi ana bî-bedel târih

Bihamdillâh kim indi üç anbarlı selâmetle (1)

Nedim , yukarıda verdiğimiz bu iki örnekte kullandığı dilin özelliği dolayısıyla padişahın önünde , bir geminin denize indirilişini canlı bir şekilde anlatmayı başarmıştır.

1. A.G.N.D. s.159

Hıdiv-i âsmân-pâye cihan-bânı müeyyed kim
Rikâbı âftâb-ı burc-ı izz ü ihtişâm oldu

Şehenşâh-ı cihânın mîr iken ıstabl-ı hâsında
Rikâbından çıkıp üç tuğ ile kâim makâm oldu

Zihî ikbâl-i şâhî iltifât-ı pâdşâhî kim
Zuhûrundan ser-â-ser halk-ı âlem şâd-kâm oldu

Nice şâd olmasınlar kim bu ikbâl-i dil-ârânın
Misâl-i ebr-i nisan lutfu şâmil feyzi âm oldu

Ki böyle bir tabîb-i hâzıkın te'sîr-i tedbîri
Nice zahm-ı derûna kâr-sâz-ı iltiyâm oldu

Cihânda böyle bir iydi olmadı çok sâl ü meh geçdi
Felekte böyle bir gün doğmadı çok subh u akşâm oldu (1)

beyitlerinde de şair , İbrahim Paşa'nın sadaret kaymakamı oluşunu anlatır. Bu tarih fazla bir özellik taşımayan sadece Paşa'nın padişahın sarayında imrahorken üç tuğla kaymakam tayin edildiğini haber veren , diğer şairlerin yazdıkları gibi sıradan bir tarihtir. Nedim

padişahın İbrahim Paşa'yı bu göreve getirmekle ona iltifat ettiğini , bunun herkesi sevindirdiğini , çünkü Paşa'nın lutuf ve feyzinin herkese ulaştığını , çok ay ve yıl geçmesine rağmen dünyada böyle bir bayram olmadığını , çok gece gündüz olduğunu gökyüzünde böyle bir gün doğmadığını abartarak dile getirir.

Nedim , yukarıdaki bazı örneklerde görüldüğü gibi , tarihleriyle , yazdığı şiirlerle Lale Devri'nde yaşanan önemli olaylarla , toplumu etkileyen savaşlarla , kültür hayatıyla ilgili ipuçları verir. Nedim şiirleriyle tarihi kaynaklarda verilen bilgilerden farklı olarak , olayları , insanları ve toplumu sanatçı kişiliğinin bakış açısıyla değerlendirerek dönemine ışık tutar.

Şair , döneminin kültür hayatına da katkıda bulunmuş , dolayısıyla şiirlerinde bu konuda da bilgiler vermiştir. Aşağıdaki dizeleri Nedim kendisine verilen , kültür hayatı bakımından önem taşıyan bir görevi anlatmak için yazmıştır.

Nedim-i bendene ferman buyurduğun tahrir
 Hudaya şükr ki irdi hitâma sultânım
 Kusuru var ise afvınla eyleyüp tekmil
 Ne denlû eksik ise tut tamama sultânım

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre : " İbrahim Paşa'nın arzusuyla Dördüncü Mehmet zamanında müneccimbaşı

olan Mevlevî Ahmet Dede tarafından Arapça olarak kaleme alınan Cami-üd-düvel isimli umumî tarihin tercümesi muvafık görülüp daha 1132 Hicri / 1720 Miladi tarihinde bunun Türkçeye çevrilmesi görevi Nedim'e verilmiş olup bu tercüme dokuz senede yani 1142 Şevvalinin yirmibeşinde sona ermiştir. " (1) Şair Nedim , yukarıda verdiğimiz dizeleri kendisine verilen sözünü ettiğimiz görevin bitmesi nedeniyle yazmış ve döneminin kültür hayatı hakkında bilgi vermiştir.

Ehali izz ü devlette reâya emn ü rahatte
Hüner erbâbı rif'atte cihân yekpâre nûrâni

dizelerinde de şair , İbrahim Paşa zamanında halkın rahat olduğunu , şairlerin ve bilim adamlarının himaye edildiğini , korunduğunu anlatmıştır. Bütün bu bilgiler ve kaynaklardan edindiğimiz bilgiler , Nedim'in yaşadığı dönemin aydın insanı olarak , sanatçısı olarak çeşitli çalışmalar yaptığını , saraya ve saray çevresine yakın olduğunu gösteriyor.

Nedim , İsmail Efendi'nin müftü , İzzet Ali Bey'in de defterdar oluşu nedeniyle de iki tarih yazmış , Şehzade Abdülhamid'in doğumunu da bir başka tarihle anlatmıştır. Bu

1. İsmail H. Uzunçarşılı , Osmanlı Tarihi , VI.C. 1.Kısım TTK.Bas. Ank. 1956 s.154-155

tarihleriyle de dönemin önemli sayılabilecek olaylarını dile getirmiştir. Ancak şairin tarihleri içinde özellikle savaşları , barışları , sarayın taşlanması anlatan tarihlerle , üç anbarlı gemiyle ilgili tarihler dönemin çeşitli özelliklerini yansıtmaları dönem hakkında bilgi vermeleri bakımından önemlidirler. Sözünü ettiğimiz tarihlerden başka yeni yapılan binaları , bunların özelliklerini , bahçelerini ve güzelliğini anlatan tarihleriyle de Nedim , mimari alandaki gelişmelerin hangi düzeyde olduğunu , İstanbul'un güzelleştirilmesi için yapılan çalışmaları , yeni yapılan çeşmeler yardımıyla halkın su ihtiyacının nasıl karşılandığını anlatır. (1)

Yukarıda sıraladığımız özellikleri dolayısıyla Nedim'in hemen hemen bütün tarihlerinde Lale Devri'ni ve bu dönemin olaylarını aydınlatıcı bilgilerle karşılaşmak mümkündür. Şair yaşadığı dönemle ilgili çeşitli bilgiler verdiği tarihlerinin bazılarında gerçekçi , yaşanan hayata yönelik bir anlatış biçimi , bazılarında da sadece belirli bir olayı haber veren , sıradan diğer divan şairlerinininkinden farklı olmayan bir anlatış biçimi kullanmıştır.

1. Daha geniş bilgi için bkz. İstanbul ve Nevşehir'in İmarı bölümüne.

LALE DEVRİ'NDE İMAR FAALİYETLERİ

İSTANBUL VE NEVŞEHİR'İN İMARI

Lale Devri'nde imar faaliyetlerine önem verilmiş , özellikle de İstanbul ve Nevşehir'in imarı konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Damat İbrahim Paşa'nın bu imar faaliyetlerinin yürütülmesindeki rolü büyüktür. Sadrazam İbrahim Paşa padişahın imar işlerine olan ilgisini takdirle karşılamış , bunun için de önce İstanbul'daki bazı binaları , sarayları , camileri tamir ettirmiştir. Bu dönemde daha önceki padişahların yaptırdıkları gibi çok büyük ve güzel camiler yaptırılmamakla birlikte , İstanbul'un her yeri Türk sanatının güzelliğine örnek olacak çeşmeler , kasırlar , havuzlar , kütüphaneler ve medreselerle süslenmiştir. Bu eserler arasında Sarây-ı Hümâyun'un kapısı önünde yapılan çeşme ayrı bir güzelliğe sahiptir. Çeşmenin mimarı Baş mimar Mehmet Ağa'dır. Etrafı ve süslemeleri batı tarzında yapılmıştır. Padişah Üçüncü Ahmet'in yaptırdığı sözü edilen bu çeşme , örnek kabul edilerek Azapkapısı'nda ve Üsküdar'da da benzerleri inşa edilmiştir. İbrahim Paşa da Kağıthane'de , Hocapaşa'da camiler , mektepler , hamamlar ve kütüphaneler yaptırmıştır. Baltacılar ocağını tamir ettirmiş , Kağıthane'yi çok sevdiği için güzel bir görünüm kazanmasını sağlamaya çalışmıştır. Kağıthane kasrı ve havuzları yapıldıktan sonra , kasırdan Baruthane'ye kadar dere kenarına yalı tarzında köşkler ayrıca hamamları olan bir

harem dairesi yapılmıştır . İşçilerin gece gündüz çalışmaları ve İbrahim Paşa'nın gayretleri sonucunda bu büyük inşaat altmış günde tamamlanmış , inşaatın bu kadar kısa sürede bitirilmesi herkesi şaşırtmıştır. (1)

Sa'dâbâd'daki kasırlara dere üzerindeki köprülere civardaki tekkelere , Kasr-ı neşât , Kasr-ı cinân , Çeşme-i nûr , Hurrem-âbâd , Cîsr-i sūrûr , Cedvel-i sîm , Cîsr-i nûrânî , Hayr-âbâd , Nev-peydâ gibi şâirâne isimler verilmiştir. (2)

Lale Devri'nde yoğun olan imar faaliyetlerinde Fransız zevki ve Fransız mimarisi etkili olmuştur. Fransız mimarisinin Osmanlı mimarisi üzerindeki etkisiyle ilgili olarak kaynaklarda bazı bilgiler vardır. Kaynaklardan birinde : " Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın elçi olarak Paris'e gönderdiği Mehmet Çelebi'nin Fontainebleau'yu , hatta Kral Louis'nin Marly'deki şatosunu tarif ettiği padişahın hayranlığını uyandırmış , Fransız kraliyet modasının taklidi olarak gördüğü Sa'dâbâd kasrını Damat İbrahim Paşa'nın teşvikiyle yaptırmıştır. Eyüp'ün ilerisinde , Avrupa'nın tatlı suları üzerinde , Topkapı Sarayı'ndan Haliç'e doğru 6 kilometre kadar uzakta olan bu zarif yazlık saray 1722'de şaşırtıcı bir hızla yapılmıştır. Tatlı suları oluşturan iki

1. Ahmet Refik Altınay , Lale Devri , Bas.Haz.Ali Haydar Diriöz , Milli Eğitim bakanlığı Bas. 1.Bas. Ank. 1973 s.26-32 , 2. A.g.e. s.33

derenin , Ali Bey Suyu'yla Kağıthane Suyu'nun yolları değiştirilmiş , Sa'dâbâd'da uzun bir sūs gölü oluşturulmuş , fıskıyeli havuzlar , suların yüksekte döküldüğü küçük çağlayanlar yapılmıştır. Divan'ın diğer üyeleri de padişahı taklit etmeye çaba göstermiş , Kandilli'de Damat İbrahim Paşa için Kandilli sarayı kurulmuştur. Bu saray Boğaziçi sahilinde , Anadolu yakasında , 8 kilometre kadar kuzeyde yapılmıştır. Sadrazam bu sarayda padişahı 1724'te ve 1728'de ikişer haftalık sürelerle ağırlamıştır. İstanbul'a yabancı mimarlar davet edilmiş , küçük yalılar inşa edilmiştir. Bu yapılar genellikle ahşap ve kâgirdir. Daha pahalı olan mermer ve çeşitli taşlar kullanılmamıştır. Boğazın Anadolu kıyısıyla Haliç'in başını bu yalılar süslemiştir." (1)

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi Lale Devri'nde Fransız mimarisi Osmanlı mimarisini etkilemiştir. Bilindiği gibi Lale Devri bir uyanış devridir ve bu uyanış imar çalışmalarında da kendisini göstermiş , Fransızlarla kurulan iyi dostluk ilişkileri , gönderilen elçilerin yurda döndükleri zaman Avrupa uygarlığını tanıtmaya ve yaymaya çalışmaları dolayısıyla Osmanlı mimarisi Fransız mimarisinden büyük ölçüde etkilenmiş , özellikle de Sa'dâbâd kasırlarının yapılmasında Fransız zevki

 1. Alan Palmer , Osmanlı İmparatorluğu (Son Üçyüz Yıl) Bir Çöküşün Yeni Tarihi , Çev.Belkıs Çorakçı Dişbudak , Sabah Kitapları 1. Bas. İst. 1993 s.37-38

etkili olmuştur. (1)

Bir başka kaynakta da Lale Devri'nde mimari alanda yapılan yeniliklerle ilgili olarak şunlar söyleniyor : " Sa'dâbâd kasrı inşa edildikten sonra civarda bir " harem-saray " ile bir çok yalılar yapılmıştır. Bu nedenle metinlerde geçen " cedvel üzerine hisâr- yalılar " tabiri Avrupa mimarisinin etkilerinin habercisi olmuştur. Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin sözünü ettiği Versailles sarayına duyulan hayranlık sonucunda Avrupa tarzında uzun cebheli binalar yapılmaya başlamıştır. Daha önce Türk mimari geleneğine uygun yapılan hükümdar kasırları vardı. Bu kasırların ortasında kubbeli bir arz odası bulunur , kubbe damın üstünden görünürdü. Merkezi kubbeli oda etrafında , haçvarî planda dört yöne açılan divân-hâne bir semâvî burca benzetilirdi. Lale Devri'nde uzun cebheli binalarla birlikte görülen yenilik , merkezî kubbenin çatı altında gizlenmesi olmuştur. Avrupa mimarisinin etkileri Türk mimari geleneğini değiştirmeye başlamıştır. Ancak Üçüncü Ahmet Avrupa mimarisinde önemli yeri olan taş binaları sıkıcı bulmuş , " şehir usulünde " ahşap köşklere ilgi göstermiştir. Saray mensuplarına ait bu tür ahşap köşkler , şehir halkının evleri gibi boyasız bırakılmamıştır."(1)

-
1. Ahmet Refik Altınay , Lale Devri , Bas.Haz. Ali Haydar Diriöz , Milli Eğitim Bakanlığı Bas. 1.Bas. Ank.1973 s.73 , 2. Emel Esin , Lale Devrinde Türkistan İlhamı , Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi , Yıl 2 , C.2 , S.10 İst. Şubat 1981 s.28

Lale Devri'nde İstanbul'daki bu yoğun imar faaliyetlerinin yürütülmesinde Sadrazam İbrahim Paşa'nın çalışkanlığının ve titizliğinin önemli rol oynadığını söylemiştik. Paşa sadece İstanbul'u imar ettirmeye çalışmakla kalmamış aynı zamanda Anadolu'da bulunan memleketi Nevşehir'in imarını ve gelişmesini de sağlamıştır. Nedim de ,

Sitanbul içre vü etrâfda âsârı pek çokdur
Birisi dahı işte bu müzeyyen sûk-ı vâlâdır

Sitanbul içre vü etrâfda bî-haddır âsârı
Husûsâ kim bu beytû'l-kütb-i 'âli- âlem-ârâdır (1)

beyitlerinde olduğu gibi Nevşehirli İbrahim Paşa'nın İstanbul ve İstanbul dışındaki mimari eserlerin ortaya çıkmasındaki katkısını Divanı'nda çeşitli vesilelerle ortaya koymuştur. Şair , sadece sadrazamın imar faaliyetlerine katkısını anlatmakla kalmamış ,

Edip İslâmiyan mülkünde adl âyinini icrâ
Yeniden verdi revnak hanedân-ı Al-i Osmâne

1. Ahmet Sevgi , Nedim'in Nevşehir ile ilgili Tarihleri Üzerine , Yedi İklim C.4 , S.36 , Mart 1993 s.29

Sitanbul'u kılıp envâ'-ı şehri-âyin ile tezyîn
Meserretler ile döndürdü her sükun gülîstâne (1)

beyitlerinde de Padişah Üçüncü Ahmet'in de İstanbul'u güzelleştirdiğini , sokaklarını gülbahçesine çevirdiğini söyleyerek padişahın da imar işlerine önem verdiğini , bu işlerle yakından ilgilendiğini anlatmıştır.

Kaynaklarda da bu görüşümüzü doğrulayan bilgiler verilmektedir. Sözünü ettiğimiz kaynaklardan birinde : " Nevşehirli İbrahim Paşa'nın İstanbul'un imarı için küçümsenemeyecek bir çaba sarfettiği bilinmektedir. Başlangıçta daha çok padişah kasırları , sultan sarayları , vükelâ konakları , cami , medrese ve çeşme gibi yapılara yönelik olan inşaat faaliyetleri zamanla genişlemiş , sadrazam padişahın ve kendisinin hoşuna giden semtlerde binalar yaptırmaya , bunları cami , mektep , köşk , çeşme ve bahçelerle şenlendirmeye önem vermiştir. İbrahim Paşa'nın imar faaliyetlerine ilgi duymasında Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Paris'ten dönüşünde sunduğu Sefâretnâme de etkili olmuştur. Fransız sanatının örnek alındığı İbrahim Paşa döneminde Fransa'dan getirtilen saray ve bahçe planlarına göre İstanbul'un değişik mesire yerlerinde inşaata başlandığı , özellikle Kağıthane'yi Versailles ve Fontainebleau'ya benzetmek için uğraşıldığı bilinmektedir. Bu nedenle Sa'dâbâd adı verilen Kağıthane de İstanbul'un

en çok ilgi gören yeri olmuş , imarı iki ay içinde tamamlanan ve İbrahim Paşa tarafından sık sık denetlenen Sa'dâbâd'ın açılış töreni padişaha verilen bir ziyafetle yapılmıştır. Daha sonra Eyüp civarındaki Hadâik-i Sultâniye'den " Kara-Ağaç " bahçesine kadar olan yerde dere kenarı hükûmet erkânına ayrılarak buralarda pek çok köşkler yaptırılmış , Eyüp ve Tersane bahçelerinden başka , Boğaziçi'nin çeşitli yerlerinde mesela Beşiktaş , Ortaköy , Kuruçeşme , Bebek , Hisarlar , Üsküdar Çubuklu v.b. kasırlar , yalılar , cami ve çeşmelerle güzelleştirilmiş , şairane isimler verilerek buraları başkentin ilgi çekici yerleri haline getirilmiştir. Bütün bu ismini verdiğimiz yerlerde yazın çerâğın safâları , kışın helva sohbetleri düzenlenmiş , dönemin ileri gelenleri mutlu ve eğlenceli günler yaşamışlardır.

Nevşehirli İbrahim Paşa çoğu İstanbul , Nevşehir ve Ürgüp'te olmak üzere bir çok hayır kurumları ve bunlara ait vakıflar yaptırmıştır. Paşa'nın İstanbul'daki başlıca eserleri şunlardır : " Şehzadebaşı'nda Fatma Sultan ile birlikte yaptırdıkları dârü'l- hadis , mescid , sebil ve kütüphane , mescidin karşısında 45 yanında 37 dükkan , Hoca Paşa'da mescid , dârü'l-hadis , hamam , yeni postahanenin arkasında muallimhane sebil ve çeşme , şehrin çeşitli yerlerinde , Üsküdar'da ve Boğaziçi'nin iki sahilinde bunlara benzer pek çok bina ve Sa'dâbâd'daki cami "

İbrahim Paşa doğduğu yer olan Muşkara'ya çok önem vermiş , bu köyün halkını bazı mali sorumluluklardan muaf

tuttuğu gibi köyünü cami , medrese , mektep , kütüphane , çeşme , hamam v.b. gibi binalar ile imar etmiş , civarına Türkmen aşiretleri iskanı ile köyü yeni bir şehir (Nevşehir) haline getirmiştir. İbrahim Paşa'nın imarı için çalıştığı yerler içinde Ürgüp de bulunmakta olup onun İzmir ve Antakya'da vakıflarının olduğu , Rumeli'de ve bazı adalarda da bağ ve bahçelerinin bulunduğu bilinmektedir. " (1) denilmektedir.

Şair Nedim de divanında yer alan çeşitli şiirleriyle kaynaklarda verilen bilgileri doğrular. Özellikle Divanı'nın tarihler bölümündeki şiirlerinde Nedim , İstanbul'un ve Nevşehir'in imarı için yapılan çalışmalardan söz eder. Tamir edilen ya da yeni yapılan çeşmeleri , yalıları , sarayları , han , kışla ve kasırları , medreseleri , camileri , imaret , kervansaray ve hamamları , sebilleri , bahçeleri , tekkeleri anlatan şiirleriyle bize Lale Devri'nde İstanbul'da ve İstanbul dışında yukarıda sözü edilen imar faaliyetlerinin ne kadar yoğun olduğunu gösterir. Şimdi konuyla ilgili olarak Divan'dan aldığımız örneklere bakalım : Nedim ,

Habbezâ cilve-gâh-ı nev-bünyâd

Habbezâ habbezâ mübârek bâd

1. Münir Aktepe , Nevşehirli İbrahim Paşa Mad. , İslâm Ansiklopedisi C.9 , Milli Eğitim Bas. ist. 1988 , s.236-239

Her hıyâbânı müft-i ayş u tarab
Her bün-i nahli nakd-i vakt-i murâd

Reşk-i feyz-i nesîm-i sâfından
Ferruh-âbâd-ı Isfahan ber-bâd

Cûy-ı şîr ile âbı hem-şîre
Hâki hâk-i behişt ile hem-zâd

Himmet-i asâf-ı kerem-ver ile
Oldu hakkâ bu cây Şevk-âbâd (1)

beyitlerinde Üçüncü Ahmet devrinde Anadolu yakasında İstavroz'da inşa edilen bir kasır olan Şevk-âbâd'ın sevimliliğini güzelliğini , yeni yapıldığını , ağaçlı yolunu kutlu , uğurlu bir yer olduğunu , suyunun ve toprağının özelliklerini anlatır. Yaptığı tasvirle gözümüzün önünde ağaçlar arasında , havası ve suyu güzel , iç açıcı adı gibi şevk dolu bir yer canlandırmaya çalışır.

Şair Kaptan Mustafa Paşa Çeşmesi'nin yapılışı dolayısıyla yazdığı şiirde ,

1. A.G.N.D. s.138 , Mimari eserlerle ilgili daha geniş bilgi için Bkz. Semavi Eyice , İstanbul (Mimari Eserler) İslâm Ansiklopedisi , C.5 , Milli Eğitim Bas. İst. 1988 s.1214 / 54

Şehenşeh devletinde ol vezir-i âsman-mesned
Yapıp bu çeşme-i pâki güzel hayr eyledi hakkâ (1)

dizeleriyle hem çeşmeyi hem de onu yaptıran devlet büyüğünü överek memleket yararına çalıştığını dile getirir. İbrahim Paşa sebiline yazdığı tarihte ,

Zihî dil-keş sebil-i bî-bedel kim lezzet-i âbı
Hemân ancak ola dâr-ı cinânın selsebilinde

Eder rûha vekâlet tende olur mâye-i sıhhat
Komaz âsâr-ı illet hastenin cism-i alîlinde

Ki yaptı anı İbrâhîm Paşa-yı felek-mesned
Bu şehr-i bî-nazîrin böyle cây-ı bî-adîlinde (2)

beyitlerinde söz konusu sebilin suyunun özelliklerini anlatır. Sebilden akan suyun lezzetinin ancak cennetteki sulara bulunabileceğini , şifa kaynağı olduğunu , hastaları hastalıktan kurtaracağını söyler. Daha sonra İbrahim Paşa'nın sebili şehrin en güzel yerinde yaptırdığını belirtir. Kethuda Mehmet Paşa'nın yalısı için ,

1. A.G.N.D. s.147

2. A.G.N.D. s.149

Kemâl-i zîb ü ferle yaptı bu sâhil-serâyı kim
Hevâsı dil-güşâ âbı musaffâ hâki anber-bû

Anın her kasrı gûyâ nev-arûs-ı hüsn ü behcettir
Ki olmuştur ana cüft-i müzehheb zer-feşan ebrû

Görünmez sâhasında hâr u hâşâk-ı melâl ü gam
Görünen sûret-i zevk u safâdır her taraf her sû

Dil-ârâlıkta ra'nâlıkta bulmaz bir nazîrin hiç
Ne denlû âlemi peyk-i nesîm eylese cüst ü cû (1)

diyerek yalının gönül açan havasını , güzel suyunu , anber kokulu toprağını över. Yalının kasırlarını yeni ve güzel bir geline benzetir. Her tarafta zevk ve safânın , mutluluğun görüldüğünü , üzüntüye , sıkıntıya rastlanmadığını belirtir. O'na göre her yerden haber getiren rüzgâr ne kadar ararsa arasın bu yalı gibi güzel , gönül süsleyen bir başka yalı bulamaz. İbrahim Paşa'nın küçük damadı Kethuda Mehmet Paşa'nın sarayı için yazdığı tarihte de Nedim ,

Ser-te-ser âlemi geşt eylese seyyâh-ı nesîm
Bulamaz bahçe-i pâki gibi nüzhet-gâh

Hele hammâmını bir vech ile tavsif edemem
Görmeden gitti cihândan anı Cemşid eyvâh (1)

beyitlerinde sarayın özellikle bahçesinden ve hamamından övgüyle söz eder. Nedim Kethuda Mehmet Paşa'nın sarayının övgüsünde aşırıya kaçarak , dünyayı gezip dolaşan rüzgârın bu sarayın bahçesi gibi temiz , güzel bahçe bulamayacağını , Cemşid'in kendisinin anlatmakta güçlük çekeceği hamamı görmeden ölmesine üzüldüğünü söyleyerek sarayla ilgili görüşlerini , sarayın güzelliği karşısındaki duygularını dile getirir.

Şair , Kaptan Mustafa Paşa hanına yazdığı tarihte , Kaptan Mustafa Paşa'nın imar işleriyle uğraştığını , hazineler harcayarak su getirttiğini , dükkân ve bedestenleri baştan ayağa süslettiğini bedestenin ansızın nasıl yandığını , Paşa'nın buna üzümlere sebinin yeniden yapılmasını istediğini , bedestenin yerine han yapıldığını , hanın yerinin çok güzel seçildiğini , hanın güzelliğini , gönül açıcılığını , her sofasının yeni yapılmış kasırlar gibi müstesna olduğunu aşağıdaki beyitlerle anlatmaya çalışır.

Cihânı gûşe gûşe eyleyip ma'mûr u âbâdân
Bu şehir-i pâki dahı eylemişti lutf ile ihyâ

Hazâin sarf edip sular getirtip sûk u bâzârın
Dekâkin ü bedestân ile tezyîn etti ser-tâ-pâ

Kazâ-yı âsmâni sonra bir âteş düşüp nâgeh
Bedestan yandı mânend-i derûn-ı âşık-ı şeydâ

.....
Pes ol sadr-ı kerîmin lutf u cûdu görmedi lâyık
Kala âsâr-ı cedd-i pâki böyle pest ü nâ-ber-câ

Buyurdu tâ ki ebnâ-i sebîli kılmağa terfih
Bedestanın yerine ola bir hân-ı bülend inşâ

Hakikat reh-güzâr üzre olan büldân-ı etrâfa
Bedestandan ziyâde hân yapılmak elyak u ahrâ

Husûsâ böyle hân-ı bî-bedel kim dil-güşâlıkta
Anın her suffası gûyâ ki bir nev kasr-ı müstesnâ (1)

İbrahim Paşa medresesi için ,

Yaptı neşr-i ilm için böyle mahall-i bî-bedel
Kim fezâsı döndü ziyetle behâr-ı nevrese (2)

beyitiyle Paşa'nın ilmi yaymak için eşsiz bir yer
yaptığını söyler.

1. A.G.N.D. s.169-170 , 2. A.G.N.D. s.174

Paşakapısı yakınlarında bulunan Fatma Sultan camisine yazdığı tarihte , Fatma Sultan'ın viran bir mescit gördüğünü ve eşi İbrahim Paşa'ya bu mescidi şanlı bir cami yapma isteğini söylediğini , Paşa'nın bu duruma memnun olarak onun bu çabasını desteklediğini , emir vererek görenlerin hayran olduğu bir cami yaptırdığını şöyle anlatır :

Geçerken devlet ü izzetle bir gün gördü kim olmuş
Serâya muttasıl mescid mürûr-ı dehr ile vîran

Karîn-i izdivâcî âsaf İbrâhim Pâşâ'ya
Buyurdu kasdım etmektir bunu bir câmi'-i zî-şân

Bu sıdk-ı niyyetinden sadr-ı âlî-şân olup memnun
Edip terğîb ü teşvîk eyledi gâyetle istihsân

O sâat emredip bu ma'bed-i zîbâyı yaptırdı
Ki olur tarh-ı matbûun temâşâ eyliyen hayran (1)

Nedim şiirlerinde İstanbul'daki imar faaliyetlerinin yanı sıra koruyucusu Damat İbrahim Paşa'nın ilgisini ve yardımını görebilmek için eski adı Muşkara olduğu anlaşılan Paşa'nın memleketi Nevşehir'deki imar çalışmalarından da söz eder. Orada yapılan binaların güzelliğini anlatmakla bitiremez. Zaman zaman mübalağaya kaçır.

Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir 'de yaptırdığı camiyi anlatırken ,

Habbezâ cây-i mukaddes sâha kim şâm ü seher
Kudsiyân gelmektedir kasd-ı ziyâretle ana

Habbezâ nev câmi'-i enver ki her bir revzeni
Nûr-ı tevfik-i hidâyet ile olmuş rûşenâ

Her müezzin kim menârı üzre olur nağme-sâz
Şâh-ı gülde bûlbûl-i gûyâya benzer gûyiyâ (1)

beyitleriyle gece gündüz mukaddes bir yer olan camiyi ziyaret etmek için meleklerin geldiğini , bu yeni caminin hidayet nuruyla aydınlık ve parlak olduğunu söyler. Camiyi anlatmakla yetinmez. Müezzinlerin okuduğu ezanla gül dalında öten bûlbûlün güzel sesi arasında bir bağlantı kurar. Müezzinlerin okudukları ezanı bûlbûl sesine benzettir.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Nedim'in şiirleri imar faaliyetlerine dikkatimizi çeker. Şair şiirleriyle özellikle İstanbul'da zamanın modasına uygun olarak inşa edilen saray , kasır ve köşkleri anlatır. Bunların yanı sıra Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de yaptırdığı yeni binaları anlatmayı da ihmal etmez.

1. A.G.N.D. s.177

İ. Paşa'nın Nevşehir'de yaptırdığı imaret için ,

İmâret yaptırıp bunda kemâl-i cûd u ref'etle
Gürûh-ı ehî-i cû'-ı fakre vakfetti nice emlâk (1)

beyitiyle Paşa'nın yoksulları doyurmak için cömertlik
örneği sergileyerek imâret yaptırdığını , kervansaray için
yazdığı tarihte de ,

Müsafir zümresin de etmek için lutf ile terfih
Bu hân-ı pâki dahı kıldı bunda himmet-i bünyâd (2)

dizeleriyle misafirleri rahat ettirmek için han
yaptırdığını , Paşa'nın yine memleketi Nevşehir'de
yaptırdığı hamamı anlatırken ,

Lutf u ihsâniyle yapıldı nice viran gönül
Devletinde oldu âbâdân nice cây-ı harâb

Çoktur ihyâ-kerdesi ez-cümle Nevşehir-i lâtif
Oldu eltâfiyle bir ma'mûre-i devlet-meâb

.....
Her ne lâzım ise tertîb etti ber vech-i kemâl
Hiç hatâ yok birinin tarhında hep aynı savâb

1. A.G.N.D. s.178

2. A.G.N.D. s.179

Çarşû vü câmi' ü hân ü imâret medrese
 Çeşme-sâr-ı pâk cümle bî-bedel hayr u savâb (1)

beyitleriyle İbrahim Paşa'nın Nevşehir'deki imar çalışmalarından , iyiliklerinden , çarşı , cami , han , imaret , medrese , çeşme yaptırmakla eşsiz hayır ve sevap işlediğinden söz ettikten sonra ,

Bâ husûsâ böyle hammâm-ı münevver kim anın
 Rûşenâ her mermer-i sâfı misâl-i mâh-tâb

Kubbesi eyler ferâz-ı çerhe arz-ı irtifâ'
 Mevc-i âbı âb-ı hayvâna satar çîn-i itâb

Rûz u şeb bânisinin engüşt-i dest-i cûdu veş
 Olmada rizân anın her lûlesinden sîm-i nâb

Girse bir dil-haste bir demde bulur bür'-i tamâm
 Etmiş olsa cismini âzürde sad renc ü azâb

O kadar berrak u rûşendir anın her câmı kim
 Ferr ü tâbından eder hurşîd-i nûrâni hicâb (2)

1. A.G.N.D. s.180

2. A.G.N.D. s.180-181

beyitleriyle de yapılan hamamı , hamamın özelliklerini ve suyunun şifâ kaynağı olduğunu övgü dolu sözlerle dile getirir.

Nedim'in Divanı'nda yer alan Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir'deki imar faaliyetlerinden söz eden yukarıda verdiğimiz tarihlerden başka şairin divanında bulunmayan yine İbrahim Paşa'nın Nevşehir'deki imar faaliyetlerini anlatan dört tarih daha vardır. Bunlardan biri bir kütüphane kitabesi diğer üçü de çeşme kitabeleridir. Sözünü ettiğimiz bu tarihler A.Gölpınarlı'nın hazırladığı Nedim Divanı'nda bulunmamaktadır. Söz konusu tarihlerden seçtiğimiz örnekleri aşağıda veriyoruz :

Başka Bir Çeşmenin Kitâbesi

Hazret-i Hân Ahmed'in dâmâd u sadr-ı a'zamı
Ya'nî İbrâhim Paşa-yı güzîn-i saf-şiken

Cebhe-i ahbâbına peyvestedir nûr-ı sürûr
Gerden-i a'dâsına vâbestedir tiğ u kefen

Asaf-ı Cem-pâye düstûr-ı hümâyun-sâye kim
Tâzelendi 'ahd-i ikbâlinde gerdûn-ı kühen

İtdi efzûn âleme in'âm u ihsânın tamâm
İtsün efzûn 'izz ü ikbâlin Hudâ-yı zü'l-yemen

Böyle bir hâlet-fezâ ser-çeşme bünyâd itdi kim
Lülesinden su gibi akmaktadır dürr-i Aden

Bâreke'llâh bâreke'llâh çeşme-i âb-ı hayât
Su degil bu nûrdur ammâ ki olmuş mevc-zen

Hak teâlâ devletin efzûn ide ömrin mezîd
Derd-i gamla çâk çâk olsun 'adüvv-i pür-fiten

Söyledi târihini anın Nedîmâ bendesi
" Al âbın ola bîrûn 'ayn-ı ibrâhim Paşa'dan "

Tavukçu Çeşmesinin Kitâbesi

Şehen şâh-ı cihân şevketlü Sultân Ahmed-i Gâzi
Ki zâtı saltanat tâcında olmuş gevher-i yek-tâ

Şeh-i 'âlem hıdıv-i Cem-haşem hâkân-ı a'zam kim
Müsellem kabza-i teshîrine ser-tâ-be-ser dünyâ

Vezîr ü a'zam ü dâmâdı ol hâkân-ı devrânın
Ki lütf u cûdına dil-beste olmuşdur bütün dünyâ

Cihân-bân-ı mu'allâ-pâye ibrâhim Paşa kim
Kemâl-i re'feti âfâkı kıldı gül-şen-i me'vâ

Sadâret mesnedin teşrîf idelden zât-ı vâlâsı
Cihânda eyledi hakkâ vezâret şânını i'lâ

Bu dil-cû çeşme-sârı dahı bünyâd eyleyüp bunda
Binâ-yı bî-'adîl oldu bu çeşme dil-keş ü vâlâ

Hudâ kılısın hemîşe devletın pâyende ol sadrın
Hemîşe re'y ü tedbîri ola 'âlemde mülk-ârâ

Tamâm oldukda târihin Nedîmâ söyledi anın
Bu 'aynı cûd-ı ibrâhîm Paşa'dır kılan ihyâ

Çekiç Çeşmesi'nin Kitâbesi

Cihânın mâliki şevketlü Sultân Ahmed-i Gâzî
Mükerrem zâtı gûyâ rûhıdır bi'l-cümle dünyânın

O hâkân-ı mu'allâ-pâye ol sultân-ı 'âlî-şân
Ana nisbetle yok mikdâr-ı zerre kadri Dârâ'nın

Şehen şâh-ı mu'azzam kim anın ihsânıdır şimdi
Bu âlemde veliyy-i ni'meti düstûr-ı zî-şânın

Vezîr-i a'zam ibrâhîm Paşa-yı kerem-güster
Ki tecdîd eyledi âlemde resmin lütf u ihsanın

Melek-haslet me'âlî-menkabet dâmâd-ı ekremdir
Anın zât-ı kerîmi revnakıdır sadr-ı a'lânın

Lisan ile kalemle dest ile bezl eyleyüp lütfın
Kıluban ser-ba-ser celb eyledi a'lâ vü ednânın

Husûsâ bu müzeyyen çeşme-i dil-cûsının el-hak
Safâ-yı âb-ı pâki cân katar cânına insânın

Kılup Hak dâ'imâ şân-ı şerîfin 'izz ile 'âlî
Bu âb-âsâ ola yire yüzi hem-vâre a'dânın

Nedîmâ söyledi atşâna bu mısra'la târîhin
 " için mâ çeşme-i pâkinden İbrâhim Paşa'nın " (1)

Nedim Dârü's-saâde ağasının çeşmesine yazdığı ,

Duâ-yı hayr celb etmek içün hâkân-ı devrâna
 Edip hayrâta meyl ol zât-ı vâlâ-şân-ı bî-hemtâ

Bu dil-cû çeşme-i pâkize-tarhı eyledi bünyâd
 Ne zîbâ eyledi cûd u himem kânûnunu icrâ

Bu mevkı' çârsu vü mecma'-ı nâs olmağın bunda
 Kemâl-i mertebe muhtâc idi bir çeşme-i zîbâ

Bu âb-ı pâki icrâ eyleyip atşâna lutfetti
 Aceb tevfiğe mazhar oldu ol sâhib-himem hakkâ (2)

mısralarıyla Dârü's-saâde ağasının hayır kazanmak için çeşme yaptırdığını , çeşmenin suya ihtiyaç duyulan kalabalık bir yerde susayanların hizmetine sunulduğunu belirtir. Bunun güzel bir hizmet olduğunu söyler. Kaptan Mustafa Paşa'nın Vefa bahçesinde yaptırdığı kasır için düşürdüğü tarihte ,

-
1. Ahmet sevgi , Nedim'in Nevşehir ile ilgili Tarihleri Üzerine , Yedi İklim C.4 , S.36 , Mart 1993 , 2.26-30 ,
 2. A.G.N.D. s.182

Anın dahı verâsında o nâzûk kasr-ı nev-bünyâd
Ki tarh-ı pâk-i dil-cûsuna dil meftun hıred şeydâ (1)

diyen Nedim , bu kasrın yeni bir tarzda yapıldığını anlatır. Damat İbrahim Paşa'nın sadece Nevşehir için değil İstanbul için de İstanbul'un imarı için de çalıştığını yukarıda belirtmiştik. " Damat İbrahim Paşa'nın İstanbul'da da 1132'de yaptırdığı Dârül Hadis medresesi ile kütüphanesi , çeşme ve sebili , derslane odaları ve hamamı vardır. Yine İstanbul'da Çarşamba , Sarıgözel , Fatih , Orta Camii mevkiilerinde çeşmeleri , Üsküdar'da da çeşmesi Kağıthane'de camii bulunmaktadır. " (2)

Nedim de kaynakları doğrular. O'na göre İbrahim Paşa padişahın isteği üzerine İstanbul'un ve Nevşehir'in imarı için çok çalışmıştır. Paşa'nın İstanbul'daki eserlerinden biri de Şehzâde camii yakınındaki çarşıdır. Nedim ,

Sitanbul içre vü etrafta âsârı pek çoktur
Birisi dahı işte bu müzeyyen sûk-ı valâdır

Kemâl-i zînet ile oldu gûyâ bir serây-ı pâk
Ki her dükkânı bir maksûre-i dil-cûy-ı ra'nâdır

1. A.G.N.D. s.185

2. İsmail H. Uzunçarşılı , Osmanlı Tarihi , VI. C.

1. Kısım TTK. Bas. Ank.1956 s.156-157

Zihî nev çârsû-yı pâk-i İbrâhim Pâşâ kim
Kemâl-i sûd ile hân-ı Halil'e gıpta-fermâdır (1)

dizeleriyle İbrahim Paşa'nın eserlerinin çokluğunu
söyledikten sonra , çarşuyu ve dükkânları tasvir eder.
Sultan Ahmet'in yaptırdığı çeşmeyi ,

Ol şeh-i âlem binâ kıldı bu âlf çeşmeyi
Kim zülâl-i sâfının evsâfıdır azb-ı furât

Habbezâ ser-çeşme-i dil-cû ki bahşetmektedir
Lûlesi leb-teşnegâna şerbet-i kand-i nebât

Habbezâ ayn-ı hayât-ı pâk kim şâyestedir
Kılsalar İskender'i ana su yolcu bâ-berât

Kefçesi mânende-i dest-i kerimân pür atâ
Lûlesi hemçün zebân-ı ehl-i dil şirin-nikât (2)

beyitleriyle anlatan şair , padişahın yaptırdığı bu
çeşmenin suyunun ne kadar güzel olduğunu susayanlar için bu
suyun önemini belirtir. Bu suyun niteliklerini anlatmakta
kaleminin ve dilinin aciz kalacağını da ,

1. A.G.N.D. s.190

2. A.G.N.D. s.191

Medhini takrire âciz meknet-i nutk u zebân
Vasfını tahrîre kâsır kudret-i kilk ü devât (1)

mısralarıyla anlatır.

Çeşme yaptıran sadece padişah ve sadrazam değildir.
Sultan Ahmet'in Başkadın'ı da bir çeşme yaptırarak suya çok
ihtiyacı olan Üsküdar'ı suya kavuşturmuştur.

Fâtiḥ-i İnan şeh-i devran ki cûd u ref'eti
Üsküdâr'ı âb-ı şîrîn ile ignâ' eyledi

Suyu başından edip icrâ o hâkân-ı kerîm
Ehl-i devlet ol sudan çok çeşme peydâ eyledi

Bu mahalle âb-ı sâfiye katı muhtâc idi
Hakk'a şükrolsun bu mâ atşânı irvâ eyledi

Başkadın hazretleri dahı bu zîbâ çeşmeyi
Kendi mâliyle yapıp bir hayr-ı vâlâ eyledi

Nûr-veş cârî olup bu âb-ı sâf-ı dil-pezîr
Teşnegânın dillerin eşvâka mev'a eyledi (2)

1. A.G.N.D. s.191

2. A.G.N.D. s.193

Nedim Başkadın'ın çeşmesi için yazdığı bu tarihte oldukça gerçekçi bir şekilde , içtenlikle Üsküdar'ın suya kavuşturuluşunu anlatır. Üsküdar'ın susuz halkını ve çeşmenin onları susuzluktan kurtarmasının ne kadar önemli olduğunu , böylesi bir hizmetin değerini dile getirir.

Şairin yazdığı tarihlere baktığımızda özellikle çeşmelerle ilgili tarihlerin çokluğu dikkatimizi çeker. Bu şiirlerden o dönemde İstanbul'un su sorununun olduğunu , bu nedenle de devlet büyüklerinin özellikle de Sadrazam İbrahim Paşa'nın su sorununu çözmeye çalıştıklarını anlıyoruz. Nedim çeşme tarihi başlığıyla yazdığı bir şiirinde :

Cenâb-ı Hazret-i Hân Ahmed'in dâmâd-ı zî-şânı
Ki yoktur görmemiş ihsânını a'la vü ednâda

Pes ol destûr-ı zî-şân eyledi on çeşme-sâr icrâ
Ki her birinin âbı sîme benzer hüsni-i sîmâda (1)

mısralarıyla yakın arkadaş olduğu İbrahim Paşa'nın ihsanının çokluğundan söz ettikten sonra sadece Paşa'nın on çeşme yaptırdığını söyler. Ayrıca Üsküdar'da da birden çok çeşme yaptırıldığını yine şairin düşürdüğü tarihler yoluyla anlayabiliyoruz. Üsküdar'da Padişah Üçüncü Ahmet Sultan Bayezid çeşmesini yaptırmıştır. Başkadın'la Hatice Sultan

da aynı semtte birer çeşme yaptırmışlardır. Nedim bir başka tarihinde ,

Cûdu isrâ' eyleyip bu çeşme-i pâkizeyi
Eyledi leb-teşnegâna feyz-i sad birr ü nevâl

Habbezâ ser-çeşme-i pür ferr ü tâb ü bî-nazîr
Kim temâşası gönüllerde komaz gird-i melâl

Tarh-ı pâki ol kadar hâtır-firib ü dil-güşâ
Seyredenler anı tahsîn etmemek emr-i muhâl

Vasfını etmek murâd üzre ne mümkündür anın
Kim görenler tarh-ı hûbun oldular hayretle lâl (1)

beyitleriyle İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de yaptırdığı ,
görenlerin güzelliği karşısında hayretten dilinin tutulduğu
ikinci bir çeşmeyi anlatır. Hatice Sultan Çeşmesinin ,

Asman-mertebe Sultân Ahmed
Heft iklimde oldur hâkan

Üsküdar'ı edip ihyâ lutfu
Ab-ı şirin ile kıldı reyyân

Kırk çeşme gibi bu şehri hele
Eyledi çeşmeleri âbâdân

Ol şehin duhter-i vâlâ-güheri
Kıldı bu ayn-i dil-ârâyı revân (1)

mısralarıyla şehri suya doyuran , susuzluğu gideren
çeşmelerden biri olduğundan söz eder. Şair İbrahim Paşa'nın
Nevşehir'de yaptırdığı ikinci bir hamamı ,

Husûsa Muşkara şehrin edip ma'mûr u âbâdan
Bu hammâm-ı lâtif ol şehre zîb ü fer hakkâ

O denlû pâk u rûşendir letâfetle nezâfetle
Ki câmı dîde-i hurşîde olmuştur ziyâ-bahşâ

Ana bir haste âdem girse derdinden bulur sıhhat
Değil hammâm bu dârü's-şifâ-yı feyzdir gûyâ (2)

beyitleriyle anlatırken hamamın şifa kaynağı olduğunu
söylemeyi de unutmaz. Mustafa Paşa yalısı için yazdığı
tarihte ,

Temâşâ ederek sâhil-serây-ı nûzhet âbâdın
Bu mevki' oldu manzûr-ı nigâh-ı âsaf-ı dânâ

1. A.G.N.D. s.211

2. A.G.N.D. s.222

Buyurdu sıhr-ı âlî-şânına ol dâver-i âlem
Revâ mı olmamak bu müntezehte kasr-ı müstesnâ

Hevâsı bî-bedel mevki' güzel âbı hayât-âver
Hemân ancak kusûru bir muallâ kasr-ı bahr-ârâ

Çü ta'yin kıldı resm ü mevkiin tab'ı kerem-kârı
Olundu mûceb-i fermânı üzre ser-be-ser inşâ

Nice artırmazın bu kasr-ı vâlâ âdemin ömrün
Ki bâistir anın bünyâdına ol nutk-ı rûh-efzâ

Nice matbû'-u dil-cû olmasın tarh-ı dil-ârâsı
Ki kıldı ihtirâ' anı o tab'-ı mekrûmet-pîrâ

Taâlallah zihî kasr-ı bülend ü âsman-mesned
Ki lâyıq subh-ı îyd olsa derinde perde-i dîbâ

Sanırsın tâk-ı Kısırî kasr-ı Şîrin'dir peder mâder
Ki anlardan tevellüd eylemiş bu tıfl-ı nev-peydâ

İki cânibden almışlar o tıfl-ı şevki âguşa
Ana gûyâ ki deryâ dâye olmuş kûh ise lâlâ

Kafâsında güneşten sakınıp lâlâsı endâmın
Tutar pîşinde dâim dâyesi âyine-i zîbâ (1)

diyerek önce Paşa'nın yalıyı yaptıracığı yeri nasıl seçtiğini , inşaatı başlattırdığını , yalının yüksek çatısını , yeni biçimini , süslü olduğunu , dağın lala denizin de dadı gibi yalıyı iki yönden kucakladığını , dağın yalıyı güneşten koruduğunu , yalının görüntüsünün denize düştüğünü dile getirir. Yalının yeniliğinden , güzelliğinden , süslemelerinden övgüyle söz eder.

Divanında çeşmelerinden , güzelliğinden sıkça söz ettiği Üsküdar semtinde yapılan Fener bahçesini Nedim ,

Zihî pâkîze nüzhet-gâh kim şâh-ı nihâlinde
Konup murg-ı çemen erbâb-ı tab'a böyle der gûyâ

Şu havz-ı pâke bak da sîne-i yârı getir yâda
Şu nahli gör de bâri niydüğün bil kâmet-i bâlâ (2)

beyitleriyle anlatırken , bahçenin havuzunun paklığıyla seyredenlere sevgilinin sinesini hatırlattığını , fidanın da uzun ve güzel boyun nasıl olduğunu gösterdiğini söyler. Bahçenin güzelliğiyle sevgilinin güzelliğini karşılaştırır.

1. A.G.N.D. s.216-217

2. A.G.N.D. s.210

Nedim , Kaptan Mustafa Paşa'nın doğduğu yer olan Vefa
bağı için yazdığı kasidede Vefa bağından ,

Bu gün bir gülîstâna düştü yolum
Ki oldu şuûrum tahayyürle güm

Ne gördüm ki bulmuş cihan zîb ü fer
Değil bu cihân bir cihân-ı diğér

Neşîb ü ferâz ü yemîn ü şîmâl
Bütûn izz ü ikbâl ü câh u celâl

Ser-â-ser gül ü sünbül ü yâsemen
Çemen der çemendir çemen der çemen

Beni aldı hayret bu gülşen nedir
Bu zîbende ma'suk-ı pür-fen nedir

Kim etti bu gül-zârı reşk-i behîşt
Kimin hâsıldır bu kâr ü bu kişt

Nedir nâmı kimdir tırâzendesi
Kime açılır rûy-ı nâzendesi (1)

.....

Cinân mı bu yâhud gülistan mıdır
 Dükân-ı tebessüm fûrûşan mıdır

Hevâsı mesîhâ-yı tab'-ı nizâr
 Temâşâsı tiryâk-ı hâb-ı humâr

Musaffâdır âbı çü çeşm-i harûs
 Gül-i âli dil-keş çü şerm-i arûs

.....

Eder câmı lâle nemâsı anın
 Kebâbı gül eyler hevâsı anın (1)

Zemîninde gösterde dibâc-ı nûr
 Fezâsında câ-rûb gîsû-yı hûr

Güneş hâke üftâde bir jâlesi
 Mehîn hâlesi bir kıvılcık lâlesi

Behâr öyle etmiş fezâsında cûş
 Sanırsın ki gerdûna ermiş hurûş

Dizilmiş nihâlân-ı gül sû-be-sû
 Katâr ile gelmiş meğer reng ü bû

Biri birin etmiş çü hubân kinâr
Gülistân u bustân u bâğ u bahâr

Leb-i havzı mâh-ı nevin pâresi
Süreyyâ-feşân âb-ı fevvâresi (1)

.....

Hoşâ dil-güşâ havz-ı berrâk u sâf
Cüvânanda var mı bu safvette nâf

Ya ol selsebil-i safâ dest-gâh

Ki her mevci bir târ-ı nûr-ı nigâh

.....

Gülün handesi şöyle pür velvele .

Ne mümkün ki bûlbûl şeker-hâb ola

.....

Hezâr anda gördü gülü der kafes

Eder mi dahı âşiyânın heves

Gül ü lâle birbirine işve-sâz

Hezâr ile kumri hem-âvâz-ı râz

.....

Derûnunda var bir tırâzende kasr

Ki vermiş der ü bâmı eflâke asr (2)

1. A.G.N.D. s.240

2. A.G.N.D. s.241

yukarıya aldığımız beyitlerde övgüyle söz eder. Ayrıntılı bir şekilde Vefâ bağını tasvir eder. Bağın güzelliğini anlatmakla bitiremez. Nedim'in şiirlerinde sıkça söz ettiği insanı büyüleyen büyük ve güzel bağlar , bahçeler o dönemde bahçe düzenlemesine özel bir önem verildiğinin göstergesidir. Lale Devri'nde yapılan köşkler kasırlar , yalılar ve saraylar hep geniş bahçeler içinde inşa edilmektedir. Şair , Vefâ bağını cihan içinde bir başka cihan olarak görür. Çimenler içinde gülü , sümbülü , yaseminiyle bu bağ insanı şaşırtan bir güzelliğe sahiptir. O'na göre bağın cenneti bile kıskandıracak bu güzelliğini , havasını , suyunu , insanı sarhoş eden seyrini anlatmak güçtür. Türlü türlü çiçekleriyle , ağaçlarıyla , havasıyla suyuyla , ayı ve güneşiyle bu bağ baştan başa bir güzellik abidesidir. Her yere gül fidanları dikilmiştir. Renk ve koku sanki katarla getirilmiştir. Gül bahçesi , bostan , bağ ve bahar bu bahçede birbirini kucaklayan güzeller gibi bir aradadır. Havuz gönül açıcıdır. Selsebil ayrı bir güzelliştir. Bülbül ile gül oradadır. Gülü gören bülbül yuvasına gitme isteği bile duymaz. Gülle lale birbirine naz yapmaktadır. Bülbülle kumru ise sırdaşlarıdır. Şair Vefâ bağını ve güzelliğini anlattıktan sonra bu bağın içinde de bir kasır olduğunu söyleyerek , Kaptan Mustafa Paşa'nın övgüsüne geçer.

Nedim Mustafa Paşa'nın yaptırdığı Ferah bağıyla yeni yalayı anlattığı şiirinde ,

Gelip tab'-ı ferah-peymâsına âb ü hevâsı hoş
Pesend ettikde tarz u resmine ol âsaf-ı yektâ

Buyurdu nâmına Bâğ-ı Ferah denmek münasibdir
ÇÜ kalmaz mevki'-i pâkin gören dillerde gam asla (1)

Nice Bâğ-ı Ferah denmez nice evsâfı söylenmez
Cihân-zîb oldu çünkim böyle nüzhet-gâh-ı gam-feresa

beyitleriyle Ferah bağı ve bağa bu ismin verilmiş
nedenini , bağı gönülde sıkıntı bırakmayan güzelliğini ,

Hıyâban-zârına doğru nigâh eden kıyâs eyler
Sehî-kadler kabâ-yı sebz ile saf bağlamış gûyâ

Gören bu suffateynin imtidâdın iki cânibde
Sanır kim perr ü bâlin eylemiş güsterde bir ankâ

Fezâsı kârbân-ı nev-bâhara mesken-i vâsi'
Fenâ-yı revzeni bâd-ı sabâ seyyâhına mev'vâ

Temâşâ kıl şu havzın vüs'atin bak kim bu kasr-ı nev
Muhât olmuştur iki cânibinden bahr ile gûyâ (2)

1. A.G.N.D. s.197

2. A.G.N.D. s.197

Biri deryâ-yı şûr u birisi deryâçe-i şîrîn
 Bu kasr ol iki bahrın arasında gevher-i yektâ (1)

beyitleriyle de iki deniz arasında tek bir mücevhere benzeyen yalıyı , yalının havuzunu , sofasını , hıyâbânını ve göz alıcı güzelliğini anlatır.

Zihî kâşâne-i nev-mehbat-i esrâr-ı rûhânî
 Verir sâhib-dilân-ı ışkî feyzi kasr-ı irfânı

Hoşâ ferhunde cây-i feyz-bahşâ-yı dil-i âşık
 Derûnunda olur tahsîl-i isti'dâd-ı rabbânî

Gıdâ-yı rûh ederler bunda bûy-ı gonçe-i zikrî
 Cenâb-ı Gülşenî'nin andelibân-ı gülistânı

Derûn-ı ehl-i şevki rûşen eyler Hazret-i Pîr'in
 Tecelli etmede zikr-i celîden sırr-ı pinhânı

Çerâğ-ı kurb-ı akdes şem'-i fânûs-ı hayâ olmaz
 Müberrâdır ziyâdan ehl-i tevhîdin dil ü cânı (2)

beyitleriyle şair Gülşeni tekkesine tarih yazdığı şiirinde , tekkenin özelliklerini ve tekkede ilahî bilim tahsil edildiğini söyler. Nedim'in bu şiirinde sözünü ettiği

1. A.G.N.D. s.198

2. A.G.N.D. s. 211-212

Gülşeni tekkesi Gülşenilik tarikatına bağlı olanların tekkesidir. Halveti tarikatının kollarından biri olan Gülşenilik tarikatının kurucusu İbrahim Gülşeni'dir. İbrahim Gülşeni tarikat kurucusu olduğu gibi mutasavvıf ve divan şairidir. Merkez tekkesi (pir makamı) Mısır'da olan Gülşeniliğin Diyarbakır , Edirne , İstanbul , Hayrabolu , Mekke , Halep , Urfa ve Antakya gibi şehirlerde çok sayıda tekkesi olduğu bilinmektedir. (1) Nedim'in tarih düşürdüğü Gülşeni tekkesi de kaynaklarda sözü edilen İstanbul'daki Gülşeni tekkelerinden biri olmalıdır.

Zamânında teber-dâran yeri sûzân olup oldu

Bu hâlet sûretâ ana ziyan ma'nîde ammâ sûd

Ki zîrâ emredip ol sadr-ı ekrem kendi mâlinden

Yapıldı şöyle kim ziynetle oldu gülşene mahsûd

Bu mevki'de bu kasrı dahı bünyâd etti kim gâhi

Elde teşrîf-i hâkân ile kesb-i izz-i nâ-mahdûd

Zihî kasr-ı mu'allâ habbezâ nev-mesned-i vâlâ

Zihî matbû' u nâzûk resm-i dil-cû tarh-ı hüsn-âlûd

1. Ana Britannica Gülşeni ve Gülşenilik Mad. C.10 ,
Ana Yay. İst.1989 s.150

Gezilse sâhasında her taraf rûy-ı safâ zâhir
Nigâh olunsa her bir gûşesinde bin ferah mevcûd (1)

mısralarıyla Nedim , teberdarların yanan kışlasını ve yeniden yapıldığını ayrıca orada hükümdar için inşa edilen yeni kasrı anlatır. Yeni yapılan bu kasrın güzelliğinden söz eder.

Şair Nedim İstanbul'un imarından sadece tarihlerinde söz etmez. Çok başarılı olduğu şarkı türündeki şiirlerinde de İstanbul'un imarıyla ilgili bilgiler verir. Örneğin divanında yer alan aşağıdaki şarkısında hem Üsküdar'da Şemsipaşa iskelesinde bulunan Şerefâbâd'ı anlatır hem de padişahı Şerefâbâd'ı görmeye çağırır.

Vasf-ı hüsn ü behceti bir vech ile gelmez dile
Gel Şeref-âbâd'ı gör şevketlü hünkârım hele
Anlaşılmaz hak bu kim ârâyîşi takrîr ile
Gel Şeref-âbâd'ı gör şevketlü hünkârım hele

Her nefes âb u hevâsı câna canlar katmada
İntisâbınla cihâna nâz ü nahvet satmada
Kangı gün teşrîf eder şâhım deyü cân atmada
Gel Şeref-âbâd'ı gör şevketlü hünkârım hele

1. A.G.N.D. s.171 19

Anı ziyetlerle bünyâd etti sadr-ı a'zamın
 Tâ ki açılısın temâşâsiyle tab'-ı ekremîn
 Lutf u ihsan kıl dirîğ etme efendim makdemin
 Gel Şeref-âbâd'ı gör şevketlü Hünkârım hele (1)

.....

dizeleriyle Şerefâbâd'ın güzelliğini , havasını ,
 suyunu , tıpkı bir ziyaretçi bekleyen insanlar gibi
 hükümdarın geleceği zamanı beklediğini söyleyen şair ,
 Şerefâbâd'ı kişileştirir. Hükümdarın ziyaretini hasretle
 bekleyen bir insana benzetir. Daha sonra Şerefâbâd'ın
 sadrazam tarafından padişah için yaptırıldığını belirtir.

Bir gün ol şehriyâr-ı âlî-şan
 Oldu tersâneye şeref-bahşâ

Sadr-ı a'zam dahı saâdet ile
 Sâye-veş hem-reh olmuş idi ana

.....

Seyredip pâdşâhı âlî-câh
 Eylediler esâsını inşâ

Şenlik oldu kesildi kurbanlar
 Olunup devlete duâ vü senâ

Kıldı dîvân-hâneyi teşrîf
 Ba'dehu ol hıdîv-i mülk-ârâ

 Olmuş iken o cây-gâh-ı şeref
 Melce'-i dûst mazhar-ı a'dâ

Nâ-sezâ idi kim kala virân
 Öyle divân-hâne-i vâlâ

Hâtır-ı eşref-i hümâyûnu
 Gördü tecdîd olunmasını revâ

 Pes cenâb-ı vezir-i pâk-nihâd
 Sadr-ı Cem-câh Mustafâ Pâşâ

Halef-i dûdmân-ı mecd ü şeref
 Vâris-i câh u mesned-i âbâ

Feylesûf-ı dakîka-dân-ı hikem
 Mû-şikâf-ı hakâyık-ı eşyâ (1)

Yukarıda verdiğimiz örnekte de tersane ve orada yenilenen divanhaneyi anlatan şair , padişahla sadrazamın tersaneye gelerek inşaatı başlattıklarını , şenlik olduğunu kurban kesildiğini sonra divanhaneye geçildiğini belirtir.

Ancak divanhanenin harap halini gören padişahla İbrahim Paşa divanhanenin yenilenmesini emrederler. Mustafa Paşa Kaptan (Kaptan-ı Deryâ) olduğu için bu işle ilgilenmiş ve tersaneye güzel bir divanhane yaptırmıştır. Şair ,

Sıhr-ı âlî-nijâd-ı sadr-ı güzîn
Ced-be-ced âsaf-ı cihân-pirâ

Kapûdân olmağla devletle
Oldu meşhûr o âsaf-ı dânâ

Pes edip himmet ana hasbe'l-emr
Kıldı bu tarhı böyle müstesnâ

Habbezâ tarh-ı dil-pesend ü latif
Habbezâ resm-i dil-keş ü zîbâ (1)

Bârek-Allah zihî huceste eser
Bârek-Allah zihî bülend-binâ

Sakfı sakf-ı sipihr ile hem-dûş
Temeli gâv-ı arz ile hem-pâ

Sahnının pâsbânı fasl-ı bahâr
Kasrının perde-dârı dest-i sabâ

Reng ü tâbı muhassal-ı evhâm
Hüsn-i tarhı netice-i hulyâ

Secde-gâh eyler idi mihr anı
Sâye-bân olmasaydı perr-i hümâ

Anda kışlardı mevsim-i nev-rûz
İzz ü devlet verildi ana be-câ

Dâimâ izz ile olup âbâd
Sâhibine mübârek ede Hudâ

Sâl-i tarîhini bu pâk eserin
Etti bu beyt ile Nedim imlâ

Cûd-ı Sultân Ahmet-i Gâzi
Yaptı divân-hâneyi hâlâ (1)

beyitlerinde de Kaptan Mustafa Paşa'nın yaptırdığı divanhanenin özelliklerini ve güzelliğini anlatarak tarih düşürür. İbrahim Paşa'nın bir çeşmeyi yenilemesi dolayısıyla yazdığı tarihte ,

1. A.G.N.D. s.215

Her vezire arz edip derdin lisân-ı hâl ile
Ab-ı rûyun sarf edip ihsânın ümmîd eyledi

Her birine derdi kim ey âsafan lâyıık mıdır
Baht-ı dun böyle beni me'yus u nevmid eyledi

Ben ocâğın âb-ı rûy-ı merdüm-i çeşmi iken
Hayf kim gerdun beni tahrib ü tebdîd eyledi

Her gelen düşmen edip bu yerleri bir kerre seyr
Bana baktıkta esâs-ı ta'nı te'kîd eyledi

Dest-i düşmen hem kulağım burmada ta'yîb ile
Şerm ü hacletse zebânım bend ü ta'kîd eyledi

Cümle etrâfım olup ma'mûr ben kaldım harâb
Aramız erbâb-ı himmetle ne teb'îd eyledi (1)

beyitleriyle çeşmeyi konuşturur. Çeşme başına
gelenleri anlatır. Her vezire seslenerek aşağılık bahtın

1. A.G.N.D. s.150-151

kendisini böyle ümitsizliğe düşürmesinin layık olup olmadığını sorar. Önceleri ilgi görürken , itibarlıyken feleğin kendisini harabettiğini , her gelen düşmanın buraları seyredip kendisine bakarak kınadığını belirtir. Düşmanın eli ayıplayarak çeşmenin kulağını bükmüş fakat utanç onun dilini bağlamıştır. Etrafımda her yer mamur olurken ben harap kaldım diyen çeşme , himmet erbabıyla arasını neyin açtığını merak eder. Şair bu dizelerle eskiden iyi günler görmüş , sonradan kötü duruma düşmüş , içine düştüğü durumdan kurtarılmayı bekleyen bir insanla çeşmeyi özdeşleştirir. (1)

Bunca demler ağladı yaşın yaşın ammâ çi sûd
Birisi ne iltifât etti ne tecdîd eyledi (2)

diyen Nedim , çeşmenin uzun süre ağlamasına rağmen kimseden ilgi görmediğini bu yüzden duyduğu üzüntüyü dile getirir. Ancak daha sonra İbrahim Paşa'nın çeşmeye şefkat gösterip tamir ettirdiğini , süslediğini , suyunu buldurup akmasını sağladığını , hayranlık uyandıran çok güzel bir çeşme haline getirdiğini , kendisinin buna memnun olduğunu şu şekilde dile getirir :

1. Tunca Kortantamer , Nedim'in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Sahneler , Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi , E.Ü. Edeb.Fak. Yay. İzmir 1985 S.4 s.40-41

2. A.G.N.D. s.151

Akıbet ol âsaf-ı zî-şan edip şefkat ana
Kâse-i deryûzesin pür nakd-i ümmîd eyledi

Selsebil-i cennet-âsâ eyleyip ta'mir anı
Zîb ü zîverle misâl-i hulûd câvid eyledi

Şöyle pür zîb oldu kim Rıdvan alıp resmin anın
Turra-i havrâyı ana ser-nigûn bîd eyledi

Buldurup şimdi suyun ikbâl ü devletle tamâm
Ferr ü tâbı çeşme-i hurşîdi taklid eyledi

Sakf-ı âlîsin hacil-sâz-ı ruvâk-ı âsman
Kefçesin reşk-i kef-i pür tâb-ı hurşîd eyledi

Şemse-i zer-dûz-ı sakfın çerhe sordum bilmeyip
Mihrdîr yahud kamerdir deyü terdîd eyledi

Vasf-ı pâkinde Nedim anın bu beyti söyledi
iki mısra'dan iki tarih tevîd eyledi :

Pür himem Dâmâd İbrâhim Paşa-yı vezir
Bu dil-ârâ çeşme-i dil-cûyu tecdîd eyledi (1)

Nedim tarihlerinden birinde de Ayasofya camisinin
hünkar mahfilinin genişletilmesini şöyle anlatır :

1. A.G.N.D. s.151

Bu mahfil ma'bed-i pür-nûr-ı hâs-ül-hâs olmağla
Murâd etti binâsın hak bu kim şâyân-ı ihyâdır

Biraz teng idi evvel şimdi tevsfin edip fermân
Müvekkil kıldı destûrun ki sadr-ı kâr-fermâdır

O gûne verdi zinet tarh-ı pâki buldu behcet kim
Ziyâret eden erbâb-ı ukuule hayret-efzâdır

Bu mahfil câmi'-i pâk-i Ayasofiyyede gûyâ
Harîm-i ravza-i cennete bir kasr-ı mu'allâdır

Zer-ender-zer ya bir ser-levha-i divân-ı şevkettir
Yahud kudretle dîvân-ı saâdet üzre tuğrâdır (1)

Yukarıda verdiğimiz çeşitli örneklerden anlaşılacağı gibi Lale Devri'nde güzellik anlayışı her şeye yansımış , mimari eserler sadece çeşitli ihtiyaçların giderilmesi için inşa edilmiş eserler olmamıştır. Örneğin : Çeşmeler sadece su içilen yerler olarak düşünülmemiş aynı zamanda birer sanat eseri olarak değerlendirilerek süslenmiş , yapımına özen gösterilmiştir. Kaynaklardan birinde Nedim'in ,

1. A.G.N.D. s.205

Değil çeşm-i kebûd ol ebrûvânım zîr-i tâkında
iki âvâre kumrudur ki gelmiş âşîyan tutmuş (1)

beyiti için şu açıklama yapılıyor : " Osmanlı mimarisinde , kemerler altında kuşların yuva yapacakları yerler de düşünülmüştür. Şair sevgilinin kuşlarını bu kemerlere gözlerini de bunlar altında yuva yapmış iki âvâre kumruya benzetiyor. " bu açıklama yukarıda belirttiğimiz görüşlerimizde haklı olduğumuzu göstermektedir.

Nedim sarayları , yalıları , kasırları anlattığı zaman onları içinde gül ve lale bahçelerinin önemli bir yer tuttuğu mis gibi kokan bahçeleri , yeni tarz tarhları , iki tarafı ağaçlı yolları , önlerindeki havuzları , çeşmeleri , fıskiyeleri , yüksek kapıları , yüksek revakları , kemerleri iç açıcı renkleri özellikle çeşitli çiçek nakışlarıyla süslü parlak duvarları , çok yüksek çatılarıyla büyüklük , yükseklik duygusu verdiklerini , güzel manzaralı ferah sofaları hatta hamamları bütün güzellikleriyle gözler önüne serer. Örneğin : Daha önce de söylediğimiz gibi Defter-i Hâkânî Emîni'nin kasrı nakışlı , süslemeli çatısıyla , lale ve gül bahçeleriyle , çeşmesiyle , Şevkâbâd modern yapısı , iki tarafı ağaçlı yolları , suyu ve toprağıyla , Dârü's-sâde Ağası Beşir Ağa'nın sarayı da yüksek revakı ve çatısıyla süslü tâkıyla

şairin şiirlerine konu olur. (1)

Sonuç olarak kısaca söylemek gerekirse Nedim'in Divanı'nda yer alan şiirler özellikle de kasırları , köşkleri , yalıları , çeşmeleri , yeni yapılan ya da tamir edilen binaları anlatan şiirler imar çalışmalarının yoğun olduğunu ve toplumun , devletin refah düzeyinin ne durumda olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu şiirler bize dönemin mimari anlayışı hakkında da fikir verirler. Şiirlerden anladığımız kadarıyla o dönemde özellikle İstanbul imar edilmiştir. Saraylar , yalılar , köşk ve kasırlar yapıldığı gibi halkın ihtiyacını karşılamak üzere çeşmeler , sebiller , hamamlar , hanlar ve kervansaraylar da yaptırılmıştır. İmar çalışmalarında en önemli rolü oynayan kişiler padişah ile sadrazamdır. Nedim imar faaliyetlerinden söz ettiği şiirlerinde , tarihlerinde daha çok sözünü ettiği mekanları , bu mekanların özelliğini tanıttıcı bilgileri bazen gerçekçi bir şekilde bazen de duygularının etkisiyle abartarak vermiştir. (2)

1. Tunca Kortantamer , Nedim'in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Sahneler , Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi , E.Ü. Edeb.Fak. Yay. İzmir 1985 S.4 s.25-27

2. Mehmet Kaplan , Nedim'in Şiirlerinde Mimari , Eşyâ ve Kıyafet Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1 , Dergah Yay. 1.Bas. İst. Şubat 1976 , s.242

NEDİM DİVANI'NDA DİL VE ÜSLUPTAKİ MAHALLİLEŞME

ÖGELERİ

Divan şiirinde kullanılan dil , Arapça , Farsça kelime ve tamlamaların önemli yer tuttuğu bir dildir. Yabancı kelimelerin yoğun olduğu bu dilin meydana gelmesinde divan şiirinin Arap ve İran edebiyatları örnek alınarak geliştirilmesiyle aruz vezninin kullanımı önemli rol oynar. Şairlerimiz Arapça ve Farsça kelimeler aruz veznine daha kolay uydurulabildiği için bu kelimeleri Türkçe kelimelere tercih ederler. Yabancı kelimelerin tercih edilmesi zaman içinde dilimizin ağırlaşmasına yol açar. Türkçenin yavaş yavaş özelliğini kaybettiğini gören bazı sanatçılar bu duruma tepki göstermeye başlarlar. Bu tepkinin başlangıcı 15. yüzyıla kadar götürülebilir. 15. yüzyılın sonlarına doğru aruz vezniyle fakat içinde yabancı kelime ve tamlamaların bulunmadığı bir dille , halk dilindeki atasözlerini ve deyimleri kullanarak şiir yazma eğilimi oluşur. Aydınlı Visali , Necati , Ca'fer Çelebi ve Yahya Bey'in şiirde atasözlerini , deyimleri ve halk söyleyişlerini kullanarak başlattıkları bu dilde mahallileşme hareketi 16. yüzyılda Tatavlılı Mahremi'yle Edirneli Nazmi'nin oluşturduğu ve Türki-i Basit cereyanı olarak bilinen akımla devam eder. Bu yüzyılda Türk sanatçıları kendi duyuş ve düşüncelerini , toplum yaşayışını Türkçenin dil varlığı içinde yer alan atasözleri , deyimler halk söyleyişleri v.b. milli unsurları ortak islâmî

malzemeye yoğurarak klasik bir Türk şiiri yaratmaya çalışırlar. 16. yüzyılda Türk şairleri sadece kaside ve gazel tarzında değil mesnevilerde de konu ve dil bakımından kendi toplumumuza özgü farklı bir anlatım tarzı meydana getirme , millî ve mahalli öğeleri yansıtmaya çabası içine girmişlerdir. (1)

17. yüzyıl sonlarıyla 18. yüzyıl başlarında divan şiiri işlediği konular bakımından gelişip zenginleşir. Günlük yaşamın canlılığı ve sıcaklığı şiire girmeye başlar. Dildeki sadeleşme eğiliminin , atasözü ve deyim kullanımının 17. yüzyıldaki uygulayıcısı durumunda olan Sabit , 18. yüzyılda yerini yaşadığı dönemin ve divan şiirimizin büyük sanatçılarından birine , Nedim'e bırakır. Nedim de atasözlerini deyimleri , İstanbul Türkçesini ve karşılıklı konuşma dilini kendinden önceki şairlerden daha başarılı daha güzel bir biçimde kullanarak dilde mahallileşme hareketinin 18. yüzyıldaki en büyük uygulayıcısı ve en başarılı temsilcisi olur. Nedim , şiirlerinde kullandığı dille , atasözleri ve deyimlerle şiirlerine canlılık getirir. Şiirlerinin daha kolay anlaşılmasını sağlar. Ayrıca kendi toplumumuzun duygu ve düşünce dünyasını yansıtır.

Buraya kadar söylediklerimizi özetlersek , dilde mahallileşme Arapça , Farsça etkisinin yoğunlaşmasına tepki olarak ortaya çıkmış , dilin doğal akışı içinde de mahalli

1. Fuad Köprülü , Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri , Edebiyat Araştırmaları I Ötüken Neşriyat 3.Bas.İst.1989 s.288-290

renk kazanmıştır. Dilde mahallileşme dilin sadeleşmesinden, Türkçeleşmesinden çok halk dilindeki atasözlerinin , deyimlerin , halk söyleyişlerinin , şiirde Türkçe kelimelerle kafiye yapımının v. b. dilde varlığını göstermesidir.

Nedim'in şiirlerinde de yukarıda sözünü ettiğimiz dil ve usluptaki mahallileşmeyle ilgili ögeler önemli yer tutar. Şair şiirlerinde atasözlerini , deyimleri , halk söyleyişlerini ve İstanbul Türkçesini kullanır. Türkçe kelimelerden kafiye ve redif yapar. Nedim'den önceki ve sonraki bazı divan şairlerinin şiirlerinde de dilde mahallileşmeyle ilgili ögeler vardır. Ancak Nedim'i bu şairlerden ayıran en önemli özellik şairin dille ilgili mahalli ögeleri en çok ve en başarılı biçimde kullanabilen şair olmasıdır. Nedim'in divanından aldığımız , şairin atasözü ve deyimleri kullanışıyla ilgili örneklere geçmeden önce atasözleriyle deyimlerin kullanılış biçimleriyle özelliklerine kısaca değinelim : Atasözleri deyimlerle birlikte dil varlığımızın önemli bir bölümünü meydana getirirler. Yazı dilinde en eski eserlerden bu yana atasözleri ve deyimlerin kullanıldığını görüyoruz. Divan şiirinde atasözlerini kullanmak divan şiir geleneğinin bir parçasıdır. Divan şairlerimiz de divanlarında kişisel anlayış ve zevklerine göre değişen oranlarda az ya da çok atasözlerine ve deyimlere yer vermişlerdir. Şairlerin atasözlerini ve deyimleri şiir dilinde kullanmalarının nedeni şiir dilini Türkçeleştirme , halka halkın diliyle seslenme istek ve çabasının sonucudur diyebiliriz. Ancak

şiiir dilinde atasözlerinin ve deyimlerin kullanılmasının başka nedenleri de vardır. Bilindiği gibi atasözlerinin ve deyimlerin en önemli özelliği kısa ve özlü bir anlatıma sahip olmaları , az sözle çok şey anlatmaları , bünyelerinde bazı söz ve anlam sanatlarını bulundurmalarıdır. Atasözleri ve deyimlerde görülen bu tür özellikler şiirin yapısına uygundur. Çünkü şiir de az sözle öz söylemeyi gerektirir. Divan şiirimizin beyit bütünlüğü esasına dayanması şairleri ister istemez az sözle çok şey anlatma ustalığına götürmüştür. Atasözleriyle deyimler ise anlamın çözülmesinde , ortaya konulmasında önemli rol oynarlar. Okuyanı esas anlama götürmeye beyit içinde bir neden sonuç ilişkisi kurmaya yardımcı olurlar.

Atasözleri ve deyimlerin bir başka özelliği de toplumun inançlarıyla , davranış biçimlerini aktarma aracı olarak kullanılabilmeleridir. Halkın yüzyıllar boyunca geçirdiği tecrübeler ve bu tecrübelerin sonucunda yaratılmış olan gelenek ve inançların izlerini atasözlerinde bulabiliriz. Şairler atasözleri ve deyimler aracılığıyla kendi görüşlerini ya da toplumun genel görüşlerini güçlendirerek daha etkili bir şekilde vermeyi amaçlarlar. Atasözleri aynı zamanda şiirde okuyanı uyarma , okuyucuya yol gösterme aracı durumundadırlar.

Atasözleri ve deyimlerin şiirde kullanılmasının anlam güzelliğinin ortaya çıkmasında edebi sanatlar kadar önemli bir katkısı olduğunu da unutmamak gerekir. Çünkü atasözleri ve deyimler şiirde anlamın süslenip zenginleşmesine

katkıda bulunurlar. (1)

Kısaca söylemek gerekirse atasözleri ve deyimler şiir dilinde eskiden beri kullanılmış , şairler bu sözlerin özelliklerinden yararlanarak şiirlerine anlam zenginliği ve söyleyiş güzelliği getirmişlerdir.

Daha önce de söylediğimiz gibi Nedim de divanında atasözlerine ve deyimlere yer vermiştir. Ancak onun şiirlerinde atasözlerine ve deyimlere yer vermesinin nedeni sadece yukarıda açıklamaya çalıştığımız nedenler değildir. Şairin şiirlerinde atasözü ve deyim kullanımına önem vermesi onun mahallileşmeden yana olmasıyla da ilgilidir. Nedim , Türkçeyi şiir dilinde kullanma isteği içinde olması ve dilde mahallileşmeye önem vermesi nedeniyle atasözlerini ve deyimleri kullanmıştır diyebiliriz. Nitekim sadece Nedim'in yaşadığı 18. yüzyılda değil daha önceki yüzyıllarda da Türkçenin şiir dili haline gelmesi için çalışan ve mahallileşme hareketi içinde yer alan sanatçıların çoğunun şiirlerinde atasözlerine ve deyimlere yer verdiklerini görüyoruz.

1. Mine Mengi , Necati'nin Şiirinde Atasözlerinin Kullanımı, Erdem Atatürk Kültür Merkezi Der. C.2 S.4 TTK.Bas.Ank. Ocak 1986 s.48-50 Ayrıca Bkz. E.Kemal Eyüboğlu 13.Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler C.1-2 İst.1973-1975

Bu nedenle Türkçe kelimelerden redif ve kafiye yapılmasının yanı sıra Türkçe tabirlerle atasözlerinin sık kullanılması şairlerin şiir dilini Türkçeleştirme çabalarıyla mahallileşmenin dildeki görünümü olarak değerlendirilmelidir. Şiirlerinde yer yer oldukça sade bir dil kullanan Nedim'in atasözlerine ve deyimlerin kullanımına ağırlık vermesi halk dilini benimsemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Şair kullandığı Türkçe kelimeler , tabirler deyimler ve atasözleri aracılığıyla halkın kullandığı dili şiirde kullanmaya çalıştığını göstermiştir. Şimdi divanından aldığımız örnekler yardımıyla Nedim'in atasözlerini ve deyimleri nasıl kullandığını görelim. Aşağıda vereceğimiz atasözlerinin kullanımıyla ilgili örneklerde yer alan atasözleri genellikle bugünkü dilde kullandığımız gibi ya da bugünkü kullanıma benzer şekilde kullanılmışlardır :

(Göze yasak olmaz.) (1)

Gel hele bir kerrecik seyr it göze olmaz yasağ
Oldu Sa'dâbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ

(346 / Ş.7) (2)

1. Beyitlerde geçen atasözlerinin günümüz Türkçesindeki karşılıkları parantez içinde verilmiştir. Bkz.Ömer A. Aksoy , Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü C.1-2 TDK.Yay.TTK.Bas.4.Bas.1984 , 2. Örnekler 2. Örnekler A.G.N.D.Baskısından alınmış olup beyitlerin altında önce sayfa numarası sonra da nazım şekli ve numarası verilmiştir.

(Kara haber tez duyulur.)

Güm itse şevket-i hüsni şükûh-ı nev-hatlar
Siyeh haberde belî iştiâr olur peydâ

(253 / G.6)

(Kazaya rıza gerek.)

Olacak oldu heman çâre ne şimden sonra
İdelim hükm-i kazâ destine teslim-i zimâm

(44 / K.9)

Baş eğmede ancak işimiz tîg-ı kazâya
Teslim-i rızâ gerek yâremize merhemimizdir

(272 / G.39)

(Meyveli ağacı taşlarlar.)

Sarây-ı şehriyâri bir aceb bâğ-ı meserrettir
 Kurulmuştur esâs-ı izz ü câh-ı iftiâr üzre
 O bâğın her dırahtı meyve-dâr-ı izz ü devlettir
Atarlar taşu elbette dıraht-ı meyve-dâr üzre

(142 / K1.20)

Yukarıda da söylediğimiz gibi bu örneklerde şairin atasözlerini daha çok farklı bir sözdizimi ve kelime yapısı içinde kullanmadığını bugünkü kullanıma yakın bir şekilde

kullandığını söyleyebiliriz. Şairin kullandığı bazı atasözleri de bugün kullandığımız atasözleriyle olan anlam benzerlikleri dolayısıyla çağrışım yapabiliyor. Örneğin :

(Az söyle çok dinle.)

Sözi az söyle ağır söyle Nedimâ ki sūhan
Zer gibi sayılı gevher gibi sencide gerek

(282 / G.55)

(Az olsun öz olsun.)

Yeter ey hâme yeter gayri duâ demleridür
Ki çoğ oldukça güher kıymeti noksân gelür

(66 / K.13)

(Vardığın yer körse gözünü kırp.)

Olsa bir bezmde iğmâz idicek şey bisyâr
Öyle bezme varanın bir gözü pûşide gerek

(282 / G.55)

Bu örneklerde kullanılan sözlerin de bugün kullandığımız atasözlerine benzeyen diğer örneklerde olduğu gibi genellikle beyitlerin ikinci dizelerinde kullanıldığı ,

görev ve anlam bakımından da verilen diğer örneklerle aynı işleve sahip oldukları görülüyor. Nedim mahkemeyi anlatan lugazındaki ;

Bir soğuk yerdır ol bakılsa eğer

Lîk hammâm-veş giren terler

(243 / L.11)

beyitinde de " Hamama giren terler. " atasözüne benzeyen , bu atasözünü çağrıştıran " Hamam gibi giren terler. " sözüyle mahkemenin özelliğini vermeye çalışmış , mahkemeyi hamama benzetmiştir. Bu örnek de yukarıdaki örneklerin özelliklerini taşımakta olup atasözü benzeri söz yine ikinci dizede kullanılmıştır.

Nedim'in atasözleri ve atasözlerine benzer sözleri kullanımıyla ilgili olarak yukarıda verdiğimiz çeşitli örnekleri değerlendirdiğimizde örneklerin hemen hepsinde atasözlerinin her zaman bilinen ve kullanılan cümle kuruluşlarının değişikliğe uğradığını , yer yer yabancı kelimelerin de kullanıldığını görüyoruz. Oysa atasözleri ve deyimler kalıplaşmış değişmez ifade biçimleri olarak bilinirler. Atasözlerinde ve deyimlerde yer alan kelimelerin yerleri , sırası değiştirilemeyeceği gibi kelimeler eş ya da benzer anlamlılarıyla da değiştirilemezler. Atasözlerinin şiirde kullanımıyla ilgili bilgi veren kaynaklarda bu konuyla ilgili olarak çeşitli bilgiler veriliyor. Kaynaklarda her ne kadar atasözleri ve

deyimler kalıplaşmış sözler olarak bilinse de şiir dilinde bu sözlerin sözdiziminin değiştiğine sık sık rastlanır. Bu değişikliğin nedeni genellikle vezine bağlanır. Ancak tek nedenin vezin olduğunu düşünmemek gerekir. Atasözleri ve deyimlerin tarihi gelişimlerinin , zaman içinde değişikliğe uğramalarının da onların farklı biçimlerde kullanılmasına neden olabileceği de unutulmamalıdır. Çünkü atasözleri ve deyimlerin zaman içinde değişmeleriyle yeni kalıplar ve yeni kullanım biçimleri ortaya çıkabilir denilmektedir. (1)

Nedim'in şiirlerine baktığımızda şairin şiirlerinde deyimlere atasözlerinden daha çok yer verdiğini , çok çeşitli deyimleri kullandığını görüyoruz. Örneğin :

(Can atmak)

Kangı gün teşrif ider şâhım deyü can atmada
Gel Şerefâbâd'ı gör şevketlü sultânım hele

(359 / Ş.26)

1. Bkz. Ömer Asım Aksoy , Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü , C 1-2 TDK.Yay.4.Bas.TTK.Bas.1984 ve E.Kemal Eyüboğlu , 13. Yüzyıldan Günümüze Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler , C. 1-2 İst.1973-1975

(Bağrı yanık)

Figân ü nâleler itmekde her dem bağrı yanıklar

Bu bezm-i mihnete revnak virilmiş sanki neylerle

(318 / G.123)

(Yolu (ayağı) düşmek (bir yere))

Bir gün bir gülîstâne düşdi yolum

Ki oldu şuûrum tahayyürle güm

(239 / M.10)

(Yüreği oynamak)

Dili raks-âver ider sabr idemem mâhasalî

Yüreğim oynadı gördükde o çengi güzeli

(330 / G.145)

(Baş üstünde yeri var)

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz

Baş üzre yerin var

Gül goncesisin kûşe-i destâr senindir

Gel ey gül-i ra'na

(271 / G.38)

(Belin bükme)

Gâvı inle^tti belin bük^tü basit-i arzın
Zir-i rânındaki pûlâd bilekli tevsen

(6 / K.1)

(Bel bağlamak)

Kâr-ı ı^şka şol gönül bel bağlasın kim geçmeye
Lezzet-i encâmı meyden telh-i âgâz ile

(314 / G.115)

(Tepeden tırnağa kadar)

Cism-i pâkin didiler hem ter imiş hem berrak
Tepeden tırnağa dek gül gibi billûr gibi

(329 / G.142)

(Yüz sürmek)

Sevdiğim cemâlin çünkü göremem
Çıkmasının hayâlin dil-i şeydâdan
Hâk-i pâye çünkü yüzler süremem
Alayım peyâmın bâd-ı sabâdan

(356 / Tü.21)

(Sineye çekmek)

Çekesin sineye ol şûhı keşâkeşler ile
Alasın bûsesin ammâ ki itâb-âlûde

(325 / G.134)

(Söz açmak (bir şeyden))

Söz açma Hızır ile âb-ı bekâdan
Efendim sevdiğim ben bildiğim ben
Bu şekker hand ile kadd ile sen
Hayât-ı tâze ömr-i câvidansın

(350 / Ş.11)

(Parmak ısırma , parmağı ağızda kalmak)

Göricek rûh-ı Sikender hele Sa'dâbâd'ı
Oldı parmak ısırıp himmetinin hayrânı

(78 / K.16)

(Laf etmek)

Laf ederlerse eğer işte kalem işte devât
Her sözüm isbât mümkün hendesî da'vâ gibi

(70 / K.14)

(Kulak tutmak , kulak vermek)

Câm-ı tehi nevâna kulak dutdı sâkiyâ
Kulkuî terennümâtını tekrar vaktidir

(320 / G.127)

(İmanı gevremek)

Şevk ile yine gevremiş imânı rakîbin
Çekmiş gibi kâfir o bütî şurb-ı yehûde

(320 / G.127)

(Kan tutmak)

O hûn-âşâma etmiş mâcerâ-yı ışkımı işrâb
Yine ey dil meğer bu dîde-i giryânı kan tutmuş

(278 / G.50)

(İki eli (birinin) yakasında olmak)

Çâk çâk olmazsa destinde giribân-ı seher
Rûz-ı haşr ey mâh iki destim giribânındadır

(259 / G.18)

(Kan yutturmak (bir iş , bir adam , bir kimseye))

iltifât-ı yâra mağrur olma dil virme Nedim
Gör ne kanlar yutdurur ol meh hele bir kez seve

(141 / K1.18)

(Hızır gibi yetişmek)

Kıla erbâb-ı dili âb-ı hayâta sîrâb
İrişüp Hızır gibi âh mübârek bayram

(45 / K.9)

(Harf atmak)

Ben dahı bir bezm-i nûşânûş tertip eyleyüp
Harf atardım gerdiş-i nâhid-i rahşân üstine

(11 / K.2)

(Göz dikmek , gözünü dikmek)

Olmadı tenhâca bir işret çemende yâr ile
Üstüme göz dikdi nergisler nigeş-bân oldu hep

(254 / G.8)

(El vermek)

Destide duhter-i rez destte duht-i ineb
Kime el verdi beğim böyle felek dünyâda

(322 / G.130)

(El çekmek)

Asmânda bırakıp zühre elinden çengi

Def gibi kızdı yüzü dâireden çekdi eli

(330 / G.145)

(Dile düşmek , dillere düşmek)

Düşme câna dillere sırr-ı dehânın fâş idüp

Gonca-i la'lin sakın açılmasın gül-handeye

(313 / G.114)

(Felekten kâm almak)

Varayım hâk-i tarab-nâkine yüzler süreyim

Bir gün olsun alayım bari felekden bir kâm

(45 / K.9)

(Ant vermek , yemin vermek)

İkiniz de olmamış mâlik ana aldım haber

Çerh-i pîrin and virdim dinine imânına

(80 / K.17)

beyitleri şairin deyimleri kullandığı beyitlerdendir. Örneklerde de görüldüğü gibi Nedim daha çok deyimlerin bugünkü dilde kullanılan biçimlerini ya da bugünkü biçime

çok yakın şekillerini kullanmıştır. Şair kullandığı bu çeşitli deyimler yoluyla anlatımın daha güçlü , renkli ve canlı olmasını sağlamıştır. Nedim'in divanında yukarıda verdiğimiz örneklerde olduğu gibi deyimlerin kullanıldığı pek çok beyit vardır. Ayrıca şairin şiirlerinde kullandığı fakat atasözleri ve deyimler sözlüğünde yer almayan , deyim özelliği gösteren başka örnekler de vardır. Bu örneklerde yer alan sözlerden bazılarıyla bugün kullandığımız deyimler arasında anlam ve söyleyiş bakımından benzerlikler olduğu görülür. Örneğin : Aşağıdaki beyitte kullanılan " uykuya varmak " ile " uykuya dalmak " deyimini benzerlik göstermektedir.

Uykuya vardı gözleri dahı o gamzeler

Gâret-ger-i metâ'-ı dil ü cân olup gelir

(270 / G.35)

Aşağıda vereceğimiz beyitlerde de Nedim deyim özelliği gösteren ifade biçimlerinden yararlanmıştır :

Baş kaldırmadılar öğleye dek uyhudan

Yevm-i şek zevkine hazırlanan ahbâb-ı kirâm

(44 / K.9)

Böyle sermest ü harâb itme Nedim-i zârını

Nîm sun peymâneyi sâki tamâm itdin beni

(338 / G.158)

Hâbda görseydi ger şîrin sefâ-yı sâidin
Tatlı cânından varup el yurdu cûy-ı şırde

(312 / G.112)

Arsa-i ma'nâda elhak yeke-tâz oldun Nedim
 Esb-i tab-ı çâbükün gitdikçe meydan almada

(312 / K.111)

Aldın o rütbe lutf u keremle cihânda nâm
 Medhünde gayrı söz bulamaz oldu şâirân

(91 / K.20)

Bir taraftan dahı ey seng-dil ey baht-ı siyâh
 Sen mi urdun bu gice şişemi divâre aceb

(344 / Ş.2)

İşve tutmuş dâmeninden fitne girmiş araya
Gelmiş ebrûlar yine mestâne hançer hançere

(311 / G.110)

Kaynaklardan birinde de Nedim 'in ,

Dil-rübâya bî-vefâlık hak bu kim pek aybdır
 Neyleyim güçtür bunu tefhim şehr oğlanına

(82 / K.17)

Gel ey bigâne-meşreb bi-vefâ İstanbul oğlanı

(88 / K.19)

dizelerinde kullandığı şehir oğlanı , İstanbul oğlanı sözlerinin anlamıyla ilgili olarak şu bilgiler veriliyor :
" Şehir oğlanı yaramaz , şeytan gibi târiz ve tezyifi hâmil bir tâbirdir. Eskiden İstanbullu kibar çocuklarına muhallebici derlerdi ki bir bakıma nazlı kızlar hakkında söylenen hanım iğnesi tâbirine muadildir. ifade ettiği mânâ itibariyle " şehir oğlanı " sözü daha muhakkirânedir."

(1) Örnek verdiğimiz yukarıdaki dizelerde şehir oğlanı ya da İstanbul oğlanı sözlerinin daha çok kaynaklarda verilen yaramaz , şeytan gibi muhallebici denilen nazlı İstanbul çocuklarına benzemeyen , açıkgöz kimseler için kullanılan sözler olduğunu söyleyebiliriz. Yine kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre şair ,

Dağda sayd-ı gazâl etmeğe hasret mi çeker

Hânede gözleri âhûsun eden âmâde

(322 / G.130)

beyitindeki " âhû " kelimesini de eskiden kullanıldığını gibi zevce , nikahlı eş anlamında kullanmıştır. (2)

1. Ahmet Talat Onay , Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar
Haz.Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ank.1992
s.393-394 , 2. A.g.e. s.29

Nedim Divanı'ndan aldığımız atasözü ve deyimlerin kullanımını gösteren çeşitli örneklerden de anlaşılacağı gibi atasözleri ve deyimler Nedim'in kullandığı şiir dilinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu tür kullanımlar şairin şiirlerine daha önce de söylediğimiz gibi hem mahalli renk katmış hem de canlılık , sadelik ve anlatım zenginliği kazandırmıştır. Nedim şiirlerinde atasözlerini , deyimleri ve bunlarla benzerlik gösteren ifade biçimlerini kullanarak halk söyleyişlerine yöneldiğini de göstermiştir.

Nedim divanında atasözleri ve deyimlerden başka şairin kendisine ait olan ya da şairin yaşadığı dönemde halk arasında kullanılan fakat atasözü özelliği taşımayan vecize diyebileceğimiz sözler de vardır. Bu sözler de tıpkı atasözleri gibi şaire düşüncelerini daha kolay ve etkili bir biçimde söyleme olanağı sağlayan sözlerdir. Şimdi divanda rastladığımız bu tür sözlere örnek verelim :

Zemin ü asmânı mihr ü mâhı bilmeden geçtik

Kişi öz nefsinı bir hoşça bilmek câna minnettir

(59 / K.12)

Düşmen ne denlû saht ise şâd ol ki ey Nedim

Seng üzre gösterir zer-i kâmil iyârını

(332 / G.149)

Pes ol yerlerde bir beğ lutf ederse aç urbâna

Birine bir çanak kısrak sūdū vermek semâhattır

(62 / K.12)

O verd-i ter dil-i pür hûnu lebrîz-i neşât eyler
Ne bilsin rûzgârın şiddetin kendi esenlikte

(317 / G.121)

Nedimâ sîne vü bâzûnu nerm it yâr geldikçe
Müsâfir râhat ister bâliş ü bister husûsunda

(316 / G.119)

Der kemindir sipeh-i hat sakın ey zülf-i dırâz
Reh-zeni hâr olanın dâmeni ber-çîde gerek

(282 / G.55)

Târ ü pûdu terk-i târ ü pûd-ı hestîdir anın
Şâl-i dervîşî dokunmaz sevdiğim Keşmir'de

(312 / G.112)

Halvet-i sâfi-zamîran hâne-i âyînedir
Şıklet olmaz gelse de mihmân mihmân üstüne

(11 / K.2)

Örneklere baktığımız zaman atasözlerinde olduğu gibi vecize niteliği taşıyan sözleri de şairin beyitlerin ikinci mısralarında kullandığı dikkatimizi çekiyor. Bu sözlerin görevi de ilk dizede verilen düşüncüyü açıklamak ya da beyit bütünlüğü içinde verilmek istenen düşüncüyü daha kolay daha güzel bir şekilde anlatmaktır.

Divandan aldığımız çeşitli örneklerde görüldüğü gibi Nedim , atasözlerine , deyimlere şiirlerinde önemli ölçüde

yer vermekle birlikte atasözlerine benzeyen vecize diyebileceğimiz sözleri de kullanmıştır. Ancak bu sözlerin hangilerinin şaire ait olduğunu , hangilerinin halk arasında da kullanılan sözler olduğunu belirlemek güçtür. Burada asıl önemli olan şairin kullandığı bu değişik sözlerle belirli düşünceleri , inançları ve davranış biçimlerini ortaya koyarak yaşadığı dönemin insanların duygu ve düşünce dünyasını az da olsa yansıttığıdır. Ayrıca şairin şiirlerinde kullandığı vecizelerin de atasözleri ve deyimler gibi onun şiirlerine dil ve anlatım bakımından mahalli renk kattığını söyleyebiliriz.

Nedim'in dil ve üslubunda mahallileşme açısından önemli olan bir başka özellik de şairin şiirlerinde halk söyleyişlerini kullanmasıdır. Örneğin :

O rütbe etti bu keskin soğuk zemine eser
Meyân-ı cûyda gömgök kesildi nîlûfer

Başında kar saçağı sarık arkada sâde
Nice gezer soğuklarda bilmezem ar'ar

Şitânın ettiği bidâdı mülk-i gülşende
Efendi binde birin söylesem dolar defter
.....
Görüp bu hâli gülstanda dondu cedvel-i âb
Bahâra dek duramaz korkarım kenâr çizer

Kılıç gibi esiyor sarsar-ı zemistâni
Nihâl giyse nola yahtan âhenin miğfer
.....
Süzüldüğünce çakır keyf çeşm-i şeh-bâzın
Hamâme-beççe gibi dil sakır sakır titrer
.....

O tıfl-ı duhter-i rezle biraz alıştırdık

Atar kapağı aman duymasın peder mâder

(54-55 / K.11)

Bir bûse verdi bana ağız miskidir deyü

Bir tatlı dilli cana yakın tıfl-ı dil-sitan

(92 / K.20)

Kırdı geçirdi tig-ı nigâhiyle âlemi

Çeşmi ne yâd baktı Nedimâ ne âşinâ

(249 / G.1)

Germ olup oğlun bize bir bûse ikrâr eylemiş

Dün kızın da çiğnedi ey pîr-i mey ol sakızı

(336 / G.155)

beyitlerinde şair halk söyleyişlerinden yararlanmıştı. Nedim'in yukarıda verdiğimiz örneklerde olduğu gibi halk söyleyişinin ve halk edebiyatının bazı özelliklerini gösteren ifadeler kullandığı dikkati çekmiş , kaynaklardan birinde de şairin şiirlerinde görülen sözünü ettiğimiz bu özelliklerle ilgili olarak şu bilgiler verilmiştir : "..... Nedim aruz kalıplarına sokabildiği kadar halk tabiri aldı. Kendinden evvel gelenlerinkinden daha çok sayıda olan bu tabirleri , şiirine halk içindeki canlılıklarını bozmadan onları öldürmeden koyabildi. Nedim'in dilindeki - diğer divan şairlerine nispetle - sadelik ve canlılık halk

edebiyatı tesirinden başka bir şey değildir. O " Pek rica ederim unutma güzel başın için " derken konuşan ne saraylı , ne divancıdır. İstanbul'un halkı , esnafı , satıcısı ve benzerleridir. Nedim'in şiiri , ifade tarzı ve cümle yapısı itibariyle da halk şiirine yaklaşır. Nedim klasik şiir mazmunlarından tamamıyla kurtulamamakla beraber , onların içine " vahşi şahin " gibi halk şiirinin de motiflerini de eklemekten de çekinmemiştir.

Bunların neticesi : Nedim'in şiirleriyle halk edebiyatı mahsulleri arasında nisbi bir yakınlaşma meydana gelmiştir. O kadar ki Gevheri'nin beytiyle Nedim'inkini birbirinden ayırmak güçleşir.

Güzellikte tazelikte terlikte
Kuğusun a nazlım kuğusun kuğu

(Gevheri)

Seni kim görüp olmadı müptelâ
Belâsın a zalim belâsın belâ

(Nedim)

Bu yakınlaşmayı Nedim'in herhangi bir halk şairinden doğrudan doğruya müteessir olduğuna yormak belki doğru olmaz. Fakat :

Behey bî-mürüvvet behey bî-vefâ

Benim gibi âşık bulunmaz sana

diyen Nedim'in , halk şiirini çok iyi bildiği ve içinde yaşadığı halk kitlesinin gönlünden ve dilinden pek çok şeyler aldığı muhakkaktır.

Nedim 'de Halk Tabirleri : Selâmet yakası , yan vermek bildiğini elden koymamak , kulak tutmak , belâsını bulmak aydın ay belli hesap , yerli yerinde , yahşiye yaman vermek , ciğer pâresi , el vermek , kan oturmak , yüz aklığı tepeden tırnağa dek , çemenli çehizli , çıkış vermek , cana can olmak , başı hoş olmak , iyi gün dostu , çekip çevirmek , kırıp geçirmek , gömgök kesilmek , eli düşmek , kenar çizmek , kılıç gibi esmek , çakır keyf , sakır sakır titremek , kapağı atmak , hayra alamet , meydan almak , iki destî kanda , baş üzre yeri olmak , akıldan nişan kalmamak , yüreği oynamak , el çekmek , gönlü su gibi akmak , cana ateş bırakmak , kurban olmak." (1)

Yukarıda verilen bilgiler de bizim görüşlerimizi doğrulamakta olup diğer divan şairlerine nisbetle Nedim'in dilindeki sadeliğe , canlılığa ve şairin halk tabirlerini kullanmasına , halk edebiyatından etkilendiğine dikkat çekilmiştir. Gerçekten de Nedim şiirlerinde halk arasında

1. İlhan Başgöz , Nedim'de Halk Edebiyatının İzleri , Folklor Yazıları , Adam Yay. 1.Bas. İst. Ocak 1986 s. 285-286

kullanılan bazı ifade biçimlerini başarıyla kullanmış , anlatımına çeşitlilik ve zenginlik katmıştır. Şair bununla da yetinmeyerek halk edebiyatında kullanılan hece vezniyle bir de türkü yazmış , böylece halk kültürüne ve halk edebiyatına duyduğu yakınlığı göstermiştir. Ancak asıl önemli olan Nedim'in şiir diline getirmeye çalıştığı sadelik canlılık ve içtenliktir. Bir divan şairi olarak onun sadece Türkçe kelimeleri kullanarak şiir yazması beklenemez. Üzerinde durulması gereken şairin Türkçe kelimeleri kullanım sıklığı ve bu kelimeleri kullanmakta gösterdiği başarıdır. Nedim'in kullandığı Türkçe kelimelerle ilgili olarak şu örnekleri verebiliriz :

Koçmak : Sarmak , sarılmak

Koçup her şeb meyânın canına can katmada ağyâr
Behey zâlim sen insâf et bizim de cânımız vardır

(257 / G.15)

Esenleşmek , esen : Neşelenmek , neşeli , rahat

Esenleşüp dil ile güft ü gûya başladılar
Kulak tutunca işittim ki'der fakîri suâl

(35 / K.7)

O verd-i ter dil-i pür hûnu leb-rîz-i neşât anlar
Ne bilsün rüzgârın şiddetin kendi esenlikte

(317 / G.121)

Pençe buyrultusu : Ferman

Çerhten pençe-i hurşid adını mahv etti
Pençe buyrultusunun şeş cihete saldığı nâm

(46 / K.9)

İrgürmek : Erdirmek

İran zemine tuhfemiz olsun bu nev gazel
İrgürsün İsfahâna Sıtanbul diyârını

(332 / G.149)

Çağlayan : Şelale

Görmeyen âdeme elhak ne kadar vafsetsem
Nice ta'bir olunur çağlayanın seyranı

(75 / K.16) (1)

Uğrılmak : Çalmak

İzn alıp cum'a namâzına deyü mâderden
Bir gün uğrılıyalım çerh-i sitem-perverden

Dolaşıp iskeleye doğru nihân yollardan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

(357 / §.12)

Nedim şiirlerinde yukarıda verdiğimiz örneklerdeki Türkçe kelimelere ek olarak bazı şiirlerinde de uyarmak (uyandırmak) , kokmak (koklamak) , aldamak (aldatmak) gibi eski fiil şekillerini de kullanmıştır. Kaynaklarda Nedim'in sadece Türkçe kelime ve fiilleri kullanmakla kalmayıp bazı Arapça ve Farsça kelimeleri dahi halk ağzındaki biçimiyle kullandığı söylenerek bu tür kullanıma aslı zahm , subh , kebk , çeşm , bezm , nazm , sahn olan kelimeleri şairin zahım , subuh , kebkik , çeşim , bezim , sahn şeklinde kullanması örnek verilmiştir. (1) Ayrıca şairin dili ve üslubuyla ilgili olarak onun şiirlerinde Türk diline tasarrufunu gösteren bazı gramer özellikleri görüldüğü , şairin bu tasarrufları hem Türkçe hem de Arapça ve Farsça kelimelerde yaptığı söylenerek şu örnekler verilmiştir :

Ey sabâ lutf edüp esnâ-yı tekellümde ana
Ey Nedim ağladıcı deyü hitâb eyliyesin

Yazanlar peykerim destimde kâşî bir sebû yazmış
Aceb meşrebce tahrir eylemiş nigû yazmış

1. Hasibe Mazıoğlu , Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik İş Bankası Kültür Cep Kitapları 4 TTK.Bas. Ank. 1957 s.122-123

Not: Sayfa numaraları verilirken yanlışlıkla 239. sayfadan 300. sayfaya
geçilmiş olup eksik sayfa bulunmamaktadır.

Çeşmânın öğrensem o kâfirce nigâhın
 Bir lâhza Nedim-i sühan-î pür fenin olsam

Yine bezm-î çemene lâle fûrûzan geldi
 Müjdeler gülşene kim vakt-î çerâğın geldi
 Bülbül aşüftelenüp bezme gazel-han geldi
 Müjdeler gülşene kim vakt-î çerâğın geldi

Yine oldum esiri âh bir şûh-ı sitem-kârın
 Ki dilber sevmemiş bilmez belâsın âşık-ı zârın
 Ne kâfirliklerin gördüm ben ol zülf-î siyeh-kârın
 O ebrûnun o zâlim gamzenin ol çeşm-î mekkârın

Zevklendik tanbûru biraz söylettik
 Mutrübün inmedi zâlim ser-i zânûsundan

Benim ol gamze gibi mu'temed bir râz-daşım var

Nedim'in şiirlerindeki şehirli dilinin canlı ve doğal ifadesi yüzünden halkın yabancı kelimeleri kullanırken yaptığı yanlışlıkların şairin şiirlerinde de görüldüğü söylenerek bu konuyla ilgili olarak da şu örnek veriliyor :

Havzın safâsını edemem hiç sana beyan
Düştük bugün o şûh ile zevrakta yan-be-yan

örnekteki yan-be-yan ifadesindeki gramer yanlışını şairin bile bile kullandığı da belirtiliyor. (1)

Nedim'in şiirlerinde görülen bir başka dil özelliği de şairin şiirlerinin bazılarında canlı , kıvrak bir karşılıklı konuşma dili kullanmasıdır. Şiirlerde kullanılan bu sade , içten karşılıklı konuşma dili şairin ve dönemin dil özelliklerini yansıtması bakımından önemlidir. Türkçe Nedim'in şiirlerinde en doğal nazım sentaksını bulmuş , şair Türkçeyi aruz veznine kolayca uydurabildiği için şiirlerini rahatça , konuşuyor gibi yazabilmiştir. Bu durum onun vezni kullanıştaki başarısını ve Türkçeyi vezne uydurmakta zorlanmadığını gösterir. Daha önce de söylediğimiz gibi Nedim'in şiirlerindeki canlı ve kıvrak konuşma dili şairin üslubunun önemli özelliklerinden biridir. Aşağıda vereceğimiz örnek beyitlerde Nedim'in kullandığı dilin sadeliğini ve konuşma diline yaklaşan hareketli nazım sentaksını görebiliriz.

Yiğit mi oldun a canım nedir bu kırmızı şa

Başında dün dahı bağılydı kırmızı çenber

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

(55 / K.11)

1. Hasibe Mazıoğlu , Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik, İş Bankası Kültür Cep Kitapları 4 TTK.Bas. Ank. 1957 s.120-121

Sana kimisi cânım kimi cânânım deyü söyler
Nesin sen doğru söyle cân mısın cânân mısın kâfir

(267 / G.30)

Sen ne cânın mestisin âyâ kimin hayrânısın
Kendin aldırдың gönül noldun ne hâl olmuş sana

(250 / G.2)

Ben kimseye açılmaz idim dâmenin olsam
Kim görür idi sineni pirâhenin olsam

(296 / G.81)

Efendim âh hevâlar bu gün soğuk diyerek
Sokuldu koynuna ol mâh-pârenin micmer

(55 / K.11)

Söz cihân içre ne gülşen ne gülîstân almada
İş hemân âguuşa bir serv-i hırâmân almada

(311 / G.111)

Su verenler nâz ile ol gülbün-i nâzendeye
Ateş etmiştir niyâz-ı bûlbül-i şermendeye

(313 / G.114)

Ah efendim seni gördükde Nedim-i zârın
Şimdi bildim ki ne vardır dil-i nâ-kâmında

(322/ G.129)

Cüst ü cû ettim yine cânâ Nedimâ bendene
 Bir efendi bulmadım devletlû sultânım gibi

(336 / G.155)

Siyah kaşları mı yoksa Kahramân-ı cemâl
 İki kılıç kuşanıp adın ebrûvan mı kodu

(333 / G.151)

Şundan bir iki çekdirigörsün bize sâkî
 Bî-zevrâk-ı sahbâ geçilir mi yem-i hasret

(255 / G.11)

Bülbül ağırlık etse nola nakd-ı şeb-nemi
 Ebkâr-i gonce hayli çemenli çeyizlidir

(257 / G.14)

Sabâdan evvel açıp göğsün okşadım zülfün
 Benim de bir anacak rûzgârım oldu bugün

(305 / G.98)

Aldın hadeng-i cevriyi sinemde koymadın
 Ey kaşları keman katı cevreyledin katı

(330 / G.146)

Neyledin nittin Nedimâ tîşe-i efkâr ile
 Bi-sütun-ı feyz-i ışkın buldun âhir Kânını

(337 / G.157)

Ah ey kâfer-i nahvet ne kaçarsın bilmem
Çâk-i mihrâb mıdır yoksa benim âguuşum

(297 / G.82)

Sen demişsin kim kimin hayrânıdır bilmem Nedim
Nâzeninim pek bilirsin kim senin hayrânınım

(300 / G.86)

Yalan olmaz görmedik o şûhun mey içtiğın ammâ
Bir iki kerrecik hem-bezm-i cânan olduğun gördük

(284 / G.58)

Bana bağışla beğenmezsen o şûhun nesi var
Kadı kûteh mi tenâsüb mü yok endâmında

(322 / G.129)

Bari lutfeyle a zâlim biricik yüz süreyim
Pâyın olmazsa eğer gûşe-i dâmân olsun

(355 / Ş.29)

Kim vasfını ne ben diyeyim hod ne sen işit
Ammâ biraz vefâcığı nâkıs şurası var

(262 / G.24)

Sen de kendin gibi bir şûha nıgeh-bân oldun
Gül iken böyle niçin bûlbûl-i handân oldun

Sen nice tâ bu kadar ışk ile hayrân oldun
Hele ben sana efendim katı pek hayrânım

(351 / Ş.14)

Alıp o dem haberim geldi yanıma gülerek
Görünce çihre-i zerdim dedi ne hâl bu hâl

Dedim ki nolsa gerek hud değil mi ma'lûmun
Sipih-r-i zâlim ile mâcerâ-yı eh-l-i kemâl

(35 / K.7)

Sinemde ışkını tutalım etmişim nihan
Ammâ ki kande saklıyalım âh-ı hasreti

Aldım koçup miyânını bir tatlı bûsesin
Ammâ ki yaktı ağzımı sandım harâreti

(331 / G.146)

Uşşâkın olsa nola fedâ nakd-i canları
Seyretmedin mi dünkü fedâyî cüvânları

Ol perçemin nazîrini hâtırda mı gönül
Görmüş idin geçen sene sünbül zamanları

(331 / G.147)

Örneklere baktığımızda Nedim'in özellikle şarkı ve gazellerinde konuşma dilini sıklıkla kullandığını görüyoruz.

gazellerinde konuşma dilini sıklıkla kullandığını görüyoruz. Ancak şair sadece şarkı ve gazellerinde değil diğer nazım şekilleriyle yazdığı kimi şiirlerinde de karşılıklı konuşma dilini , günlük dilde kullanılan canım , gülüm , efendim , beğim gibi kelimeleri kullanır. Kaside nesiplerinde de sözünü ettiğimiz konuşmaya dayalı bir dil ve anlatım biçimine başvurur. Örneğin : Ramazaniyyesinin ,

Bilemem bende ki şâhidde mi takvîmde mi
Hele bir kizb var ortada budur sıdk-ı kelâm

Ehl-i keyfin birisi der ki behey sultânım
Ay aydın belli hisâb olmadı şa'ban tamâm

Bir iki meblâ'-i berş ile gelip öldüricek
Geldiler eylediler böyle cihânı sersâm

Olacak oldu heman çâre ne şimden sonra
Edeлим hükm-i kazâ destine teslim-i zimâm

(44 / K.9)

beyitleriyle , İbrahim Paşa kütüphanesine Hâfız-ı kütüp olması nedeniyle yazdığı şükranîyesinin ,

Ey kudsiyan aman bana imdâd vaktidir
Bir hayret aldı nâtıkamın tâb u tâkatın

Billâh kîlk-i şûhuma imdâd edin biraz
Vasf eyleyim efendimin ihsân u himmetin

Lutfun ne gûne vasfedeyim ben ne söyleyim
Bilmem nice edâ edeyim şükr ü ni'metin

ihsan edip kerem buyurup himmet eyleyip
Lutf etti bendesine kütübhâne hizmetin

Ol hizmet-i celîlin efendim Hudâ bilir
Çoktan çekerdi hâtır-ı âzâde hasretin

(135 / K1.1)

beyitlerinde konuşma dilinin hareketliliğini görmek mümkündür.

Nedim şiirlerinde bazen de İstanbul halkının konuşma dilini kullanır. Örneğin :

Yetmez mi sana bister ü bâlin kucağım
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucağım
Ateşlik eder sana bu sinemdeki dağım
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucağım

Sen böyle soğuk yerde niçin yatar uyursun
Billâhi döğür dur hele dâyen seni görsün

Dahi küçüceksin yalnız yatma üşürsün
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucağım

(350-351 / Ş.13)

Varıp ol derd-şinâs-ı dil ü cânı görsem
Hâk-i pâyine Nedimâ yine yüzler sürsem
Gizlice arasam ağzın lebin emsem sorsam
Hiç bir çâre bilir mi dil-i bîmâre aceb

(344 / Ş.2)

dizelerinde şairin kullandığı dil İstanbul Türkçesidir.

Gülüm şöyle gülüm böyle demektir yâre mu'tâdım
Seni ey gül sever cânım ki cânâna hitâbımsın

(72 / K.15)

Sıkılma bezme gel bîgâne yok da'vetlimiz ancak
Nedimâ bendeniz var bir dahi sultânımız vardır

(257 / G.15)

Pek istedi efendimi iydin üçüncü gün
Lutf eyle gel Nedim'ine kurbânın olduğum

(296 / G.80)

Destide duhter-i rez deste duht-i ineb
Kime el verdi beğim böyle felek dünyâda

(322 / G.130)

Fırka-i erbâb-ı dilden zümre-i zühhâda dek
Hep esirindir beğim hatta dil-i nâ-şâda dek

(286 / G.63)

Döğülmeğe söğülmeğe kul olmağa billâh
Hep kaailim ammâ ki efendim senin olsam

(296 / G.81)

Sar tıfl iken o şûhu dahı nâmın almadan
Zevk ehlinin büyükleri peygâmın almadan

(302 / G.92)

Benimdir suç ki vardım bezme verdim sana can nakdin
Senin yokdur efendim bunda hiç cürm ü günâhın gel

(295 / G.78)

beyitlerinde de bir İstanbullunun nezaket ve incelik dolu diliyle , zaman zaman da İstanbul kabadayılarının diline benzeyen bir ifade tarzı olduğu görülür.

Sayılarını kolayca çoğaltabileceğimiz bu örnekler Nedim'in yaşadığı çevreye özgü sade , anlaşılır , açık bir halk dilini ve konuşma tarzını büyük ölçüde kullandığını gösterirler. Nedim şiirde konuşma diline yakın hareketli bir dil oluşturmayı başararak kendine özgü , farklı diğer divan şairlerinininkinden daha sade canlı bir üslup meydana getirmiş , bunu yaparken divan şiir geleneğinde çok önemli

bir yer tutan edebî sanatları , söz sanatlarını da ihmal etmemiştir. Örneğin : Şairin ,

Gör kadd-i yâri serv-i çeman söylerim sana
Bak ol dehâna râz-ı nihân söylerim sana

Sorma peyâm-ı la'llini peymâne duymasın
Ey dil tehâlük etme aman söylerim sana

Ben şairim o kâmet-i mevzûnu doğrusu
Sevmem desem de belki yalan söylerim sana

(250 / G.3)

beyitleri çok kolay ve sade bir biçimde söylenmiş olmalarına rağmen eski şiirimizin edebî sanatlarıyla yüklüdür. İlk beyitte kadd ile serv-i çeman , dehân ile râz-ı nihân arasındaki ilgi , sormak kelimesinin her iki anlamıyla kullanılması , peyâm , la'l , peymâne , dil kelimeleri ile yapılan ihâm-ı tenâsüp sanatı , üçüncü beyitteki şair , mevzun , yalan kelimeleri arasındaki ilgi , doğru ile yalan arasındaki tezat sanatı gibi. Bütün bu sanatlara rağmen şair beyitleri güzel bir şekilde , sade bir dille söylemeyi başarmış , vezni son derece yumuşatarak , Türkçeyi vezne kolayca yerleştirebilmiştir. Nedim'in ,

Esdikçe bâd-ı subh perîşansın ey gönül
Benzer esir-i turra-i cânânsın ey gönül

(293 / G.75)

matlalı gazelinde de Türkçeyi rahatça kullanışını ,
veznin imkânlarından , kelimelerin ahenginden ustalıkla
yararlanarak şiirine ahenk verişini görmekteyiz. (1)

işte hûn oldu dilim gamze-i ayyâşın için
işte hançerlere düştüm senin ol kaşın için
Pek recâ ederim unutma güzel başın için
Gel benim kaşı hilâlim bize bir fyd edelim

(352 / Ş.15)

dizelerinden de şairin konuşma dilini , canlılığını ve
kıvraklığını bozmadan kolayca nazım dili haline getirdiğine
ve vezne hakimiyetine tanık oluyoruz..

Bu örneklerde olduğu gibi Nedim şiirlerinin büyük bir
bölümünde Türkçenin güzelliğini ve inceliğini doğal bir
şekilde ortaya koyarak anlatım tarzının , üslubunun ahenkli
ve akıcı olmasını sağlamıştır.

Şairin kullandığı dil ve üslupla ilgili olarak
kaynaklarda da görüşlerimizi doğrulayan bilgiler yer
almaktadır. Kaynaklardan birinde Nedim'in şiirlerinde iç
içe geçmiş ve birbirlerini tamamlayan tablolar şeklinde hem
tabiatı hem de hayat sahnelerini aynı anda vermeyi , konuşma

1. Hasibe Mazıoğlu , Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği
Yenilik , İş Bankası Kültür Cep Kitapları 4 TTK. Bas.
Ank.1957 s.131-133

dilinden yararlanıp bu dilin hayata geçirici özelliğini kullanmayı başardığı söylenerek şairin şiirlerindeki sahneleri , yaşanan hayattan alınma tabloları oluştururken başvurduğu teknikler hakkında da şu bilgiler verilmiştir :

" Nedim mekân , çevre , olay ve tipleri hem mekân , olay v.b. olarak tek tek hem de bir arada daha çok tanıtmayı , bilgi vermeyi ön plana alıp anlattığı tasvir ettiği zaman , tasvirler kısa kısa olabildiği gibi , ayrıntılara da inilmekte ve tablolar şairin duygulanımlarını yansıtarak çizilmiş , tipler stilize edilmiş , benzetmelere çokça başvurulmuş bile olsa , herşey son derece gerçekçi bir etki bırakmaktadır. Bu tarzın en belirgin özelliği , tasvir edici , tablo çizici oluşudur.

.....

Hareket unsuru ve konuşma , sahneleri canlandırmanın en güçlü aracı olarak göze çarpmaktadırlar. Mekân , çevre ve olayın hareket unsuru ve konuşmadan yararlanılarak bir bütün halinde sahneleri oluşturmada kullanılmaları yaşanan hayattan çeşitli anları başarıyla canlandırmaktadır.

.....

Sahneler ya gerçek hayattan alınmadır ya da hayal edilen sahneler olarak bile sunulabilirler , olmayan bir şeyin hayali veya soyut tablolar değil , yaşanan hayatın hayalidirler , bundan dolayı gerçeğe uygundur.

Bütün bu sahnelerde bazen yalnız Nedim , bazen hem Nedim hem başkaları , bazen de yalnız başkaları konuşur.

Nedim mekân , çevre , olay ve tipleri anlatır , sahneleri oluştururken , hikâye ettiğinde veya tasvir ettiğinde sık sık Divan şiirinin birikimi ve kendi şahsî üslûbunun rutini içerisinde güzel ama genel , sıradan bir ifade ile yetinir. Buna karşılık , şahsî meselelerini , duygularını doğrudan ifade ettiği , bir sohbet havasıyla anlattığı veya samimi bir seslenişe döndürmek istediğinde İstanbul Türkçesinin günlük konuşma dilinin kısa cümleleri , yapı örgüleri , ses ve anlam birimlerine başvurur. Bunların sonucu olarak anlatım birden iyice berraklaşır , canlılık , hayatiyet , derinlik kazanır. Böyle anlarda Nedim anlatır , yakınır , umar , vaadeder , teklif eder , çatar , uyarır , dile getirirken hep güzel bir İstanbul Türkçesi ile konuşur konuşur.

Nedim anlatımı başkasının ağızından da yaptığı gibi mekânı bile konuşturup bir tiplerle özdeşleştiriverir. Bu tip konuşmalarda dil genellikle ya doğrudan konuşma dilidir yahut ona çok yakındır.

Nedim'in canlandırdığı sahnelerde karşılıklı konuşmalar da sık sık önemli bir unsur olarak göze çarpar ; hattâ bazen sahneleri büyük ölçüde karşılıklı konuşmalar oluşturur. Konuşmalar hareket unsuru ile olayla iç içe geçtikçe sahnelerin canlılığı ve etkisi artar.

Nedim'in şiirlerinde konuşmaların en önemli özelliklerinden birisi , onların , hayatla , hareketle , tiplerle daha doğrusu içinde yer aldıkları sahneyle büyük uyumlarıdır. Bu onlara büyük bir etki gücü kazandırır. "

(1)

Yukarıda verilen bilgilere baktığımızda Nedim'in anlatımındaki gerçekçiliğe , İstanbul hayatını anlatan sahneleri canlandırmakta gösterdiği başarıya , konuşma dilini kullanmadaki ustalığına dikkat çekildiğini , şairin kullandığı dile ve üslup özelliklerine değinildiğini görüyoruz. Nedim'in kendisi de divanındaki şiirler aracılığıyla kullandığı dil ve üslup konusunda bize bazı ipuçları vermektedir. Örneğin :

Sözi az söyle ağır söyle Nedimâ ki sühan
Zer gibi sayılı gevher gibi sencide gerek

(282 / G.55)

diyerek az fakat öz yazmayı tercih ettiğini söyleyen şair , bazı şiirlerinde , kendi şairliği ve şiirleriyle ya da genel olarak şiirle ilgili bilgilere de yer verir. Örneğin : Bir rubaisinde ,

1. Tunca Kortantamer , Nedim'in Şiirlerinde İstanbul Hayatından sahneler , Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi , Ege Ün. Edeb. Fak. Yay. İzmir 1985 S.4 s. 58-59

Erbâb-ı dil oldu hep cûvâna meftûn
 Hiç kalmadı bir zen ülfetinden memnûn
 Ekser şuarâ-yı asr kullanmazlar
 Bıkr olduğın sühanda tâze mazmûn (1)

diyerek çağdaşı olan şairlerin yeni söyleyişler , yeni anlamlar bulmaya çalışmadıklarını anlatır. Bir gazelinde de,

Çünkü şairsin hayâl-i tâzedir senden murâd (2)

dizesiyle şairlerden yeni hayaller beklendiğini , yenilik istendiğini dile getirir. Şiirleriyle kendi görüşlerini az da olsa belirtmeye çalışan Nedim bu görüşleri doğrultusunda şiir yazmış , divan şairleri içinde yeni hayaller yaratması muhayyilesinin zenginliği dolayısıyla dikkat çekmiştir. Şairin kendisi de ,

Tab'ım o bâğ-bân-ı giran-dest-i mâyedir
 Kim bir gül istesem bana bir gülistan verir

Her harf-i şûhu bûlbûl-i şeydâya nazmımın
 Bir gülsitan tebessüm-i gül armağan verir (3)

dizelerinde muhayyilesinin zenginliğini anlatır. "

Gelir "

-
1. A.G.N.D. s.364 , 2. A.G.N.D. s.251
 3. A.G.N.D. s.18

redifli kasidesinde (1) de ,

Her sözüml gülşen-i ma'nâya gönül bezminden
Gül gibi renkli nergis gibi mestâne gelir

Kad-i güftârıma evvel biçilip câme-i renk
Sonra fersûdesi bâzâr-ı bahârâna gelir (2)

diyerek şiirlerindeki renkliliği yeni hayallerle ifade eder.

Nedim'in muhayyilesinin ilham kaynağı tabiat , hayat ve orada yaşayan güzellerdir. Duyguları gibi hayalleri de onun şair kişiliğiyle , hayata ve tabiata bakışıyla yakından ilgilidir. Nedim duygularını ve gördüklerini anlatırken çoğu zaman divan şiirinin soyut anlatım biçimini bırakarak , ince ve renkli hayaller yaratarak , şiirlerinin orjinal ve yeni olmasını sağlamıştır. (2)

Ancak daha önce de söylediğimiz gibi Nedim'in divan şiiri kurallarının tamamen dışına çıkması ya da sadece Türkçeyi kullanarak şiir yazması mümkün değildir. O'nun

1.- 2 . A.G.N.D. s.66

3. Hasibe Mazıoğlu , Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik , İş Bankası Kültür Cep Kitapları 4 TTK.Bas. Ank.1957 s.66-67

şairlerinde sade Türkçeyle söylenmiş , orjinal hayaller ve yeni bir üslupla yazılmış beyitlerin yanı sıra Arapça , Farsça kelime ve tamlamaların olduğu beyitler de vardır. Şair özellikle şarkı ve gazellerinde duygularını daha yalın ve içten bir biçimde anlatır. Bu nedenle onun bazı şiirlerinde divan şiirinin süslü , sanatlı üslubu yerini açık ve sade bir anlatım tarzına bırakır. Örneğin :

Bir söz dedi cânân ki kerâmet var içinde
Dün geceye dâir bir işaret var içinde

Meyhâne mukassî görünür taşradan ammâ
Bir başka ferah başka letâfet var içinde

Eyvâh o üç çifte kayık aldı kararım
Şarkı okuyup geçti bir âfet var içinde

Olmakta derûnumda hevâ âteş-i sûzan
Nâyın diyebilmem ki ne hâlet var içinde (1)

gazelinde şairin duygularını ne kadar yalın bir şekilde ifade ettiği kolayca görülebilir.

Nedim'in şiirlerinin dil ve üsluptaki mahallileşme açısından önemli olan bir özelliği de şairin şiirlerinde

1. A.G.N.D. s. 321

daha çok da şarkı ve gazellerinde Türkçe kelime ve eklerle kafiye yapması , Türkçe redifler kullanmasıdır. Bunun nedeni şairin şiirlerinde İstanbul Türkçesini ve konuşma dilini kullanma isteği içinde olmasıdır denilebilir. Örneğin :

Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir
Anınla şeyh efendi de babalı kızlıdır (1)

beyitiyle başlayan gazelinde gizlidir , kızlıdır , Akdenizlidir , izlidir , sakızlıdır kelimeleriyle çemenli çeyizlidir kelimeleri arasında kafiye yapmıştır. Aslı Arapça cihaz olan kelimeyi halkın söylediği gibi çemenli çeyizli şeklinde kullanmıştır. Başka bir gazelinde de , " edâsı var " , " mübtelâsı var " kelimeleriyle " şurası var " kelimesini kafiyelendirmiştir.

Görüp pîstânların bildim kemâlin gül-bedenlikte
Turunc ammâ ki bilmem nice bitmiş yâsemenlikte (2)

beyitiyle başlayan gazelinde de nârvenlikte , dikenlikte , esenlikte , nîmtenlikte kelimelerinden kafiye yapılması Türkçenin nazım dili olarak zaman içindeki gelişmesinin Nedim'in şiirlerinde geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir. Nedim şarkılarında da Türkçe

1. A.G.N.D. s.257

2. A.G.N.D. s.317

kelimelerle kafiye yapar. Örneğin :

Varıp ol derd-şinâs-ı dil ü cânı görsem
 Hâk-i pâyine Nedimâ yine yüzler sürsem
 Gizlice arasam ağzın lebin emsem sorsam
 Hiç bir çâre bilir mi dil-i bimâre aceb (1)

dizelerinde şair görsem , sürsem , sorsam kelimelerinden kafiye oluşturur. Bir başka şarkısında da başına , yaşına , kaşına kelimelerini kafiyelendirir.

Nedim'in " mahâsalı , güzeli , yeleli , çarpılalı , olalı , eli " ya da " sakızı , kızı , bizi " kelimelerini gazellerinde kafiyeli olacak şekilde kullanması onun Türkçeyi nazım dilinde nasıl başarılı kullandığının göstergesidir. (2)

Nedim'in " yâver , ziver , masdar " v.b. kelimelerle " kimler , ister " , " dâveri , müşteri , serseri " gibi kelimelerle " gözleri , beri " , " perverdi , zerdî , derdi " ile beraber " söylerdi " gibi kafiyeler yapması başka divan şairlerinin şiirlerinde de sıkça görülür. (3)

1. A.G.N.D. s. 344

2.- 3. Hasibe Mazıoğlu Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik , İş Bankası Kültür Cep Kitapları 4 TTK.Bas. Ank.1957 s.114-115

Nedim'in vezin ve kafiye konusunda sözü edilmesi gereken bir başka özelliği ise rediflerde kullandığı Türkçe kelimelerdir. Şair şiirlerinin büyük bir kısmında özellikle de gazel ve şarkılarında Türkçe kelimelerden redif yapar. Örneğin :

.....
 Cümle yâran sana uşşâk olduğun bilmez misin
 Cümlenin tâkatları taak olduğun bilmez misin
 Şimdi âlem sana müştâk olduğun bilmez misin
 İydidir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum (1)

dizelerinde şair " olduğun bilmez misin " kelimeleriyle redif yapar ve kurban olmak deyimini kullanır. Türkçe kelimelerden redif yapılan şiirlere aşağıdaki beyitleri örnek verebiliriz :

Gazâl-i mihr-i felek dâğ-dârım oldu bugün
 Ki böyle sürmeli âhûşikârım oldu bugün

Sabâdan evvel açıp göğsün okşadım zülfün
 Benim de bir anacak rûzgârım oldu bugün (2)

1. A.G.N.D. s.353

2. A.G.N.D. s.305

Dâim arayan bulsa cûvânım seni bende
 Bir gonce gül olsan da senin gülşenin olsam

Döğülmeğe söğülmeğe kul olmağa billâh
 Hep kaailim ammâ ki efendim senin olsam (1)

Eyvâh o üç çifte kayık aldı karârım
 Şarkı okuyup geçti bir âfat var içinde

Olmakta derûnunda hevâ âteş-i cân-sûzan
 Nâyın diyebilmem ki ne hâlet var içinde (2)

Yok bu şehr içre senin vafettiğin dilber Nedim
 Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana

Vardır huzura söyleyecek bir sözüm anı
 A'da kaçan uyur o zaman söylerim sana (3)

Sayılarını kolaylıkla arttırılabileceğimiz yukarıdaki örnek beyitlerde de görüldüğü gibi Nedim şiirlerinde Türkçe kelimelerden meydana getirdiği rediflerde başarılıdır. O'nun redif kullanımında Türkçe kelimeleri seçmesi dikkat çekicidir. Aynı zamanda bu günlük dile , konuşulan Türkçeye yönelişin ifadesidir.

-
1. A.G.N.D. s.296 , 2. A.G.N.D. s.321
 3. A.G.N.D. s.250

Sonuç olarak Nedim şiirlerinde kullandığı atasözler , deyimler , halk söyleyişleri , İstanbul Türkçesi ve karşılıklı konuşma dili dolayısıyla dilde mahallileşmenin de divan şiirimizdeki en önemli temsilcisi olduğunu göstermiştir diyebiliriz. Şair dil ve üslup bakımından , söyleyiş özellikleri bakımından şiire yenilik getirmiş , getirdiği bu yeniliğin farkında olduğunu göstererek ,

Ma'lûmdur benim sūhanım mahlas istemez

Farkeyler anı şehrimizin nüktedânları (1) beyitiyle ,

Zâhird egerçi cümleden ednâyız

Erbâb-ı nazar yanında lîk a'lâyız

Saymazsa hisâba nola ahbâb bizi

Biz zümre-i şairânda müstesnâyız (2)

rubaisinde kendine özgü , farklı bir şiir tarzı ve şairlik yeteneği olduğunu söylemiştir. Gerek kaynaklarda verilen bilgiler gerekse şairin şiirlerinde görülen özellikler onun bu düşüncesinde haklı olduğunu göstermektedir.

Nedim'den önceki ve sonraki bazı divan şairlerinin şiirlerinde de zaman zaman sade , külfetsiz , açık bir anlatım tarzıyla yazılmış beyitlere ve kimi mahalli özelliklere rastlanır.

1. A.G.N.D. s.331

2. A.G.N.D. s.363

Ancak Nedim'i diğer şairlerden ayıran , şairin dilde mahallileşmenin en belirgin özellikleri olarak kabul edebileceğimiz atasözü ve deyimlerin , karşılıklı konuşma dilinin , halk tabirlerinin kullanılması , Türkçe kelime ve eklerle kafiye ve redif yapılması gibi özellikleri şiirlerinde oldukça başarılı bir şekilde kullanmasıdır. Ayrıca şair söyleyişindeki incelik ve zarafetle , kendine özgü bir dil ve üslup oluşturmasıyla , divan şiirine getirdiği yeniliklerle de diğer divan şairlerinden farklı olduğunu gösterir.

NEDİM DİVANI'NDA BİÇİMDEKİ MAHALLİLEŞME ÖGELERİ

Bilindiği gibi divan şiirinin kendine özgü kuralları vardır. Divan şairleri de divanlarını düzenlerken ve şiir yazarken genellikle bu kurallara uyarlar. Nedim , kurallara uyma konusunda diğer divan şairlerinden ayrılır. Aldığı eğitime ve bir divan şairi olmasına rağmen , sanatçı kişiliği , şekil ve kural tanımayan yaratılışı dolayısıyla divan şiirinin kurallarına her zaman uymaz. Hatta divanını düzenlerken bile kuralların dışına çıkar. Örneğin : Nedim Divanı'nda na't , münacat türü dinî konulu şiirler yoktur. Şair kaside nazım şekliyle yazılması gereken konuları şarkı nazım şekliyle yazar. Mesnevi tarzında kaside düzenler. Kaside yazarken de klasik kasidede bulunması gereken bölümlerin hepsini kullanmaz. Nedim'in şiirlerinde görülen bu türden biçimsel yenilikler 17. yüzyıldan itibaren divan edebiyatının diğer bazı şairlerinde de görülür. Fakat Nedim divan edebiyatının gelişiminde şekle olan bağlılığı ve kuralcılığın kırılmasında diğer şairlerden daha önemli bir rol oynar. Onun bu tavrında kişiliği ve yaratılışı da etkili olur. Kaynaklarda şairin diğer şairler gibi kaside yazmak için kendini zorlamadığı da söylenmektedir. (1) Dostu ve koruyucusu Damat İbrahim Paşa bu özelliği dolayısıyla ,

 1. Hasibe Mazıoğlu , Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik , İş Bankası Kültür Cep Kitapları 4 TTK. Bas. Ank.1957 s.77-79

Gel ey bigâne-meşreb bî-vefâ İstanbul oğlanı (1)

diyerek şiir yazmadığı için ona sitem eder. Şair bunu İbrahim Paşa'ya sunduğu bir kasidesinin (2) nesib bölümünde dile getirir.

Nedim bayram törenini anlattığı ve Üçüncü Ahmet'in övgüsünü yaptığı kasidesini (3) padişahın emriyle yazdığını,

Ne mümkündür kasideyle teşekkür böyle eltâfa
Yerin bulsun deyü hünkârımın ammâ ki fermânı

Bu gûne bir kaside söyledi vasf-ı şerîfinde
Nedimâ benden alıp destine kilk-i dür-efşânı (4)

beyitleriyle anlatır. Sa'dâbâd'ın inşası bitince padişahın kendisine ,

Dedi kim ey hüner-âmûz-ı Zahîr ü Örfî
Ne durursun ele al hâme-i sihr-efşânı

Tatlı sözlerle yazıp vasfını Sa'dâbâd'ın
Eyle şirin yine gel zâika-i irfânı

1. - 2 . A.G.N.D. s.88 , 3. A.G.N.D. s.48

4. A.G.N.D. s.50

Anda icâd olan âsâr-ı cemîlin yek yek
Nâmını yâd kılıp şevke getir yârânı (1) dediğini ,

Ben de ol emr-i şerif üzre alıp deste kalem
Böyle vasfeyledim ol nev-eser-i zî-şânı (2)

beyitiyle de kendisinin bu emir üzerine Sa'dâbâd'ı
anlatan kasidesini yazdığını söyler.

İbrahim Paşa'ya sunduğu bir başka kasidesinde de ,

Bendene dersin bıraktın safha-i eş'ârı sen
Tâk-ı nisyân üzre ser-meşk-i elif bâ tâ gibi (3)

beyitinde Paşa'nın kendisine şiir yazmayı bıraktığını
söylediğini ,

Asafâ meşhurdur kim söylemez üstâd lîk
Söyleyince böyle söyler gevher-i yektâ (4)

beyitiyle ona cevap verdiğini belirtir. Bu örneklerden
de anlaşılacağı gibi Nedim başkalarını övmeye pek düşkün
değildir. Az fakat öz yazmaktan yanadır.

1. - 2. A.G.N.D. s.75 , 3. - 4. A.G.N.D. s.69

Nedim , daha çok kaside nazım biçiminde değişiklik yaptığı için önce onun kaside nazım şekliyle yazdığı şiirlerde görülen yeniliklere değineceğiz.

Nedim'in Kasidede Yaptığı Yenilikler

Nedim Divanı'nın A.Gölpınarlı baskısında 38 kaside yer almaktadır. Ancak Gölpınarlı bu kasidelerin (A.G.N.D. s. 96 , 100 , 102 , 130 da yer alan 22 , 24 , 25 ve 38 numaralı kasideler) dört tanesinin eksik olduğunu düşündüğünü söylemektedir. (2) Hasibe Mazıoğlu ise " Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik " adlı eserinde (3) Nedim'in helva sohbetlerinde bazen şevke gelerek bazen de hamilerinin ona niçin şiir yazmadın demelerine fırsat vermemek için onları birkaç beyitle övdüğünü şairin bu methiyeleri zemin ve zaman gereği yazdığını diğer geleneğe bağlı şairler gibi uğraşarak sonradan klasik kaside kurallarına uygun hale getirmek için kendisini zorlamadığını , bu tür bir davranışın onun kişiliğine de uygun düştüğünü söyleyerek sözü edilen şiirlerin eksik olmama ihtimali bulunduğunu belirtir.

-
1. Bkz. A.G.N.D. s.96-100-102-130
 2. Hasibe Mazıoğlu , Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik , İş Bankası Kültür Cep Kitapları 4 TTK.Bas. Ank.1957 s.78-79

Bizce bu kasidelerin eksik olmadığı düşüncesi daha doğrudur. Çünkü Nedim'in övgü şiiri yani kaside yazmaya pek düşkün olmadığı , kasidelerinin bazılarında kendisinden istendiği için kaside yazdığını söylemesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca şair zaten kuralları değiştirme eğilimi içinde olduğundan uzun yazdığı kasidelerin çoğunda da klasik kasidede bulunması gereken bütün bölümlere yer vermemiştir. Nedim'in klasik kaside biçimine yakın yazılmış 25 kasidesi vardır. Bunların 8 tanesinde tegazzül , 6 tanesinde de fahriye vardır. Geri kalan 12 kaside beyit sayısı 8 ile 20 arasında değişen kısa kasidelerdir. Şairin nesip , girizgâh , medhiye , tegazzül ve dua bölümlerinin hepsini ya da bir kısmını içine alan beyit sayısı 33'ten az olmayan kasideleri ise şekilleri ve konuları bakımından çeşitli yeniliklere sahiptir. (1)

Nedim'in kasidelerinde ve kasidenin bölümlerinde yaptığı yeniliklerin neler olduğunu divanından aldığımız örnekler yardımıyla aşağıda göstereceğiz.

Divan şiirinde kasidelerin nesip bölümü genel bir tasvirin yapıldığı bölüm olarak bilinir. Şairler bu bölümde bir mevsimin , bir olayın ya da güzelin tasvirini yaparlar. Ancak yapılan bu tasvirler genellikle soyut , gerçekliği olmayan tasvirlerdir. Nedim ise kasidelerinin nesip bölümünde

1. Hasibe Mazıoğlu , Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik , İş Bankası Kültür Cep Kitapları 4 TTK.Bas. Ank.1957 s.79-80

diğer şairler gibi soyut tasvirler yapmaz. Gerçeğe ve hayata bağlı kişiliği dolayısıyla daha çok gerçekçi tasvirler yapar. Onun bu gerçekçi tasvirleri hem divan şiiri hem de şairin yaşadığı , bildiği , gördüğü dış dünyayı anlatması açısından önemlidir. Örneğin : Şair Ramazaniyyesinin (1) nesip bölümünde ramazanın bir gün önce başlatılmasını ve bu durumun yarattığı şaşkınlığı başarılı bir biçimde anlatır. Tarihi kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre böyle bir olay gerçekten yaşanmıştır. Şiirine gerçek bir olayı ilham kaynağı yapması Nedim'in hayata ve gerçeklere bağlılığının , dolayısıyla mahallileşmedeki başarısının göstergesidir. Kaside nesibi için bu bir yeniliktir. Hammamiyesinin (2) nesibinde de şair sabah erkenden üstü başı dağınık bir halde hamama nasıl gittiğini , hamamda karşılaştığı güzeli oldukça canlı ve gerçekçi bir şekilde anlatır. Yine aynı şekilde İstanbul kasidesiyle (3) Sa'dâbâd'ı anlattığı kasidelerinde (4) de Nedim , gerçeği yansıtmadaki hünerini göstererek , mazmunlarla ve edebî sanatlarla oynamaktan çok gördüklerini tasvir etme yolunu seçer.

İbrahim Paşa'nın sadrazam olması dolayısıyla yazdığı kasidesinin (5) nesip bölümünde de Nedim kuralların dışına çıkar. Sadece nesip ve girizgâh bölümlerinden meydana getirdiği bu kasidenin nesibinde şair kendi içinde bulunduğu durumu tasvir eder. Nedim'den önce başka şairler de kendi

1. A.G.N.D. s.44 , 2. A.G.N.D. s.38 , 3. A.G.N.D. s.85
4. A.G.N.D. s.75 , 5. A.G.N.D. s. 34

durumlarını anlatan şiirler yazmışlardır. Fakat onların yazdığı şiirler " manzume - i hasbihal " adıyla anılmış , Kaside türü şiirlerde bu tür bir anlatıma başvurulmamıştır. Şair sadece nesip bölümünü değiştirmekle kalmadığı şiirini Enverî divanını açarak baktığı bir fallla beklenmedik bir şekilde bitirmiştir. Falda çıkan ,

Be-sa'd ahter-i meymun zaman-ı hurrem-fâl
Be-nîk tâli'-i ferhunde rûz-i ferruh-fâl

Be-bâr-gâh-i vezâret be-ferruhî bî-nişest
Hudâyegân-ı vezîrân u kible-i âmâl (1)

beyitleriyle İbrahim Paşa'nın vezir olduğunu haber vererek kasidesini tamamlamıştır.

Nedim kasidelerinin girzgâhlarında da başarılıdır. Övgüye oldukça kolay ve güzel bir şekilde söylediği beyitlerle geçmeyi bilir. Sadrazam Şehit Ali Paşa'ya yazdığı kasidede , (2)

Gâh ol şûhu gehî tab'ını vasfeylemeden
Bilürem kasdını billâh Nedimânın ben

1. A.G.N.D. s.37

2. A.G.N.D. s. 3

Olmak ister yine bir tavr-ı nev-âyin üzre
Vasf-ı Pâşâ-yı Ferîdun-haşeme tarh-efken (1)

beyitlerini söyledikten sonra övgüye başlar.

İstanbul'u tanıttığı ve İbrahim Paşa'ya sunduğu kasidenin (2) nesip bölümünde gerçekçi bir İstanbul tasviri yapan Nedim ,

İstanbul'un evsâfını mümkün mi beyân hiç
Maksûd heman sadr-ı kerem- kâra senâdır (3)

beyitiyle kasidenin methiye bölümüne geçer. Sadece yukarıda örnek verdiğimiz kasidelerde değil ramazaniyyesinde şitaiyyesinde ve Sa'dâbâd'ı anlattığı kasidelerinde de bir bölümden diğerine kolaylıkla ve şair kişiliğinin gücünden kaynaklanan bir ustalıkla geçer. Kendine özgü buluşlar yapar. Okuyucu bir bölümden diğerine nasıl geçildiğini kolayca fark etmez. Bölümler birbirini tamamlar.

Kasidelerinin methiye bölümlerinde genellikle geleneğe bağlı kalan Nedim , diğer divan şairleri gibi mübalağalı övgüler yapar. Ancak methiye bölümlerinde zaman zaman gerçeklere dönmesi , uzun övgülere fazla rağbet etmemesi şairin kaside yazmaktan pek hoşlanmadığının ifadesi olarak kabul edilebilir. Nedim'in en çok kaside yazdığı kişiler

1. A.G.N.D. s.4 , 2. A.G.N.D. s.85 , 3. A.G.N.D.s.86

dönemin en önemli kişileri ve koruyucuları olması dolayısıyla Padişah Üçüncü Ahmet ile Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre " Nedim , diğer devlet adamlarına yazdığı kasidelerde de önce padişahı sonra damadını en son da kasideyi yazdığı kişiyi övmüştür. Şairin böyle davranmasının nedeni ise devlet adamlarının padişahın yakınları olması ve kaside sunduğu eğlence meclislerinde bütün bu sözü edilen kişilerin hazır bulunmasıdır. " (1) Ancak şairin bu davranışının nedeni sözü edilen kişilerin yukarıda da söylediğimiz gibi dönemin en önemli ve üst düzey kişileri olması , ayrıca Nedim'in bu kişilerin desteğine ve yardımına muhtaç olması da olabilir.

Nedim kasidelerinin fahriyelerinde kendisinin övgüsünü çeşitli şekillerde yapar. Bazen kendisini en çok sevdiği , usta kabul ettiği divan şairleriyle bazen de İranlı şairlerle karşılaştırır. Örneğin :

Nef'i dahı ademde işittikçe sözlerim
Şâbâş u âferîni cihân-der-cihân verir (2)

beyitinde divan şiirinin kaside ustası olarak kabul edilen Nef'i'nin de şiirlerini beğeneceğini söyler.

1. Hasibe Mazıoğlu , Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik , İş Bankası Kültür Cep Kitapları 4 TTK.Bas. Ank.1957 s.88 , 2. A.G.N.D. s.18

Değildir öyle pek üstâd şair gerçi ammâ kim
Yine eş'ârı tab'a hoş gelir bilmem ne hâlettir (1)

beyitinde de alçakgönüllülük ifadesi taşıyan bir eda
ile şiirlerinin beğenildiğini vurgular. Bir rubâisinde de ,

Zâhirde egerçi cümleden ednâyız
Erbâb-ı nazar yanında lîk a'lâyız
Saymazsa hesâba nola ahbâb bizi
Biz zümre-i şâiranda müstesnâyız (2)

dizeleriyle şairler arasında ayrı bir yeri olduğunu
belirtir. Gazellerinin birinde de ,

İran zemine tuhfemiz olsun bu nev gazel
İrgürsün İsfahân'a Sıtanbul diyârını (3)

beyitiyle Nedim , yeni bir yol açtığını söyleyerek
şiirimizin kendi yolunu bulduğunun , bize ait özellikler
taşımaya başladığının da habercisi olur.

-
1. A.G.N.D. s.62
 2. A.G.N.D. s.363
 3. A.G.N.D. s.332

Etmem endûhte-i gayre heves çün pervîz
Açtı Ferhâd-ı hayâlim bana bir nev ma'den (1)

Her sözüm gülşen-i ma'naya gönül bezminden
Gül gibi renkli nergis gibi mestâne gelir (2)

diyen şair bu beyitlerle de yaratılışının ve hayalinin kendisine verdiği yeni ve farklı bir şiir oluşturma yeteneğinden söz eder. Aslında pek çok divan şairi şiire yenilik getirmekle , yeni yolda yürümekle övünür. Kuşkusuz Nedim de yukarıdaki sözleri söylerken bir bakıma eski şiirimizin bu geleneğini devam ettirir. Ancak bütünüyle değerlendirildiğinde , Nedim diğerlerinden farklı tasarruflarda bulunmuş , dolayısıyla içinde yaşadığı toplumun farklı özelliklerini şiirlerine mahalli renk olarak katabilmiştir.

Nedim'in kaside içinde gazel söylemede de başarılı olduğu şiirlerinden anlaşılır. Kaside içinde şiir söylemek bilindiği gibi eski şiirimizin geleneklerindedir. Fakat Nedim geleneğe bağlı kalmak ya da geleneği uygulamak kaygısından çok yaratılışına şair kişiliğine uygun olduğu için gazel söylediğinden kaside içinde söylediği gazellerle kasidelerine renk katmıştır. Örneğin: Sa'dâbâd'ı tanıtan kasidesinde ,

Bir gazel tarheyleyim bâri ki kalsın yâdgâr
Sahn-ı Sa'dâbâd'da İstanbul'un hûbânına (1) diyen şair,

El yusun candan düşenler pençe-i müjgânına
Tel takınsın dûş olanlar kâkül-i pîçânına

Bir behâneyle şikest olmakta pek benzer hele
Tevbe-i bî-vakt-i âşık dilberin peymânına

Dil-rübâya bî-vefâlık hak bu kim pek aybdır
Neyleyim güçtür bunu tefhîm şehr oğlânına

Aldı bir sevdâ-ger-i dil-cûy aklım kim henüz
Şâh-bender nasbolunmuş nâz şehristânına

Mey temâm oldu dirîgâ sâki-i gül-çihrenin
Doymadık sîb ü turunc u gabgab u pistânına

Ah kim hercâfidir bigâne-meşrebdir biraz
Ol perinin söz mü vardır yoksa hüsn ü ânına

Olmada hâmem gibi gevher-nisâr ebr-i bahâr
Kim kerem kılmış bu nev sermâyeyi dükkânına

Şübhe yoktur kim bu günlerde o dahı ben gibi
Dâmen açmıştır veliyy-i ni'metin ihsânına (1)

beyitlerinden oluşan bir gazel söylemiştir. Şair Şehit Ali Paşa için yazdığı kasidede (2) de aynı şekilde güzel bir gazel söyler.

Yukarıda verdiğimiz çeşitli örneklerden de anlaşılacağı gibi Nedim kasideye biçim ve içerik açısından çeşitli yenilikler getirmiş , daha önceki şairlerden farklı bir yol izlemiştir. Nedim'in kasidede yaptığı bu değişikliklerde sanatçı kişiliği , içten davranışları , duygu ve düşüncelerini belirli kalıplar içinde anlatmak istememesi de etkili olmuştur. Şair , kasideyi şekil ve konu bakımından kendi kişiliğine uygun bir nazım şekli durumuna getirmekle kalmayıp kaside nazım şekliyle yazılması gereken kimi konuları da başka nazım şekilleriyle yazmıştır. Kısaca söylemek gerekirse Nedim başarılı sanatçı kişiliğiyle , kasidelerinde yaptığı gerçekçi tasvirlerle , karşılıklı konuşma dilini kullanmasıyla şiirlerine renk katmış , kalıpları ve kuralları aşmaya çalışmıştır. Ayrıca kendine özgü bir söyleyiş tarzı ve biçim oluşturmayı da başarabilmiştir diyebiliriz.

1. A.G.N.D. s.82-83

2. A.G.N.D. s.3-4

Nedim'in Şarkıları ve Gazelleri

Divan şairleri divanlarında çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış şiirlere yer verirler. Fakat her şairin özellikle başarılı olduğu bir nazım şekli vardır. Örneğin : Nef'î kaside ustası , Bâkî ise gazel ustası olarak bilinir. Şairlerin belirli bir nazım şeklinde gösterdikleri bu ustalığın kişilikleriyle de yakından ilgisi vardır. Nedim'in en başarılı olduğu nazım şekilleri ise şarkı ve gazeldir. Şair özellikle de şarkılarıyla tanınmıştır. Gazel ve şarkı nazım şekilleri onun şen , neşeli , gerçeğe yönelik , yaşadığı duyguları anlatmaya eğilimli sanatçı kişiliğine en uygun nazım şekilleridir. Bilindiği gibi şarkı divan edbiyatı nazım şekillerindedir ve Türkler tarafından oluşturulmuştur. Halk edebiyatındaki türkü nazım şekliyle benzer özelliklere sahiptir. Nedim de halk zevkine halk kültürüne yönelişinin sonucu olarak bu nazım şekline ilgi duymuştur. Ancak Nedim şarkının konularına yenilik getirmiş , şarkılarında günlük hayattan aldığı değişik konuları işlemiştir. Şarkıların konusu genellikle sevgili , aşk ve eğlencedir. Nedim ise şarkılarında İstanbul'un semtlerini , günlük yaşamını ve giyim tarzını anlatır. Kimi zaman da çeşitli nedenlerle padişahın övgüsünü yapar. Örneğin : Padişahın Neşâtâbâd , Şevkâbâd ve Şerefâbâd gibi gezinti yerlerine gelmesini ve bu yerlerin tanıtımını şarkı nazım şekliyle yapar. Revan'ın fethi dolayısıyla duyduğu mutluluğu ,

Bihamdillâh Revân açıldı zevk ü şevke mu'tâd ol
 Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol
 Dil-i düşmen harâb oldu safâlarla sen âbâd ol
 Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol

Açıldı bunca muhkem kal'alar ey şûh-ı meh-pâre
 Kemer-bendin senin fethetmeğe olmaz mı bir çâre
 Güşâd eyle aman ol düğme-i zerrini bir pâre
 Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol (1)

.....
 şarkısıyla , yaşadığı dönemin fetih müjdeleri alınan
 bir dönem olduğunu da bir başka şarkısının ,

Devr-i Sultan Ahmed-i gâzidir ey şûh-ı cihân
 Müjde-i feth olmada her lâhzada şâdi-resân
 Sana lâyık böyle eyyâm-ı meserretde heman
 Reng-i gülden câme bûy-ı yasemenden pirehen (2)

mısralarıyla anlatır. Nedim bir şarkısını da padişahın
 tıraş olması dolayısıyla yazar. O'nun bu konuyu bir
 şarkıyla anlatması gelenekten farklı bir anlayışa sahip
 olduğunu gösterir. Şairin kendisi de yaptığı yeniliğin
 farkında olduğunu sözünü ettiğimiz şarkının ,

 1. A.G.N.D. s.350 , 2. A.G.N.D. s.355

Zamânında serâpâ resm-i nevdîr çünki dünyânın
Okunsun bu yeni şarkısı da bâri Nedîmanın (1)

dizeleriyle dile getirir. Şair , bu dizelerde sadece kendi şarkısının yeni bir tarzda yazılmış olduğunu değil aynı zamanda dönemin yaşayış ve düşünce tarzının da tamamen yeni olduğunu vurgular. Aynı şarkıda ,

Değişmem müşk-i Çin'e hâk-i pâ-yi anber-âmizin
Bütün dünyâya vermem ben senin bir mûy-ı nâ-çizin
Hemîşe şevklerle geçsin evkât-ı tarab-rîzin
Tırâş oldun efendim âfiyetler izz ü devletle (2)

diyerek hem padişahı över hem de onun tıraş olduğunu haber verir.

Gazellerine bakacak olursak Nedim'in gazellerinde de konu bakımından yeniliğe gittiğini , yaşanan hayatı anlattığını görürüz. Aşağıda vereceğimiz beyitlerle başlayan üç matlâlı bir gazel yazan şair bu gazeliyle de kuralların dışına çıktığını , yenilik arayışı içinde olduğunu gösterir.

Kad-i bülend mi ömr-i hezâr-sâl midir
O la'l-i nâb mı ser-çeşme-i zülâl midir

Şafak mı şebde ya hattında rûy-ı âl midir
Subuh sitâresi mi gerdeninde hâl midir

Dehen mi nûsha-i hüsnündeki meâl midir
Miyân mı mısra'-ı kaddindeki hayâl midir (1)

Yukarıda verdiğimiz üç matla beyiti ile başlayan gazelinden başka gazellerinde de şair yeniliğe gitmiş , kasideleri içinde yer alan gazellerinde de kimi zaman Damat İbrahim Paşa'nın övgüsünü yapmıştır. Ayrıca gazellerinde sadece gazel konularını işlemekle kalmamış , yaşadığı dönemi anlatan , bu dönemin çeşitli özelliklerini yansıtan konuları da işlemiştir.

Kıtalar ve Tarihler

Nedim'in kıtalarında biçim açısından yenilik görülmemekle birlikte şairin yazdığı kıtalar uzunlukları bakımından dikkat çekicidirler. Ayrıca sarayın taşlanması dolayısıyla yazılan kıta (1) da konusu bakımından ilginçtir.

Tarihlerine baktığımız zaman , şairin tarihlerinin (İran sulhü için yazdığı tarihlerden biri haricindekileri) genellikle kıta nazım şekliyle yazıldığını görürüz. Nedim İran sulhü için yazdığı tarihte (2) terci'-i bend nazım şeklini kullanır. Tarihlerde biçim açısından yenilik olmamakla birlikte anlatım biçimi ve konu bakımından şairin gerçekçi tavrının bu nazım şeklinin içeriğinin belirlenmesinde de etkili olduğunu söyleyebiliriz. Nedim tarihlerinde tarih düşürdüğü olayı anlatma yolunu seçer. Şairin gerçekçi bir biçimde olayları anlattığı bu tür tarihlere üç anbarlı geminin yapılması dolayısıyla yazılan tarihi (3) İbrahim Paşa'nın tüfek atmasına düşürülen tarihi (4) ve tersanede yapılan divanhaneye ilgili tarihi (5) örnek verebiliriz. Nedim İbrahim Paşa'nın bir çeşmeyi yenilemesini anlattığı tarihinde de çeşmeyi konuşturur. Çeşmeye başından geçenleri anlattırır. Çoğu zaman tarih mısralarındaki tarihle , tarihlerin bitiminde verilen

-
1. A.G.N.D. s.142 , 2. A.G.N.D. s.217-220
 3. A.G.N.D. s.158 , 4. A.G.N.D. s.161-162
 5. A.G.N.D. s.212-215

tarihlerin birbirini tutmadığı görülür . Hatta şair Tiflis'in alınması dolayısıyla yazdığı tarihte (1) Tiflis'i y'siz yazarak hata yaptığını anlayınca yeni bir tarih daha düşürür. Nedim'in tarihleri dönemin önemli tarihi olayları ve imar faaliyetleri hakkında bilgi vermeleri bakımından önemlidirler.

Daha önce örnek verdiğimiz ve Nedim'in Divanı'nda olmadığını söylediğimiz tarihlerde biçim bakımından şairin divanındaki diğer tarihlerden farklı herhangi bir özellik yoktur.

Terkipler ve Mesneviler

Divanın bu bölümünde Nedim'in Damat İbrahim Paşa'nın Kaptan Mustafa Paşa'nın evine gelmesi dolayısıyla musammat nazım şekliyle yazdığı methiye dikkat çekicidir.

Hoş geldin eyâ hıdivv-i ekrem
Lutfunla gönüller oldu hurrem
Şâd oldu mekâriminle âlem
Her gûne meâsirin dem-â-dem

Arâyiş-i arsa-i cihândır

Buldu bu cihân-ı köhne yekser
 Cûd u kereminle zîb ü zîver
 Tahkikini ehl-i fehm anlar
 Bir köhne hikâyedir ki derler

Ca'fer kerem ehlidir fülândır (1)

gibi mısralarla övgü yapan şair , musammat şeklindeki bu methiyesiyle farklı bir şiir örneği verir.

Nedim'in divanındaki nazım şekilleriyle ilgili olarak sözü edilmesi gereken şiirlerden biri de şairin divanının gazeller bölümünde yer alan hece vezniyle yazdığı türküdür. Divan şairleri içinde halk edebiyatı nazım şekilleriyle şiir yazan , halk edebiyatının nazım şekillerini kullanan çok az şair vardır. Bu nedenle Nedim'in halk edebiyatının nazım şekli olan türkü nazım şekliyle şiir yazması ve hece veznini kullanması , şairin halk zevkine ve halk kültürüne yönelme eğilimi içinde olmasını göstermesi ve mahallileşme açısından oldukça önemlidir. Nedim'in divanındaki şiirler içinde türkü nazım şekliyle yazılan tek örnek olması nedeniyle sözünü ettiğimiz şiiri aşağıda veriyoruz.

 1. A.G.N.D. s.225-226

TÜRKÜ

Hece : 6+5=11

Sevdiğim cemâlin çünkü göremem
 Çıkmasının hayâlin dil-i şeydâdan
 Hâk-i pâye çünkü yüzler süremem
 Alayım peyâmın bâd-ı sabâdan

Kebûd çeşm-i bî-rahm etti nigâhın
 Aşıkların göğşe çıkardı âhın
 Sordum gerdeninden zülf-i siyâhın
 Bir cevap vermedi aktan karadan

Sevdiğim bendene düşerse hidmet
 Kapında kul olmak canıma minnet
 Göre idim sende bûy-ı mahabbet
 İstediğim budur sen bî-vefâdan

Nedîmâ hüsnüne olmuştur âşık
 Öyle bir âşık kim kavlinde sâdık
 Kereme ne kadar değilse lâyık
 Aretmez efendim şehler gedâdan (1)

Sonuç olarak Nedim'in divanındaki şiirleri nazım şekilleri bakımından incelediğimiz zaman şairin biçimde bazı yenilikler yaptığını görürüz. O özellikle kasidede yaptığı

değişiklikler , " midir " redifli üç matlalı gazeli ve türküsü dolayısıyla diğer divan şairlerinden farklı bir anlayışa sahip olduğunu göstermiş , nazım şekillerinin konularına getirdiği yenilikler dolayısıyla da dikkat çekmiştir.

Vezin ve Kafiye

Vezin : Divan edebiyatında kullanılan vezin aruz veznidir. Fakat Türk şairleri uzun süre Türkçeyi aruz veznine uydurmakta zorluk çekmişlerdir. Hatta Fuzûlî bile aruzla Türkçe yazmakta zorlandığını söyler. Zaman içinde dilimize giren Arapça ve Farsça kelimeler aruz vezninin kullanımını kolaylaştırır. 16. yüzyılda şairler , aruzu daha kolay ve başarılı bir şekilde kullanırlar. 17. yüzyıldan itibaren vezin kullanımı konusunda halk edebiyatı ile divan edebiyatı arasında bir yakınlaşma eğilimi ortaya çıkar. Divan şairleri hece veznine , halk şairleri de aruza ilgi duymaya başlarlar. Nedim'le Şeyh Galip'in hece vezniyle birer türkü yazmaları da divan edebiyatı şairlerinin halk zevkine yönelişinin göstergesidir. Vezin kullanımı konusunda önemli olan Nedim'in hece veznini kullanarak bir türkü yazmış olmasıdır. Bu konuda Fuat Köprülü de " Sofiyâne eserler müstesna olmak üzere şairlerin hece vezni ile yazması büyük bir cürm-i edebî addolunduğu bir zamanda Nedim'in böyle bir tecrübeye bulunması pek mânidardır. "

(1) diyerek Nedim'in heceyle şiir yazmasını takdirle karşılamıştır. Başka kaynaklarda da Nedim'in hece veznini kullanmasının öneminden söz edilmektedir. Şairin hece vezniyle yazdığı sözünü ettiğimiz türküsü onun aruz vezniyle yazdığı şarkıları ve diğer şiirleri kadar sanat değeri taşımamakla birlikte 18. yüzyıl divan edebiyatındaki mahallileşmenin Nedim'de hangi düzeyde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yüzyılın bu mahallileşme eğilimi dolayısıyla dönemin padişahı Üçüncü Ahmet de aruzla yazdığı şiirlerinin yanı sıra hece vezniyle de nefesler yazmış ve bunların çoğu bestelenmiştir. (2)

Nedim 6+5=11'li hece veznini kullandığı türküsü dışındaki diğer bütün şiirlerini aruz vezniyle yazmıştır. Bir divan şairi olarak onun şiirlerini aruzla yazması doğaldır. Ancak Nedim , aruz veznini kullanmakta da başarılıdır. Günlük konuşma diliyle , karşılıklı konuşma havası içinde yazdığı şiirlerde bile vezni ustalıkla kullandığı rahatça görülebilir. Örneğin :

Açıl ey fasl-ı dey sen gül-sitanlardan açılın gül
Terennüm eyle bülbül mutrıbım çengim rebâbımsın

1. Fuad Köprülü , Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri , Edebiyat Araştırmaları I , Ötüken Neşriyat 3.Bas. İst.1989 s.274

2. Hasibe Mazıoğlu , Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik , İş Bankası Kültür Cep Kitapları 4 Ank.1957 s.111

Salındır şöyle kim yıktın beni ey ar'ar-ı âzâd
Seni gördükte sandım dilber-i âlî-cenâbımsın

Gülüm şöyle gülüm böyle demektir yâre mu'tâdım
Seni ey gül sever cânım ki cânâna hitâbımsın (1)

Hal kâfir zülf kâfir çeşm kâfir el-aman
Ser-be-ser iklim-i hüsnün kâfiristan oldu hep

Olmadı tenhâca bir işret çemende yâr ile
Üstüme göz dikdi nerkisler nigeş-bân oldu hep (2)

Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi
Zannım budur ki sen de peşimansın ey gönül

Ben sana bâde içme güzel sevme mi dedim
Benden niçin bu gûne gürfzansın ey gönül (3)

Zevk âşiyânı mihr-i hüner cilve-gâhısın
Subh-ı behâr-ı şevke giribansın ey gönül (4)

-
1. A.G.N.D. s.72 , 2. A.G.N.D. s.254
3. A.G.N.D. s.293 , 4. A.G.N.D. s.294

beyitlerinde görüldüğü gibi şair vezni ahenkli bir şekilde kullanmayı başarmış , aruzu Türkçeye uydurmuştur. Müstezadında da aynı özelliği görmek mümkündür.

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzre yerin var

Gül goncesisin gûşe-i destâr senindir
Gel ey gül-i ra'nâ

Neylersen edip bir iki gün yâr cefâya
Sabreyle de sonra

Peymâne senin hâne senin yâr senindir
Ey dil tek ü tenhâ (1)

.....

dizeleri Nedim'in vezni kullanırken ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir. O şarkılarını da ahenkli vezne kolaylıkla uyan mısralardan oluşturmuştur.

Yine oldum esiri âh bir şûh-ı sitem-kârın
Ki dilber sevmemiş bilmez belâsın âşık-ı zârın
Ne kâfirliklerin gördüm ben ol zülf-i siyeh-kârın

O ebrûnun o zâlim gamzenin ol çeşm-i mekkârın

O tıfl-ı nâzı gördüm rûyuna hurşid eser etmiş
 Haber-dâr olmamıştım sonra bildim neylemiş nitmiş
 Meğer zâlim kaçıp tenhâca Sa'dâbâd'a dek gitmiş
 Temâşâ eylemiş âlâyını şevketlü hünkârın (1)

.....

Bir safâ bahşedelim gel şu dil-i nâ-şâda
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a
 İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
 Mâ-i tesnim içelim çeşme-i nev-peydâdan
 Görelim âb-ı hayât aktığının ejderhâdan
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a (2)

.....

Anda idi dünkü gün hemşfire-i sa'd-ahterin
 Sen de gel gâhice hâli kalmasın cânâ yerin
 Suç benim olsun beni döğsün duyarsa mâderin
 Oldu Sa'dâbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ (3)

-
1. A.G.N.D. s.348 , 2. A.G.N.D. s.356
 3. A.G.N.D. s.347

.....

Yeter kaldın yeter ey tıfl-ı nâzım hânede tenhâ
 Yeter karışmasınlar sana gayri dâye vü lâlâ
 Biraz gel bâğâ bülbül dinle gül seyret açıl cânâ
 Ki sen dahı henüz açılmamış bir gonce-i tersin (1)

.....

Bülbüllerin ister seni ey gonce-dehen gel
 Gül gittiğin anmayalım gülşene sen gel
 Pâmâl-i şitâ olmadan iklim-i çemen gel
 Ver hükmünü ey serv-i revân köhne bahârın (2)

Şarkılarından aldığımız yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Nedim Türkçeyi aruz kalıplarına yerleştiren kendisinden önce gelen bütün şairlerimizden daha üstün bir başarı göstermiştir. O'nun şiirinde imâle ve zihaf lar yok denecek kadar azalmış , var olan imâle ve zihaf lar da çoğu zaman Türkçenin yapısına uygun , vurgulu hecelerde yer almıştır. (3)

Bütün bu açıklamalardan ve örneklerden anlaşılacağı gibi Nedim vezin kullanımında başarılıdır. Ayrıca şair hece veznini de kullanarak halk kültürüne , halk zevkine

-
1. A.G.N.D. s.349 , 2. A.G.N.D. s.347
 3. Hasibe Mazıoğlu , Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik , İş Bankası Kültür Cep Kitapları 4 TTK.Bas. Ank.1957 s.113-114

yaklaştığını mahallileşmeden yana olduğunu da göstermiştir.

Kafiye : Divan edebiyatında kafiye ve kafiye kullanımı ile ilgili olarak kaynaklarda çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Konuyla ilgili olarak kaynaklardan birinde şu bilgilere rastladık : " Divan edebiyatının oluşumunu izleyen 13. ve 14. yüzyıllarda şairlerimiz Arap ve İran örneklerine uyarak onların manzumelerindeki hazır kafiye alıp kullandılar. Arada bir Türkçe sözcüklerden de kafiye yapılmadı değil ama bunu yaparken şairlerimizin Türkçeyi klasik şiir dili haline getirmek gibi bilinçli bir erek akıllarından bile geçmiş değildi. Bu yolda bilerek ve sistemli bir şekilde oluşturulan ilk hareketin temsilcisi 15. yüzyıl şairlerinden Necati olmuştur. Onun manzumelerinde elden geldiğince Türkçe sözcüklerle kafiye yapmaya çalışması Türkçeyi şiir dili olarak geliştirmek ve olgunlaştırmak bilinçli çabasının bir sonucu idi. Türkçenin aruz kalıplarıyla gereği gibi uyşamaması ve bu yüzyıla kadar şiir dili olarak yeterince işlenmemiş bulunması göz önüne getirilirse Necati'nin başarmak istediği bu işin ne kadar güç bir iş olduğu anlaşılır. Bu bakımdan şairin bu yoldaki çalışmaları klasik edebiyatımızın değişme yolunda apayrı bir değer taşımaktadır. Ne yazık ki kendinden sonra gelenler arasında bu işin bilincini kavrayıp onun arkasından gidecek kimse çıkmadığı için bu olumlu atılım yaygınlaşma olanağı bulamadı. Necati'nin eseri sürdürülüp

olgunlaştırılabilseydi klasik edebiyatımız içine gömüldüğü taklit havasından daha kolay kurtulur ve daha o zamandan başlayarak ulusal bir nitelik kazanma yolunu tutmuş olurdu.

Sonraları 16. ve 17. yüzyıl şairlerimiz yine klasik kafiye kullandı. 17. yüzyıl sonlarında Nâbî'nin manzumelerinde değişik kafiye kullanma eğilimine tanık oluyoruz. " (1) Bu kaynakta verilen yukarıdaki bilgilere göre başlangıçta divan şairlerimiz kafiye kullanımında da Arap ve İran örneklerini esas almışlardır. Ancak Necati ile birlikte Türkçe kelimelerle kafiye yapma çabaları şairler arasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu çaba sonraki yüzyıllarda çok bilinçli olmasa da başka şairlerde de görülmüştür. 17. yüzyılda Nâbî değişik kafiye kullanmaya çalışmıştır. 18. yüzyılda ise Nedim kullandığı kafiye ve rediflerin Türkçe kelimelerden olmasına özen göstermiştir.

Aslında divan şiirinin kafiye kuralları belirlidir. Şairler şiir yazarken kafiye kurallarına uymak zorundadırlar. Hangi kelimelerin birbiriyle kafiyeli olabileceğini gösteren kitaplar bile yazılmıştır. Eski yazının özelliğinden kaynaklanan göze göre kafiye anlayışı benimsenmiş , genellikle bugün tam kafiye olarak adlandırdığımız kafiye türü kullanılmıştır. Nedim şiirlerinin çoğunda yukarıda sözünü ettiğimiz divan şiirinin

1. Sedit Yüksel , Şeyh Galip Eserlerinin Dil ve Sanat Değeri , İş Bankası Kültür Yay. TTK.Bas. 2.Bas. Ank.1980 s.58-59

kafiye kurallarına uymakla birlikte özellikle gazellerinde ve şarkılarında kuralların dışına çıkarak Türkçe kelime ve eklerle kafiye yapar , Türkçe redifler kullanır. (1)

1. Bkz. Daha geniş bilgi için " Nedim Divanı'nda Dil ve Üsluptaki Mahallileşme Ögeleri " bölümü.

SONUÇ

18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun tarihi açısından içte isyanlar , karışıklıklar ve ekonomik sorunların yaşandığı , dışta ise savaşlarla birlikte gelen toprak kayıplarının olduğu bir yüzyıldır. Bu yüzyılda Batıyla etkileşim artmış ve çeşitli yönleriyle Osmanlı İmparatorluğu üzerinde Batının etkisi ve baskısı görülmeye başlamıştır. Divan edebiyatı ise 18. yüzyılda alışlagelmiş düzende devam etmiştir. Şairler eski ustaların yolunda başarılı şiirler yazma çabası içinde olmalarına rağmen çok farklı bir sanat gücü ortaya koyamamışlardır. Nedim ile Şeyh Galip yüzyılın sanatçıları arasında ustalıkları ile dikkat çekmişlerdir.

Divan edebiyatının 18. yüzyıldaki genel çizgilerinde önemli bir değişiklik olmamakla birlikte , edebiyatımızın gelişiminde bu yüzyıla özgü bazı özellikler bulunmaktadır. Mahalli konuların ve günlük yaşamın edebiyata girmesiyle edebi ürünlerde görülen yerlileşme dolayısıyla 18. yüzyıl divan edebiyatının en önemli özelliği edebiyatın halk zevkine yaklaşması , şiirde kendi benliğini geniş ölçüde yansıtması olmuştur. Şarkı nazım şeklinin ilgi görmesi , hece vezniyle şiirler yazılması , günlük konuşma dilinin , sade ve canlı bir biçimde atasözlere ve bazen Arapça ve Farsça kelimelerin şekillerinin kullanılması , istek ve eğilimiyle , divan

verildiğinin göstergeleridir. 18. yüzyıl edebiyatının bir başka özelliği de İran edebiyatının edebiyatımız üzerindeki etkisinin azalmasıdır. Bu yüzyılın şairleri kendilerine Türk edebiyatının büyük ustalarını örnek almışlar , İran edebiyatı kaynaklı mesnevi konularını bırakarak yerine yerli hayattan alınmış hikâyeleri işlemişlerdir.

Tarihte Lale Devri olarak bilinen dönemin zevk ve eğlence içinde geçen yaşamı da 18. yüzyıl edebiyatının ayrılmaz bir parçasıdır. 1703'te tahta geçip 1730 Patrona Halil isyanına kadar padişahlık yapan Üçüncü Ahmet şair , hattat , ince ruhlu ve eğlenceden hoşlanan bir padişaktır. 1718'de sadrazam yaptığı aynı zamanda damadı olan , İbrahim Paşa'ya çok güvenen padişah , devlet işlerinin yürütülmesinde ona tam yetki vermiştir. Yenilik yanlısı olan Paşa okumaya , edebiyata meraklı , döneminin bilgin ve şairleriyle dostluk kurmaktan hoşlanan , zevke ve eğlenceye düşkün bir kişidir. Lale Devri'nde İstanbul imar edilmiş , sarayın , devletin ileri gelenlerinin yaşayışında Avrupa'ya özenme başlamış halk da kendi gücü ölçüsünde bu yaşam biçiminin uygulayıcısı olmuştur. Dönemin şairleri de zevk ve eğlenceye olan düşkünlüğü şiirlerinde dile getirmişlerdir.

Yukarıda kısaca genel özelliklerini vermeye çalıştığımız 18. yüzyıl divan edebiyatının en önemli şairlerinden biri olan Nedim , Lale Devri olarak adlandırılan bilim , kültür , imar , zevk ve eğlence

devrinde sanat hayatının en parlak yıllarını yaşamış , dönemin diğer şairleriyle beraber bütün olayların içinde yer almış, İbrahim Paşa'nın nedimi olarak bütün devlet büyüklerinin toplantılarına katılmış , eğlence ve zevk alemlerinden payına düşeni almış , aynı zamanda da bu tür toplantıların aranan şairi olmuştur. Şiirleriyle eğlencelere neşe ve coşkunluk katmıştır.

Nedim yaşadığı yüzyılın diğer şairlerinden farklı kendine özgü şiirler yazmasıyla dikkati çeker. Divanında yer alan şiirlerinin çoğunda kendisi de yeni bir şiir tarzı oluşturduğundan söz eder. Örneğin :

Kilk-i ayyârın aceb nâ-refte râh açtı Nedim
Hâne-i endişeden gül-zâr-ı isti'dâda dek (1)

Deste yine o nây-ı Irâkıyyi al Nedim
Gitsin nevâ-yı nazm-ı nevin Isfâhana dek (2)

Ne bu nev nakş-ı tırâzende Nedimâ söyle
Üstâd-ı kalemin hâme-i Erjeng midir (3)

Aldı bu nazm-ı nev selefin nâmın ey Nedim
Asâyişinde ol sana hem külfet olmasın (4)

-
1. A.G.N.D. s.286 , 2. A.G.N.D. s.285
3. A.G.N.D. s.266 , 4. A.G.N.D. s.302

beyitlerinde şair yeni bir şiir tarzı oluşturduğunu söylemeye çalışır. Gerçekten de Nedim , edebiyatımıza şiirleriyle yeni bir renk yeni bir soluk getirmiştir. Mahalli öğelerle zenginleştirdiği şiirleriyle şair , Lale Devri'ni , bu devirde İstanbul halkının yaşam biçimini, lale adlarını , giyim ve moda anlayışını , köşklerin ,sarayların çeşmelerin güzelliğini , imar faaliyetlerini bütün canlılığı ve güzelliğiyle yansıtabilmiştir. Şair sadece bunları anlatmakla kalmayıp kendi yaşamını , kişiliğini ve düşüncelerini de anlatmıştır. Yaptığımız incelemeden de anlaşıldığı gibi Nedim'i yüzyılın diğer şairlerinden ayıran en önemli özellik şiirlerinde görülen mahalli öğelerdir.

Bilindiği gibi mahallileşme , Arap ve daha çok da İran edebiyatı etkisinde gelişen divan şiirimizde dilde sadeleşmeyle başlayarak zaman içinde gelişen , dilden biçime ve içeriğe de yansıyan , edebiyatımızın kendi toplumumuza ve yaşamımıza yönelmesine kadar genişleyen coğrafi yönü de bulunan bir millileşme hareketidir. Mahallileşme hem dildeki sadelikle hem de edebiyatımızın biçimindeki ve içeriğindeki milli olma özelliğiyle ilgilidir. Mahallileşmenin tanımında yer alan yukarıda sıraladığımız bütün bu özellikler Nedim'in şiirlerinde de vardır. Şairin Divanı'ndaki şiirlerde görülen mahalli özellikleri üç bölümde toplayabiliriz :

1-İçerikteki mahallileşme öğeleri

2-Dil ve üsluptaki mahallileşme ögeleri

3-Biçimdeki mahallileşme ögeleri

İçerikteki mahalli ögeler Nedim'in şiirlerinde yer verdiği mahalli coğrafya , İstanbul , İstanbul'un semtleri , İstanbul'da yaşam ve İstanbul'daki yaşamın çeşitli özellikleri , ramazanlar , bayramlar , helva sohbetleri , hamama gitme , içki içme geleneği , başka gelenek görenek ve inançlar , tedavi yöntemleri , giyim kuşam , insanlar , Lale Devri ve bu devrin özellikleri , imar faaliyetleri v.b. ile ilgili ögelerdir.

Dil ve üslupta mahallileşme ise atasözlerini , deyimleri , karşılıklı konuşma özelliği gösteren anlatım biçimlerini , halk dilini ve sade söyleyiş örneklerini içermektedir.

Biçimdeki mahallileşme bölümünde şairin biçim bakımından divan şiir geleneğinden ayrılan , farklı biçimsel özellikler taşıyan şiirleri vardır.

Biz bu çalışmamızda genel olarak mahallileşme kavramı ve Nedim'e gelinceye kadar divan şiirinde mahallileşmenin gelişimi üzerinde durduktan sonra , yukarıda verdiğimiz plan içinde Nedim'in divanındaki şiirlerde görülen çeşitli mahalli ögeleri şairin divanından aldığımız örnekler yoluyla ortaya koymaya çalıştık.

Nedim'den önce ve Nedim'den sonra da mahalli öğeleri kullanan eserlerinde mahalli özellikler bulunan şairler olmasına rağmen divan şiirinde mahallileşme denildiği zaman ilk akla gelen isim Nedim olmuştur. Bunun nedeni yukarıda da söylediğimiz gibi şairin mahalli öğeleri kullanmadaki başarısıdır. Çünkü Nedim'deki mahallileşme çok yönlüdür. Onun şiirleri hem biçim hem de içerik bakımından mahalli özellikler taşırlar. Şair biçim ve içerikteki mahalli öğeleri kullanmakla yetinmez. Dil ve üslup bakımından da şiirlerine mahalli renk katar. Atasözlerini , deyimleri , karşılıklı konuşma dilini ve İstanbul Türkçesini başarılı bir biçimde şiir dili olarak kullanır. Türkçe Nedim'in şiirlerinde en güzel nazım dili olma özelliği kazanır. Ayrıca şair orjinal ve renkli hayalleriyle kendine özgü bir üslup oluşturur.

Nedim şarkı nazım şeklinin ilgi görmesinde ve geliştirilmesinde de önemli rol oynar. Şarkının içeriğine yenilik getirir. Şair ,

Zamânında serâpâ resmi nevdîr çünkü dünyânın

Okunsun bu yeni şarkısı da bari Nedimâ'nın (1)

dizelerinde hem yaşadığı dönemde dünyada pek çok yenilikler olduğunu hem de şarkısının yeni özellikler taşıdığını söyler. Çünkü Nedim içinde yukarıda örnek verdiğimiz beyitin yer aldığı şarkısını padişahın tıraş

olması nedeniyle yazmıştır. Böyle bir konunun şarkı nazım şekliyle anlatılması bir yeniliktir.

Kısaca söylemek gerekirse Nedim hayata bağlı , şen , hayatın zevklerini tatmak isteyen kişiliği dolayısıyla yüzünü yaşanan gerçek hayata çevirmiş , şiirlerinde zevke , neşeye ve eğlenceye geniş yer ayırmıştır. Duygularını , düşüncelerini içtenlikle ve başarıyla dile getirmiş , yaşadığı dönemin hayatını şiirleri yoluyla bütün olaylarıyla , günlük yaşamıyla , gelenek ve görenekleriyle , canlılığıyla , insanlarıyla , şehirleri , imar faaliyetleriyle , gezinti ve eğlence yerleriyle yansıtabilmiştir. Mahallileşme hareketini geliştirerek , mahalli öğeleri şiirlerinde ustaca kullanmıştır. Bütün bu sıraladığımız özellikler dolayısıyla Nedim'in mahallileşme akımının 18. yüzyıldaki en önemli ve başarılı uygulayıcısı olduğunu divan şiiri içinde kendine özgü bir söyleyiş ve üslup oluşturabilmiş ender şairlerden biri olduğunu söylemek doğru olur.

- Akalın , Sami L. : Edebiyat Terimleri Sözlüğü , Varlık Yayınları , 6.Baskı , İstanbul Eylül 1984
- Aksoy , Ömer Asım : Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü , C.1-2, Türk Dil Kurumu Yayınları , 4. Baskı , Türk Tarih Kurumu Basımevi., 1984
- Aktepe , Münir : " Nevşehirli İbrahim Paşa " Maddesi , İslâm Ansiklopedisi , C.9 , Milli Eğitim Basımevi , İstanbul 1988 s.234-239
- Altınay , Ahmet Refik : Lale Devri , Baskıya Hazırlayan : Ali Haydar Dirioz , Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları , Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi , 1.Baskı , Ankara 1973
- _____ . Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı , Hazırlayan: Abdullah Uysal , Kültür ve Turizm Bakanlığı , Yayınları : 791 , Kültür Eserler Dizisi : 10 , Ankara 1987
- Ana Britannica , " Lale Devri " Maddesi , C.14 , İstanbul 1989 s.249
- _____ . " Gülşeni " ve " Gülşenilik " Maddeleri , C.10 , İstanbul 1989 s.150
- Ayvazoğlu , Beşir : " Edebiyatımızda Bayram " , Türk Edebiyatı , Haziran 1993 , S.236 , s.22-29
- Banarlı , Nihat Sami : Resimli Türk Edebiyatı Tarihi , C.2 Milli Eğitim Basımevi , İstanbul 1987
- _____ . Gönensoy , Hıfzı Tefvik : Başlangıçtan Tanzimata Kadar Türk Edebiyatı Tarihi , Güven Basımevi , 2.Baskı , İstanbul 1942

- Başgöz , İlhan : " Nedim'de Halk Edebiyatının İzleri " ,
Folklor Yazıları , Adam Yayınevi , 1.Baskı , İstanbul
Ocak 1986 , s. 285-286
- Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri ,
Ötüken-Söğüt Yayınevi , C.3 , İstanbul 1986
- Büyük Larousse (Ansiklopedi) , " Lale Devri " Maddesi ,
C.14 Milliyet Yayınları İstanbul 1993 s. 7334-7336
- Cengiz , Halil Erdoğan : Divan Şiiri Antolojisi , Bilgi
Yayınevi , Olgaç Basımevi , 2.Baskı , Ankara Eylül
1983
- Darkot , Besim : " İstanbul " Maddesi , İslâm Ansiklopedisi
C.5 Milli Eğitim Basımevi , İstanbul 1988 ,
s.1135-1142 Demirsipahi , Cemil : Türk Halk Dansları
Türkiye İş Bankası Yayınları , 1975
- Devellioğlu , Ferit : Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat
Aydın Kitabevi , 7.Baskı , Ankara 1986
- Esin , Emel : " Lale Devrinde Türkistan İlhamı " , Türk
Dünyası Araştırmaları Dergisi , Yıl : 2 , C.2 , S.10
İstanbul Şubat 1981 , s. 5-32
- Eyice , Semavi : " İstanbul (Tarihi Eserler) " Maddeesi ,
İslâm Ansiklopedisi , C.5 , Milli Eğitim Basımevi ,
İstanbul 1988 , s.1214/44-1214/144
- Eyüboğlu , Kemal E. : Onüçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar
Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler ,
Deyimler (Tâbirler) C.1-2 , İstanbul 1973-1975
- Gâzimihal , Mahmut Ragıp : Türk Halk Oyunları Kataloğu ,
Baskıya Hazırlayan : Nail Tan , Kültür Bakanlığı
Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:161 , Halk
Müziği ve Oyunları Dizisi:7 , C.1 , Ankara 1991

- Gökyay , Orhan Şaik : " Divan Edebiyatında Şehirler I " ,
Tarih ve Toplum , Eylül 1992 , C.18 , S.105 ,
s.137-140
- Gölpınarlı , Abdülbaki : Nedim Divanı , İnkılâp ve Aka
Kitabevleri , 2.Basım , İstanbul 1972
- Kaplan , Mehmet : " İstanbul (Türk Edebiyatında) "
Maddesi , İslâm Ansiklopedisi , C.5 , Milli Eğitim
Basımevi , İstanbul 1988 s.1215/157-1215/168
- _____ . " Nedim'in Şiirlerinde Mimarî Eşyâ ve Kıyafet " ,
Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I , Dergah
Yayınları , 1. Baskı , İstanbul Şubat 1976 ,
s.235-251
- Karacan , Turgut : Bosnalı Alaeddin Sabit Divan ,
Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları , No : 37 , Sivas
1991
- Koçcu , Hasan : " Divan Şairlerinin Hece Veznine Karşı
Tavırları " Türk Dünyası Araştırmaları , Aralık 1990
S.69 , s.163-169
- Kortantamer , Tunca : " Nedim'in Şiirlerinde İstanbul
Hayatından Sahneler " , Türk Dili ve Edebiyatı
Araştırmaları Dergisi , Ege Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Yayını , İzmir 1985 , S.4 , s.20-60
- Köprülü , Fuad : " Milli Edebiyat Cereyanının İlk
Mübeşşirleri " , Edebiyat Araştırmaları I , Ötüken
Neşriyat , 3.Basım , İstanbul 1989 , s.271-315
- _____ . Türk Edebiyatı Tarihi , Ötüken Neşriyat , İstanbul
1968
- Kudret , Cevdet : Divan Şiirinde Üç Büyükler 3 Nedim,
İnkılâp Kitabevi , 7. Basım , İstanbul 1985

- Kurnaz , Cemal : " Taşlıcalı Yahya Beğ Divanında Atasözleri ve Deyimler " , Türk Kültürü Araştırmaları , Prof.Dr.F.Kadri Timurtaş'ın Hâtırasına Armağan , Yıl: 17-21 / 1-2 , Ankara 1979-1983 , s.195-208
- _____ . Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Denemeler , Akçağ Yayınları , I.Baskı , Ankara Mayıs 1990
- Kutkan , Şevket : Nedim Divanı'ndan Seçmeler , Kültür Bakanlığı Yayını , I.Baskı , İstanbul , Haziran 1981
- Levend , Agâh Sırrı : Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler , Mazmunlar ve Mefhumlar) , Enderun Kitabevi , 4.Basım , İstanbul 1984
- _____ . Tanzimat'a Kadar Edebiyat Tarihi Dersleri , Kanaat Kitabevi , 6.Baskı , İstanbul 1941
- _____ . Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri , Türk Dil Kurumu Yayını , Ankara Üniversitesi Basımevi , 3.Baskı , Ankara 1972
- Levy , R. : " Nevruz " Maddesi , İslam Ansiklopedisi , C.9 Milli Eğitim Basımevi , İstanbul 1988 , s.233-234
- Matran , Robert : Onyedinci Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul (Kurumsal , İktisadî , Toplumsal , Tarih Denemesi) , C.1 Çevirenler : Mehmet Ali Kılıçbay - Enver Özcan , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1990
- Mazıoğlu , Hasibe : Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik , İş Bankası Kültür Cep Kitapları : 4 , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1957
- _____ . " Divan Edebiyatında Sadeleşme Akımı " , Dil Yazıları I , Türk Tarih Kurumu Basımevi , 2.Baskı , Ankara 1988 s.44-52

- Mengi , Mine : " Necati'nin Şiirinde Atasözlerinin Kullanımı " , Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi , C.2 , S.4 , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara Ocak 1986 , s.47-57
- _____ . Divan Şiirinde Rindlik , Ankara 1985
- _____ . Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî , Atatürk Kültür , Dil ve Tarih Yüksek Kurumu , Atatürk Kültür Merkezi Yayını : 18 , Türk Fikir ve Sanat Adamları Dizisi , S.5 , Ankara 1987
- Musahipzâde Celâl : Eski İstanbul Yaşayışı , İletişim Yayınları , 1.Baskı , İstanbul , Ağustos 1992
- Nedim : Nedim Divanı , Baskıya Hazırlayan : Halil Nihat Boztepe , İstanbul 1341
- Onan , Necmettin Halil : İzahlı Divan Şiiri Antolojisi , Maarif Matbaası , Ankara 1941
- Onay , Ahmet Talat : Türk Edebiyatında Mazmunlar , Hazırlayan: Cemal Kurnaz , Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları , Ankara 1992
- Özkırımlı , Atilla : Türk Edebiyatı Ansiklopedisi , Türk Edebiyatında Akımlar Maddesi , C.4 , Cem Yayınevi , 4.Baskı İstanbul 1987
- _____ . Türk Edebiyatı Ansiklopedisi Nedim Maddesi , C.3 , Cem Yayınevi , 4.Baskı , İstanbul 1987
- _____ . Türk Edebiyatı Ansiklopedisi , Tatavlı Mahremi Maddesi C.4 , Cem Yayınevi , 4.Baskı , İstanbul 1987
- _____ . Türk Edebiyatı Ansiklopedisi , Edirneli Nazmi Maddesi , C.2 , Cem yayınevi , 4.Baskı , İstanbul 1987
- Pala , İskender : Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü , C.1-2 Akçağ Yayınları , Ankara 1989

- Palmer , Alan : Osmanlı İmparatorluğu (Son Üçyüz Yıl) Bir
Çöküşün Yeni Tarihi , Çeviren : Belkıs Çorakçı
Dişbudak , Sabah Kitapları 1.Baskı , İstanbul 1993
- Sefercioğlu , M.Nejat : Nev'î Divanı'nın Tahlili , Kültür
Bakanlığı Yayınları , Ankara 1990
- Sertoğlu , Midhat : Osmanlı Tarih Lugatı , Enderun Kitabevi
, 2. Baskı , İstanbul 1986
- Sevgi , Ahmet : " Nedim'in Nevşehir ile İlgili Tarihleri
Üzerine " Yedi İklim , C.4 , S.36 , Mart 1993 ,
s.26-30
- Steingass , F. : A Comprehensive Persian- English
Dictionary , London 1963
- Tanpınar , Ahmet Hamdi : XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi ,
Çağlayan Kitabevi , 6.Baskı , İstanbul 1985
- Tansel , Fevziye Abdullah : " Nedim " Maddesi , İslam
Ansiklopedisi C.9 , Milli Eğitim Basımevi , İstanbul
1988 , s.169-174
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi , " Nedim " Maddesi ,
Dergah Yayınları , C.7 , İstanbul Mayıs 1990 s.1-4
- Uzunçarşılı , İsmail Hakkı : Osmanlı Tarihi IV. Cilt I.
Kısım , Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara 1956
- Özgör , Tahir : Edebiyat Bilgileri , Veli Yayınları ,
İstanbul 1983
- Walsh , John : The Dîvânçe-i Kemâl-i Zerd , Journal of
Turkish Studies , Vol.3 , Cambridge 1979 , s.403-442
- Yüksel , Sedit : Şeyh Galip Eserlerinin Dil ve Sanat Değeri
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları , Türk Tarih
Kurumu Basımevi , 2.Baskı , Ankara 1980

Özgeçmişim

1970 yılında K.Maraş'ın Göksun ilçesinde doğdum .
1976-1977 eğitim - öğretim yılında İskenderun Mithatpaşa ilkokulu'nda öğrenimime başladım. İlkokulu bitirdikten sonra İskenderun Kız Sanat Ortaokuluna devam ettim. Buradan 1984 yılında mezun oldum. Aynı yıl İskenderun Kız Meslek Lisesi'ne kayıt yaptırđım. Liseyi bitirdiğim yıl (1987) Üniversite sınavına girdim. Ç.Ü. Fen-Edeb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazandım. 21 Haziran 1991 tarihinde fakülte ve bölüm birincisi olarak Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdim. Mezun olduktan sonra Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün açmış olduğu sınavı kazanarak , Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimime başladım.

1991 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın açmış olduğu Öğretmenlik Yarışma ve Yerleştirme sınavını da kazanarak , 30 Eylül 1991 tarihinde Huzurkent Danyal Uysal Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliğine atandım. Bu görevi yaklaşık birbuçuk yıl sürdürdüm. Daha sonra Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün açtığı Araştırma Görevlisi sınavını kazandım. 8 Şubat 1993 tarihinde Ç.Ü. Fen. Edeb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladım. Halen bu görevi sürdürmekteyim.

TEZ ÖZETİ

NEDİM DİVANI'NDA MAHALLİLEŞME

(Yüksek Lisans Tezi)

" Nedim Divanı'nda Mahallileşme " adıyla hazırlanmış olduğumuz bu Yüksek Lisans Tezi aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır :

- 1- Önsöz
- 2- Giriş
- 3- Nedim Divanı'nda Mahallileşme
 - a) Nedim Divanı'nda İçerikteki Mahallileşme Ögeleri
 - b) Nedim Divanı'nda Dil ve Üsluptaki Mahallileşme Ögeleri
 - c) Nedim Divanı'nda Biçimdeki Mahallileşme Ögeleri
- 4- Sonuç
- 5- Bibliyografya

Giriş bölümünde genel olarak mahallileşme kavramı üzerinde durulmuş , bu amaçla çeşitli kaynaklarda yer alan mahallileşme tanımları verilerek mahallileşmenin ne olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra da Nedim'e gelinceye kadar Divan şiirimizde mahallileşmenin gelişimi ele alınmıştır.

Çalışmamızın asıl konusu olan Nedim Divanı'nda Mahallileşme bölümünde ise Nedim Divanı'nda içerikte , dil ve üslupta , biçimde görülen mahalli özellikler verilmiştir.

Sonuç bölümünde de , Nedim Divanı'nın mahallileşme açısından özellikleri ve önemi ortaya konularak , toplumumuzu , gelenek ve göreneklerimizi , yaşam biçimimizi yansıtmadığı düşünülen Divan şiirimizin de kendi dünyası ve kuralları içinde az da olsa yukarıda belirtilen özellikleri yansıttığı , sanıldığı kadar toplum yaşamımızdan uzak olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Yukarıda verdiğimiz plandaki sıralamayı yaparken Nedim Divanı'nda yer alan mahalli öğelerin ağırlığına göre düzenlemeye gittik. Bu nedenle de Divanda ağırlıklı olarak işlenen içerikle ilgili mahalli öğeler ön planda ele alınmış daha sonra da mahalli dil ve üslup özellikleriyle , mahalli biçimsel öğelere yer verilmiştir. Mahalli öğelerin biraraya getirilebilmesi için Nedim Divanı taranarak mahalli öğeleri içeren beyitler seçilmiştir.

Yaptığımız bu çalışmalar sonucunda Nedim'in Divanı'ndaki şiirlerde mahallileşmeyle ilgili pek çok ögenin yer aldığını gördük. Bilindiği gibi Nedim 18. yüzyıl Divan edebiyatının en önemli sanatçılarından biri olduğu gibi aynı zamanda mahallileşmenin de edebiyatımızdaki en başarılı temsilcilerindendir. Şair , yaşadığı yüzyılın diğer şairlerinden farklı , kendine özgü şiirler yazmasıyla dikkati çeker. Çünkü Nedim şiirlerinde diğer şairlerin kullanmadığı mahalli öğeleri kullanır. Mahallileşme , Divan şiirimizde dilde sadeleşmeyle başlayarak zaman içinde

gelişen , dilden biçime ve içeriğe de yansıyan , edebiyatımızın kendi toplumumuza ve yaşamımıza yönelmesine kadar genişleyen , coğrafi yönü de bulunan bir millileşme hareketidir. Bu hareket hem dildeki sadelikle hem de edebiyatımızın biçimindeki ve içeriğindeki milli olma özelliğiyle yakından ilgilidir.

16. yüzyıldan itibaren kendi toplumumuza özgü bir kimlik kazanma yoluna giren Divan şiirimizde , 15. yüzyıl Divan şairlerinden Aydınlı Visali , Necati , Ca'fer Çelebi ve Yahya Bey'in şiirde atasözlerini , deyimleri ve halk söyleyişlerini kullanarak başlattıkları mahallileşme hareketi 16. yüzyılda Tatavlılı Mahremi ile Edirneli Nazmi'nin temsilcisi oldukları Türki-i Basit Cereyanı olarak bilinen akımla devam etmiştir. 17. yüzyıldan sonra mesnevilerde , kaside ve gazellerde kullanılan atasözleri ve deyimler başka mahalli öğelerin yanı sıra eserlere yenilik sadelik ve millilik özelliklerini kazandırmıştır. 17. yüzyıldaki dilde sadeleşmenin ve mahallileşmenin en önemli temsilcisi de Sabit olmuştur.

18. yüzyıla gelindiği zaman Divan şiirinin önde gelen santçısı Nedim'in kendisinden önce başlatılan mahallileşme hareketini oldukça başarılı bir biçimde geliştirdiğini görüyoruz. Nedim şiirlerinde özellikle içerikle ilgili mahalli öğelere geniş yer vermiş , şiirleride yaşadığı dönemin hayatını yansıtabilmiştir. Onun şiirlerinde gelenekleri , görenekleri , inançları , insanları giyim

giyim kuşamı ve yaşam biçimiyle bütün olayları , ramazanları , bayramları , semtleri , güzellikleri ve canlılığıyla Lale Devri İstanbul'unun yankıları görülür. İstanbul hayal ürünü bir şehir olarak değil , içinde insanların yaşadığı , sokakları , camileri , sarayları ve köşkleri olan , büyük , güzel ve bakımlı bir şehir olarak karşımıza çıkar. Şaire göre İstanbul'un bir taşına bütün bir Acem mülkü bile feda edilir. Bu şehir herşeyiyle güzeldir.

Nedim şiirlerinde sadece İstanbul'u ve Lale Devri'ni değişik özellikleriyle anlatmakla kalmaz. Atasözlerini , deyimleri , halk dilinde kullanılan kelimeleri ve İstanbul Türkçesini de kendisinden önceki şairlerden daha çok ve ustaca kullanır. Şen , coşkulu ve içten söyleyişi , şiirde yaptığı yenilikler dolayısıyla kendinden sonra gelen pek çok şairi de etkiler. Şair , şiirlerinde biçimsel özellikler bakımından da yeniliklere gider. Kasidelerinde klasik kasidede bulunması gereken bütün bölümleri kullanmaz. Kaside nazım şekliyle anlatılması gereken konuları şarkı nazım şekliyle anlatır. Şarkı nazım şeklinin konularını genişletir. Şarkılarında daha çok İstanbul'u ve İstanbul yaşamını anlatır. Halk kültürüne , halk zevkine duyduğu ilgi dolayısıyla hece vezniyle bir de türkü yazan şair , biçimsel özellikler bakımından da şiirlerine mahalli bir renk katar. Kafiye ve rediflerin Türkçe kelimelerden olmasına özen gösterir.

Kısaca söylemek gerekirse Nedim şiirleriyle edebiyatımıza yeni bir renk, yeni bir soluk getirmiş mahalli

ögelerle zenginleştirdiği şiirleriyle bütün bir Lale Devri'ni ve bu devirde İstanbul halkının yaşam biçimini bir tablo güzelliğiyle gözler önüne sermiştir. Kendisinden önce ve kendisinden sonra mahalli ögeleri kullanan , eserlerinde mahalli özellikler bulunan şairler olmasına rağmen Divan şiirinde mahallileşme denildiği zaman ilk akla gelen isim Nedim olmuştur. Bunun nedeni daha önce de söylediğimiz gibi şairin mahalli ögeleri kullanmadaki başarısıdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki yaşadığı dönemin özelliklerini ve toplum yaşamını başarıyla yansıtmaları ve taşıdığı mahalli özellikler dolayısıyla Nedim'in Divanı mahallileşme ve mahallileşmenin değişik özelliklerinin ortaya çıkarılması bakımından oldukça önemlidir.